

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN SİNOPTİK
İNCİLLERE AYKIRI İNANÇ VE UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Fatma ER

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI DİNLER TARİHİ BİLİM
DALI

GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN
SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇ VE UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Fatma ER

DANIŞMAN: Prof. Dr. Ömer Faruk HARMAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Fatma Er'nin GÜNÜMÜZ HRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇ VE UYGULAMALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 2.05.2019 tarih ve 2019-12/8 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 13.05.2019.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1. Tez Danışmanı Prof. Dr. ÖMER FARUK HARMAN	
2. Jüri Üyesi Prof. Dr. İSMAİL TAŞPINAR	
3. Jüri Üyesi Prof. Dr. MUHSİN DEMİRCİ	

Genel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Fatma ER

Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Dinler Tarihi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ömer Faruk Harman

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans- Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler: Sinoptik, Hıristiyan, Teslis, Tevhit, Şirk

ÖZET

Tezimizde ana akım Hıristiyan Mezheplerinin inanç ve uygulamalarının Sinoptik İncillere aykırı yönlerini ortaya koymaya çalıştık. Hıristiyanların teslis başta olmak üzere inançlarını dayandırdıkları teolojik alt yapının Sinoptik İncillerde bir karşılığı bulunmamaktadır.

Hız. İsa da diğer tüm peygamberler gibi hitap ettiği insanları yalnız Allah'ı ilah ya da üstün güç olarak kabul etmeye, O'na hiçbir konuda hiçbir şeyi ya da kimseyi denk tutmamaya, yalnızca Allah'a kulluk etmeye, Allah hakkında iftira atmamaya davet etmiştir. Hız. İsa aynı zamanda Eski Ahit'e iman etmiş, Musa Şeriatını ayakta tutma misyonunu sürdürmüş ve bizatihi kendisi bu yasaya uygun yaşamıştır. Oysa günümüz Hıristiyanları Hız. İsa'yı ve Hız. Meryem'i inançlarının merkezine koymakta, şeriatın da kendileri için geçersiz olduğuna inanmaktadır.

Bu çalışmada Sinoptik İncil içeriği ile ana akım Hıristiyan Mezheplerinin inanç esasları ve uygulamalarını karşılaştırdık. Görülmektedir ki günümüz Hıristiyanlığında tevhit inancının yerini teslis; ibadetlerin yerini sakramentler, yasak ve haramların yerini -İsa sevgisi adı altında- "hukuksuzluk" almıştır.

Anahtar kelimeler: İsa, Hıristiyanlık, Sinoptik İncil, Tevhit, Şirk

General Knowledge

Name and Surname: Fatma ER

Field: Philosophy and Religious Sciences

Programme: History of Religion

Supervisor: Professor Ömer Faruk Harman

Degree Awarded and Date: Master- May, 2019

Keywords: Jesus, Christianity, Synoptic Bible, Monotheism, Polytheism

ABSTRACT

In our thesis, we tried to reveal the contradictions of the beliefs and practices of the mainstream Christian Denominations against the Synoptic Gospels. The theological substructure of which Christians base their faith, especially in the Trinity, has no equivalent in the Sinoptik Gospels. Hz. Jesus, like all other prophets, has invited people whom he calls to accept only as God or as a superior power, not to equate anything or anyone with him, not to worship only God or to slander about God. Hz. Jesus also believed in the Old Testament, continued his mission to keep the Moses Shariah alive, and he himself lived in accordance with this law. However, today's Christians places Hz. Jesus and Hz. Mary in the center of their faith and believes that Sharia is invalid for them. In this study, we compared the principles and practices of the synoptic Bible content with the mainstream Christian sects. It can be seen that in today's Christianity, the belief in “monotheism” is replaced by “trinity”; The place of “worship” was replaced by “sacraments”, forbidden and haram - under the name of Jesus love - was replaced by unlawfulness.

Key words: Jesus, Christianity, Sinoptic Gospels, Monotheism, Politheism

ÖNSÖZ

Hıristiyanlık, tarih boyunca belki üzerinde en çok çalışılan, tartışılan dinlerden biri olmuştur. Hem Hıristiyanlar, kendi içlerinde teolojik tartışma ve birçok fikirsel ayrışma yaşamışlar hem de farklı din mensupları Hıristiyanlığı incelemiş ve birçok açıdan da eleştirmiştir. Biz de tezimizde, Hıristiyanların inanç ve uygulamalarındaki çelişkilerini tüm Hıristiyan mezhepler tarafından dini kaynak olarak görülen Sinoptik İnciller çerçevesinde yapmaya çalıştık.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hıristiyanlığın ana akım mezheplerinin Sinoptik İncillere aykırı inançları hakkında bilgi verilmiştir. Bugünkü Hıristiyanlık, Pavlus tarafından inşa edilen, Sinoptik İncillerde bulunan inanç ilkeleri ve uygulamaları ile taban tabana zıt olan bir Hıristiyanlık anlayışıdır. Biz tezimizde bu inanç ve uygulama farklılıklarını ortaya koymaya çalıştık.

Sinoptik İnciller incelendiğinde Hz. İsa'nın tek bir Tanrıya ibadete, duaya ve sadece O'nu kutsal görmeye çağırıldığını görüyoruz. İsa ne kendisinin ilahlığına dair ne de annesi Meryem'in Tanrı doğuran, şefaat yetkisine sahip ilahi bir varlık olduğuna dair söz söylememiştir. Aksine Hz. İsa kendisini “kul”, “insanoğlu”, “peygamber” ve “kurtarıcı” olarak tanıtmıştır. Yine tebliğ ettiği halk da onu “peygamber”, “Mesih”, “öğretmen” ve -Tanrı'nın seçilmiş iyi kulu anlamında- “Tanrı oğlu” olarak çağırmıştır. Hıristiyanların teslis ile ilgili inançlarının dayanakları Sinoptik İncillerde bulunmamaktadır. Aksine Sinoptik İncillerde Hz. İsa, sadece tek bir Tanrı'ya tapıp O'na kulluk etmenin esas emir olduğunu; Kutsal Ruh'a söz söylemenin (Allah hakkında yalan iftira atmak ve şirk koşturmak) asla bağışlanmayacak olan günah olduğunu söylemektedir. Bu bölümde Teslis'in unsurları Sinoptik İnciller bağlamında incelenmiştir. Ayrıca geçmişte ve günümüzde Teslis karşıtı söyleme sahip Hıristiyan gruplar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Hıristiyanlığın ana akım mezheplerinin Sinoptik İncillere Aykırı uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Görülmektedir ki Sinoptik İncillerdeki İsa içki içmemiş, domuz eti yememiş, secdeli dua (namaz) etmiş, oruç tutmuş, hac

ibadetini yapmış; bir anlamda Musa Şeriatını uygulamış ve halka da bunları uygulamaları için vaaz etmiştir. İbadetlerde gösteriştten uzak olmayı ve sadece Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmayı da öğütlemiştir.

Son olarak böyle bir araştırma yapmamızı destekleyen, her aşamada önerilerini ve ilgisini esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Ömer Faruk Harman'a teşekkür borçluyum. Araştırma süresi boyunca desteğini esirgemeyen annem Şerife Er'e, oyun zamanlarından ödünç aldığım kızım İlke ve oğlum Erdem'e, ellerinden gelen yardımı esirgemeyen kıymetli dostlarıma ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul-2019

Fatma Er

KISALTMALAR

Bkz:	Bakınız
C:	Cilt
CE:	The Catholic Encyclopedia
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed:	Editör
İDB:	The Interpreter's Dictionary Of the Bible
İFAV:	M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
No:	Number
S:	Sayfa
Sy:	Sayı
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Vol:	Volume
Yay:	Yayınları

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	4
A-ARAŞTIRMANIN KONUSU	4
B- ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	17
B- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	17
C-ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI	18
BİRİNCİ BÖLÜM	
GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇLARI.....	20
A.HZ. İSA İLE İLGİLİ SİNOPTİK İNCİLLERLE ÇELİŞEN İNANÇLARI	21
1. Sinoptik İncillere Göre Hz. İsa	21
a. Hz. İsa'nın mesajı neydi?	22
b. Hz. İsa neye çağırdı?	23
c. Hz. İsa'ya göre en büyük günah(şirk) ve en öncelikli emir ne idi?	28
d. Hz. İsa ve Şeriat	34
e. Yasanın değersizleştirilmesi.....	36
2. Hz. İsa Kendisini Nasıl Tanıttı?.....	42
a. İnsanoğlu mu Tanrı oğlu mu?	42
b. Kul.....	48
c. Peygamber.....	49
d. Mesih.....	51
e. Kurtarıcı	55
3. Halk Hz. İsa'yı Nasıl Niteledi?	55
a. Peygamber.....	56
b. Öğretmen.....	59
c. Rabbi	60

d. Mesih.....	62
e. Kral.....	63
f. Tanrı oğlu	64
B.TESLİS İLE İLGİLİ, SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇLARI.....	66
1. Sinoptik İncillerde Teslis.....	67
2. Hz. İsa'nın Ölümü Sonrası Teslis (Hıristiyanlıkta teslis).....	71
a. Teslis Karşıtları	79
i. Yahudi Hıristiyanlar=Ebonitler (Erken dönem).....	79
ii. Arius	83
iii. Uniteryanlar	85
iv. Teosentrik Kristoloji	88
C. KUTSAL RUHLA İLGİLİ AYKIRI İNANÇLARI	91
D. HZ. MERYEM'LE İLGİLİ AYKIRI İNANÇLARI (HZ. MERYEM'İN ROLÜ).....	94
1. Sinoptik İncillerde Hz. Meryem.....	94
2. Hıristiyanlıktaki Hz. Meryem	96

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI UYGULAMALARI	103
A. YİYECEK VE İÇECEKLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR	108
1. Alkol ile ilgili Aykırı Uygulamalar.....	108
a. Sinoptik İncillerde İçki.....	109
b. Hıristiyanlıkta İçki	112
2. Domuz eti ile ilgili aykırı uygulamalar	115
a. Sinoptik İncillerde Domuz Eti	118
b. Hıristiyanlıkta Domuz Eti	120
B. İBADETLERLE İLGİLİ AYKIRI UYGULAMALAR.....	124
1. Vaftiz ile ilgili Aykırı Uygulamaları.....	124
a. Sinoptik İncillerde Vaftiz.....	125
b. Hıristiyanlıkta Vaftiz.....	129
2. Oruç ile ilgili Aykırı Uygulamalar	132
a. Sinoptik İncillerde Oruç	133

b. Hristiyanlıkta Oruç.....	138
3. Secdeli Dua ile İlgili Aykırı Uygulamalar	141
a. Sinoptik İncillerde Secdeli Dua	142
b. Hristiyanlıkta Secdeli Dua	149
4. Haccın İşlevsizleştirilip Türbelere İndirgenmesi.....	152
a. Sinoptik İncillerde Hac	152
b. Hristiyanlıkta Hac	155
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA.....	173

GİRİŞ

A-ARAŞTIRMANIN KONUSU

1- Dinlerin Aynı Özden Beslendiği, Zamanla Ayrışmaların Olduğu Gerçeği

Allah insanın bilinçli yaşantısından bu yana din yoluyla insanların adil, huzurlu bir yaşam sürmesi için peygamberleri yoluyla onlara yol göstermiş, yardım etmiştir. Ancak tarihi veriler göstermektedir ki ne kadar çok peygamber ve kitap gönderilse de insanlık bunların değerini bilmemiş, farklı gruplara ayrılmış¹, düşünce ve inanç anlamında farklılaşmış ve hatta birbirine düşman kesilmiştir.² Allah'ın indirdiği ilahi dinlerin tümü aynı özden, aynı kaynaktan beslendiği içindir ki; şimdiye kadar gelen bütün peygamberler aynı mesajı iletmiş³, halkları sadece Allah'a kul olmaya, sadece O'na ibadet etmeye, sadece O'ndan yardım istemeye, kimseyi yüceltmemeye ve aynı zamanda küçük görüp aşağılamamaya, peygamberlerle gönderilen kitapların din konusunda kaynak görülmesine ve Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edilmesine çağırılmışlardır. Kur'an'a göre İslam, yalnız Allah'a tapmak, ibadeti yalnız O'na özgü kılmaktır. Tüm insanlar bu ortak "tevhit" sözünde birleşmeye çağırılmıştır.⁴ Bu anlamıyla bütün peygamberler İslam'ı getirmiştir. Allah bütün peygamberleri ile aynı mesajı farklı şekillerde göndermiş olsa da bütün peygamberler sadece Allah'a kul olmaya çağırsa da zaman içinde hem peygamberlere bakış değişmiş hem de ilahi kitapların yerini din adamlarının görüşleri ve süregelen gelenek almıştır. Kur'an tabiri ile "kavimler kitapları arkalarına atmışlardır."⁵ İlahi kitapların göz ardı edilmesi, işlevsizleştirilmesi, içindeki kavram ve ayetlerin bağlamından kopartılarak çarpıtılması, vahiy olmayan- insan yazması- bölümler eklenmesi, var olan ayetlerin hükmünün çeşitli tevillerle yok sayılması vb. gibi durumlarla ilahi vahiy kısmen de olsa işlevsiz hale getirilmiş, din konusunda "esas kaynak olma" özelliğinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur.

¹ Rum 30:32; Beyyine 98:4

² Rum 30:32

³ Tevbe 9:70; Araf 7:65

⁴ Ali İmran 3:64

⁵ Bakara 2:101

Kur'an, ilahi kökenli dinlerden, o kavimlere gönderilen kitap ve peygamberlerden sıklıkla bahseder. Kendilerine kitap verilenlerden biri de Hıristiyanlardır. Onlardan hem olumlu hem de olumsuz anlamda sıklıkla söz edilmiştir. Kur'an incelendiğinde Hıristiyanlarla ilgili temel teolojik eleştirinin Tanrı anlayışları ve inanç esasları hakkında olduğu; Hz. İsa'nın sadece Allah'a kulluk etmeye davet etmesine karşılık; Hıristiyanların, -başta Hz. İsa olmak üzere- Allah'tan başka varlıklara ve kişilere de üstün güç atfettiği, Allah'ın yanı sıra onlara da kulluk etmekte oldukları görülür. Bu durum Kur'an'da ortaya konduğu üzere birçok teolojik ve sosyal problemler doğurmaktadır. Kur'an'ın Hıristiyanlara yönelttiği ikinci teolojik eleştiri kendi ellerinde bulunan kitabın doğru anlaşılması ve uygulanması hakkındadır.

Hıristiyanların Allah'a oğul isnat etmeleri, "Allah Meryem Oğlu Mesih'tir", "Allah üçtür" veya "üçün üçüncüsüdür" demeleri Kur'an'a göre büyük bir söz ve günahdır.⁶

Tevbe suresinde bu gerçek açıkça ortaya konmaktadır:

*"Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler; Hıristiyanlar da: "İsa Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla söylemeleridir; onlar, bundan önceki inkâr edenlerin sözlerini taklit ediyorlar. Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar?"*⁷

Allah'a çocuk isnat etmenin ne derece büyük bir suç olduğunu Meryem Suresi'nde görmekteyiz:

"Rahmân çocuk edindi" dediler. Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız. Neredeyse bundan dolayı, gökler paramparça olacak, yer çatlayacak ve dağlar yıkılıp düşecektir. Rahmân'a çocuk isnadında

⁶ Bakara,2 :116; Nisa, 4:171; Mâide, 5:17, 72, 73; Tevbe, 9:30; Yûnus, 10:68

⁷ Tevbe 9:30

bulunmaları yüzünden. Hâlbuki çocuk edinmek Rahmân'a yakışmaz. Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir.”⁸

Allah’a çocuk isnat etmek, “Allah, için üçüncüsüdür” ve “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir” söylemi Kur’an’da inkar olarak nitelenmiştir.⁹ Hıristiyanlar tarafından “teslis” olarak ortaya konan bu tür bir Allah inancı, Kur’an açısından bakıldığında Allah’ın asla affetmeyeceği “Allah’a ortak koşma” diğer adıyla “şirk” suçu kapsamına girmektedir. Hıristiyanlığın üç ana mezhebi olan Katolikliğe, Ortodoksluğa ve Protestanlığa göre teslise inanmayan biri Hıristiyan olarak kabul edilmez. Kur’an çerçevesinde bakıldığında, teslisin arka planında, bir delile dayanmadan Allah hakkında bilmedikleri şeyleri söylemeleri, onların bu derece büyük bir savrulma ve büyük bir suçu işlemesine sebep olmuştur. Çünkü onlar temel dini hükümleri belirleme yetkisini sadece Allah’a hasretmeyip, bu yetkiyi insanlara vermektedirler. Nitekim Hıristiyanların temel inanç esasları Konsil kararları ile belirlenmiştir. Kur’an bu durumu Tevbe suresinde çok açık şekilde ortaya koymuştur:

“Onlar (Hıristiyanlar) Allah’ın yanı sıra ruhbanlarını ve Meryem oğlu Mesih”i rab olarak kabul ettiler. Oysa onlara, yalnızca tek ilaha kulluk etmeleri emredilmişti. Ondan başka ilah yoktur. Allah, şirk koştukları şeylerden uzaktır.”¹⁰

Katolik Hıristiyanlara göre Papa, din adına konuştuğunda yanılmazdır ve sözleri ilahi bir emirdir. Ortodoks ve Protestanlar her ne kadar Papa’nın yanılmazlığını tasdik etmeseler de kendi din adamlarının sözü, kilise babalarının oluşturduğu gelenek dinlerinin temeli olma durumundadır. Oysa Hz. İsa’nın öğretisi hem Kur’an’a göre hem de elimizdeki İncillere göre “tevhit” temeline dayanır.

⁸ Meryem 19:88-93

⁹ Maide 5:17

¹⁰ Tevbe 9:31

2- Kur'ân-ı Kerîm'de Hıristiyanlar ve İncil

Kur'ân, Hıristiyanlara karşı tamamen olumsuz bir tavır takınmamaktadır. Söz gelimi, “Ehl-i Kitap içinde geceleri kalkıp Allah’ın âyetlerini okuyan, secdeye kapanan “iyi” insanlar vardır ve onların yapacakları hiçbir iyilik karşılıksız bırakılmayacaktır”¹¹; “Müslümanlara sevgi bakımından en yakın dinî grup, içlerinde büyüklük taslamayan keşiş ve rahiplerin bulunduğu Hıristiyanlardır”¹² şeklindeki ifadeler bu tavrın göstergesidir.¹³ Ayrıca cennete gidecekler arasında Allah’a ve Ahiret gününe iman eden diğer din mensuplarının arasında Hıristiyanların da sayılması dikkat çekicidir.¹⁴ Kur'an'da olumlu bir bakışın olmasının yanında Ehli Kitap olan Hıristiyanlara yönelik pek çok teolojik ve sosyolojik eleştiri de bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in, kutsal kitapları konusunda Yahudi ve Hıristiyanlara yönelttiği eleştiriler, daha ilk dönemlerden itibaren İslâmî literatürde çok geniş bir tahrîf polemikinin oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, tahrîfle ilgili eleştiriler tek yönlü ve tek sesli değildir. Kimi Müslüman yazarlara göre Tevrat ve İncil'in metni, kimilerine göre ise yorumu tahrîf edilmiştir. Kısmî tahrîfi savunanlar olduğu gibi, bu kitapların tamamının tahrîf edildiğini iddia edenler de buluna gelmiştir.¹⁵ Kur'ân ile önceki kutsal kitaplar arasındaki çelişkiler, Tevrat ve İncil'de metin tahrîfi yapıldığını göstermektedir. Ancak bu çelişkiler, Kur'an ile mevcut Tevrat, Zebur ve İnciller arasında ortak bazı mesajların bulunmasına engel değildir. Kur'ân'ın önceki kitapları tasdik etmesi, bu ortak mesajlara yönelik bir tutumdur.¹⁶ Müslümanlar açısından bakıldığında Tevrat ve İncillerin sahlıhlığı, Kur'ân'ın mesajına ve ruhuna uygun olmalarıyla sınırlıdır.

Allah Kur'ân'ı Kerim' den bahsederken, Kur'an'ın kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olduğunu bize iletiyor.¹⁷ Aynı şekilde Kuran ve kendinden önceki

¹¹ Al-i İmran 3:112-113

¹² Maide 5:82

¹³ Muhammet Tarakçı, “Tevrat ve İncil'in Tahrîfi İle İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu”, Usûl: İslâm Araştırmaları, Temmuz-Aralık 2004, sayı: 2, s. 34

¹⁴ Süleyman Ateş, “Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir”, İslâmî Araştırmalar, 1989, cilt: III, sayı: 1, s. 9

¹⁵ Tarakçı, s. 34

¹⁶ Tarakçı, s.52

¹⁷ Bakara 2:40

kitapların ortak yönlerinin olduğuna dikkat çekiyor. Kitap ehli kendi yanlarında bulunan kitapların içindeki şeriatı uygulayarak ayakta tutmaya ve kendisine iman etmeye çağırılmaktadır¹⁸. Hıristiyanlar ve İncil hakkındaki dikkat çekici bu ayetler çalışmamızın ortaya çıkışında önemli bir faktör olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de İncil kelimesi, -geç Mekke dönemine ait bir sûre dışında tamamı Medenî sûrelerde olmak üzere- on iki yerde geçmekte ve bu âyetlerin tamamında Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ilâhî vahyi, Hz. Peygamber döneminde yaşayan Hıristiyanların elinde bulunan kitabı ifade etmektedir.¹⁹ Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de İncil'in Hz. İsa'ya ne zaman ve nasıl verildiği açıklanmamıştır. Kur'an'da İncil daha çok Tevrat'la birlikte zikredilmekte, Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdik ettiği, kendisine kitabın, hikmetin, Tevrat ve İncil'in öğretildiği bildirilmektedir. Şu halde Kur'an terminolojisinde İncil, sadece bir müjde ve mesajı değil aynı zamanda o müjde ve mesajı ihtiva eden kutsal kitabı da ifade etmektedir.²⁰

Kur'an'da, "Kitap Ehlinden olan Hıristiyanlar "yanlarında bulunan kitapları" ile ilgili eleştirilmektedirler. Kuran-ı Kerim'de Hıristiyanlar ve İncillerle ilgili dikkat çekici hususlar şunlardır:

- İncil Allah tarafından vahiy ve inzâl edilmiştir.²¹
- Hz. İbrâhim'den sonra indirilmiştir.²²
- Hz. İsa'ya bir kitap olarak verildiği açıklanmaktadır.²³
- Allah'ın Hz. İsa'ya Tevrat'la birlikte İncil'i de öğrettiği bildirilmektedir.²⁴
- Hz. İsa da Allah'ın kendisine kitap verdiğini belirtmektedir²⁵
- Tevrat, İncil ve Kur'ân'da yer alan ortak mesajlardan bahsedilmektedir.²⁶

¹⁸ Maide 5:68

¹⁹ A'râf 7:157

²⁰ Ömer Faruk Harman, "İncil" TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, İstanbul, 2000, XXII/275

²¹ Âl-i İmrân 3:3, 65

²² (Âl-i İmrân 3:65)

²³ Mâide 5:46; Hadîd 57:27; Meryem, 19:30

²⁴ Âl-i İmrân 3:48; Mâide 5:110

²⁵ Meryem 19/30

²⁶ Tevbe, 9:111; Fetih, 48:29. İncil kelimesinin geçtiği diğer âyetler için bkz. Âl-i İmrân, 3:48, 65. Kur'ân, inananların İncil'de gittikçe kuvvetlenen bir filize benzetildiklerini açıklamaktadır (Fetih 48/29). Bu benzetme mevcut İncillerde yer almaktadır (Matta, 13:1-29; Markos, 4:1-20; Luka, 8:4-15.). A'râf sûresinde (7/40) Allah'ın

- Kur'an ve İncil arasında benzerlikler bulunmaktadır.²⁷
- İçinde hidayet ve nur bulunan İncil'in, Tevrat'ı tasdik ettiği ve İsa'ya verildiği belirtilerek, İncil'e inananların ona uymaları gerektiği vurgulanmaktadır. Böyle yapmazlarsa, onların fâsik olacakları da söylenmektedir²⁸
- Hıristiyanlar, kendilerine verilen öğütleri veya kitabın önemli bir bölümünü ya unutmuşlardır veya gizlemektedirler.²⁹
- İncil'de Hz. Peygamber'in geleceğinin yazılı olduğuna dair Kur'an'daki bilginin bugünkü İnciller'de açık olarak bulunmaması İncil'in tahrifine bir işaret olarak gösterilmiştir (Buhârî, “Şehâdât”, 29, “İ'tişâm”, 25; Nesâî, “Âdâbü'l-kuğât”, 12)³⁰
- Allah Kitap ehlini ellerindeki kitaba göre hükmetmeye çağırmıştır.³¹ (Kur'an, “İncil ehli”nin onu uygulamakla yükümlü olduğunu ifade eder)³²
- Ehl-i Kitap için önerilen tek çıkar yol, Tevrat, İncil ve Rablerinden kendilerine indirilene uygulamaktır³³
- İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilene (Kur'ân-ı Kerim'i) tam olarak uygulamadıkları için uyarılan Ehl-i Kitab'ın, bu şekilde devam ettikleri müddetçe doğru yolda olamayacakları belirtilmektedir.³⁴

âyetlerini yalanlayan, bu âyetlere karşı kibirlenenlerin cennete girme olasılığının, devenin iğne deliğinden geçme ihtimalinden daha yüksek olmadığı ifade edilmektedir. İnciller'de Hz. İsa, havarilerine, “Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginlerin Tanrı egemenliğine girmesinden daha kolaydır” diye vaaz etmektedir (Matta, 19:24; Markos, 10:25; Luka, 18:25.)

²⁷ İncil'de yer alan konuların birçoğu Kur'an'da da geçmektedir. Kur'an'da Zekeriyâ, Yahyâ, Meryem ve İsa ile havâirilerden bahsedilmekte; Meryem'e İsa'nın doğumunun müjdelenmesi, İsa'nın mucizeleri gibi olaylar nakledilmektedir. Ayrıca İncil'de inananların tohum iken filizlenmiş, gürbüzleşip dolgunlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş ekine benzetildiği bildirilmiştir (el-Feth 48/29). Kur'an'ın bu ifadesiyle Matta İncili (13/31-32) arasında benzerlik vardır

²⁸ Maide 5:46-47

²⁹ Mâide 5:14-15 İncil'de Hz. Peygamber'in geleceğinin yazılı olduğuna dair Kur'an'daki bilginin bugünkü İnciller'de açık olarak bulunmaması İncil'in tahrifine bir işaret olarak gösterilmiştir (Buhârî, “Şehâdât”, 29, “İ'tişâm”, 25; Nesâî, “Âdâbü'l-kuğât”, 12)

³⁰ Harman, “İncil” s.275

³¹ Maide 5:47

³² Müfessirlere göre bu âyetten maksat, kendilerine İncil gönderilenlerin İncil'de yer alan ve Hz. Muhammed'e delâlet eden müjdeyi kabul edip ona göre davranmaları, İncil'de neshedilmeyen hükümleri uygulamaları ve İncil'i tahriften korumalarıdır (Taberî, X, 373-376; Fahreddin er-Râzî, XII, 8-10). Yine Kur'an'da Ehl-i kitap Tevrat, İncil ve rablerinden indirilenleri hakkıyla uygulamaya davet edilmektedir (el-Mâide 5/66, 68).

³³ Mâide 5:43-46, 66, 68, 110.

³⁴ Maide 5:66-68

- Ellerindeki kitabı “mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye kesin söz alınmış ancak onlar buna uymamışlardır.³⁵

İslâm âlimlerine göre hakiki İncil’i de Kur’an’ı da indiren Allah olduğundan iki kutsal kitap arasında benzerlikler bulunması tabiidir.³⁶ Yukarıda verilen bilgilerden hareketle ellerinde sadece İncil bulunan, geleneksel Hıristiyan dini anlayışını sorgulayan ve hakikati bulmak isteyen ancak İslam ve Hz. Muhammed’den haberi olmayan samimi bir insanın İncil içerisinde bulunan, Kur’an’la aynı özü ihtiva eden “Allah’tan başkasına kulluk etmeme ve sadece Allah’ı ilah olarak görme, sadece O’dan yardım isteme” mesajına ulaşabilmesinin mümkün olup olmadığını araştırmak istedik. Ayrıca tarih boyunca kendilerine Hıristiyan dendiği halde “tevhit” inancına sahip Ebionitler, Ariusçular, Unitaryenler v.b grupların var olduğu bilinmektedir. Bunlar Hz. İsa’yı bir peygamber olarak görmekte ve Teslis’i reddederek inanç ve uygulamalarında İncil’i esas almaktadırlar.

Kur'an daveti evrensel yani zamana ve mekâna bağlı olmayan, kıyamete kadar gelecek insanlar için bir hidayet, itaat edilmesi gereken otorite olmasından hareketle, daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi, Hıristiyan vs. cemaatlerin de kendilerine İslam, Peygamber döneminde olduğu gibi hakkıyla ve çarpıtılmadan tebliğ edildiği takdirde Kur'ani gerçeklere iman ve itaat etmeleri gerekmektedir. Buna mukabil adı, Yahudi, Hıristiyan veya Sabii olup da kendilerine Hz. Muhammed'in çağrısı ulaşmayan veya gerçek anlamda ulaştırılamayan; bununla birlikte, Allah'a ve Ahiret gününe iman edip salih amel işleyenler uhrevi kurtuluşa nail olabileceklerdir. Bu konuda İslam bilginleri görüş birliği içindedirler.³⁷

Biz, çalışmamızda günümüz Hıristiyan inanç esaslarının ve uygulamalarının İncil merkezli olmadığını, elimizde bulunan Sinoptik İncillerin içerisinde Tevhit mesajının korunduğu, Teslis unsurlarının –zoraki yorumlamalar dışında- bulunmadığı, Hz. İsa’nın ilahlığı, Tanrı’nın oğlu olduğu veya Tanrı’nın bizatihi kendisi olduğu; Hz.

³⁵ Bakara 2:187

³⁶ Harman, “İncil”, s. 275

³⁷Mesut Erdal, **Kur’ân’a göre Ehl-i Kitab’ın Uhrevi Felah ve Kurtuluşu Meselesi**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 2002, cilt: IV, sayı: 1, s. 1- s.33

Meryem'in günahsız, Tanrı annesi olduğu, şefaet edeceği; kilisenin ve Hıristiyan din adamlarının ya da Konsillerin sorgulanamaz dini otoriteler olduğuna dair bir bilginin olmadığını göstermeye çalıştık. Aynı zamanda Hz. İsa'nın haramlar ve yasaklar noktasında Yahudi inancını sürdürdüğü hem temel inanç öğretisi anlamında hem de uygulama, ibadet, yasaklar ve haramlar anlamında Eski Ahit'i uyguladığı, halkını da Yasa'yı ayakta tutmaya çağırdığını ortaya koymaya çalıştık. Nitekim Hz. İsa namaz kılmış, oruç tutmuş, hac ibadetini yapmış, içki içmemiş, domuz eti yememiş, günahların itirafı ve Tanrı'dan yardım istemek bağlamında gusül (vaftiz) uygulamasını yapmıştır. Geleneksel Hıristiyan algının aksine Hz. İsa hem kendisi Yasa'yı her yönüyle ayakta tutmaya çalışmış hem de halkını da tüm bunları yaparken gösterişten, içi boşaltılmış suni dindarlıktan uzak kalmaya çağırmıştır.

3-Hıristiyanlığın Kısa Tarihi

Hıristiyanlık Miladi 1.yüzyılda putperest Roma İmparatorluğu'nun denetimindeki Filistin bölgesinde ortaya çıkan, aynı yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğu'nun büyük bir kesiminde yayılmış ve günümüzde iki milyar inanana sahip önemli inanç sistemlerinden biridir.³⁸ Hıristiyanlık Hz. İsa'yı Tanrı'nın oğlu kabul edip kurtuluşun ancak Onunla mümkün olabileceğine inanmaktır. Yahudilik ve İslâm gibi dinlerin aksine Hıristiyanlık, şahıs üzerine kurulu yani Hz. İsa Mesih'in şahsı, hayatı ve öğretisi üzerine temellenen bir dindir. Hz. İsa yeni bir din ortaya koymak gibi bir misyonla gelmemişken Hz. İsa sonrası onun adına hatta Hz. İsa'nın davasına taban tabana zıt bir din anlayışı Pavlus tarafından inşa edilmiştir. Bu yeni din, Yahudi bir ortamda doğmuş ve Roma dünyasında uzunca bir süre Yahudiliğin içerisinde ortaya çıkan yeni bir mezhep olarak anlaşılmıştı; ancak bugünkü Hıristiyanlığın kurucusu Pavlus'a göre Hz. İsa, tanrısal oğulun, insanlığın kurtuluşu için bedenlenmiş halidir, Mesih'tir. Pavlus'a göre kurtuluşun yegane yolu Mesih'e imandır.

Tüm dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da mezheplere ayrılma tarihsel süreç içerisinde dinsel kavramlara yüklenen anlamların farklılaşması ve buna eşlik eden

³⁸Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, XVII/328

sosyolojik, politik, kültürel, tarihsel faktörlerin etkisiyle meydana gelmiştir. Hıristiyanlığın mezhepleşme tarihine bakıldığında üç önemli döneme ayrıldığı görülür.

Birinci bölünme Doğu Hıristiyanlığın ortaya çıktığı MS. V. yüzyıldır. Efes ve 451 Kadıköy konsillerinde İsa'nın insani ve ilahi şahsiyetleri konusunda yapılan tartışmalar ve alınan kararlar, bugün Ayrılmış Doğu Hıristiyanları olarak adlandırılan kiliselerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, Nesturiler ile monofizit kiliseler ana gövdeden ayrılmıştır. Günümüzde Ermeni Kilisesi, Süryaniler ve Kıbtî kilisesi devamlılıklarını sağlayabilmiş doğu kiliselerindedir.

Hıristiyanlıkta ikinci mezhepsel bölünme MS.XI. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlığı ortaya çıkmıştır. İstanbul'un Roma başkenti olması ve "ikinci Roma ilan edilmesinin ardından" 451 Kadıköy Konsilinde Roma ve İstanbul piskoposların eşitliği vurgulanmış ancak Roma temsilcileri bunu kabul etmemişlerdir.³⁹ Roma Havari Petrus' tan dolayı Hıristiyanlığın gerçek temsilcisi ve otoritesi olduğu kanaatinde oluşu, gücünü paylaşmak istememesi bunun yanı sıra var olan teolojik farklılıklar parçalanma sürecini hızlandırmıştır. Roma ve İstanbul kilisesi arasında Kutsal Ruhun kaynağı ve ikonaların mahiyeti ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Roma kilisesi ikonlara tazimde bulunmayı puta tapıcılık olarak görmekteydi. İstanbul kilisesi de Roma Kilisesi'nin kutsal ruh konusunda sapkın bir inanca sahip olduğunu iddia etmekteydi. Nitekim her iki kilise de karşılıklı birbirlerini aforoz etmişlerdir.⁴⁰ 1054 yılında Doğu kiliseleri, konsillere de katılmayarak Katolik kilisesinden ayrılarak Ortodoks ismini almıştır.

Hıristiyan dünyasındaki üçüncü bölünme XVI. Yüzyılda gerçekleşmiştir. Katolik kilisesinin dinsel ve siyasal yapılanması ve ekonomik ve sosyal alanda kurduğu tahakküm, çeşitli kesimlerin yoğun tepkisine neden olmuş ve reform hareketlerini başlatmıştır. Bu hareketin en önemli ismi olan Martin Luther 1517'de 95 madde halinde özetlediği yenilikçi düşüncelerini Wittenberg Şatosu Kilisesi'ne asarak Protestanlığın temellerini atmıştır.

³⁹ Şinasi Gündüz "Hıristiyanlık", İSAM Yayınları, İstanbul, Ekim 2006 s.111

⁴⁰ Gündüz "Hıristiyanlık" s.113

Hıristiyanlık birçok farklı gruba ayrılmış olmakla beraber 3 ana mezhep şeklinde şekillenmiştir. Bunlar Katolik, Ortodoks ve Protestanlıktır.

KATOLİK MEZHEBİ: Hıristiyanların çoğunluğu en eski mezhep olan Katolik kilisesine mensuptur. Dini merkez Vatikan, ruhani lider Papadır. Katolik Hıristiyanların sayısı 1 milyar civarındadır.

Hiyerarşik yapılanma, merkezî idare sistemi, papanın davet ve onayıyla meşruiyet kazanan genel konsil anlayışı ve papanın yanılmazlığı doktrini Katolik Kilisesi'nin ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır.

Katolik kilisesi hiçbir zaman kutsal kitabın, yegane iman kaynağı olma durumunu kabul etmez. II. Vatikan Konsilinde vahyin tüm muhtevasının sadece İncillerden çıkarılması kabul edilmemiştir. Katolik Kilisesi vahyin kaynağı olarak geleneğe çok önem verir.⁴¹ Gelenek ve kutsal kitabın kaynağının aynı olduğu iddiasındadırlar. Kutsal metinler sadece kilise tarafından yorumlanabilir. Azizlere büyük önem verirler ve azizler adına törenler yaparlar. Hz. Meryem ve azizlerin şefaet edeceklerine inanırlar.

Katolik kilisesine göre Hz. İsa Mesih'in göğe yükselmesinden sonra Kutsal Ruh ile varlığını sürdürmektedir. Kutsal Ruhu da başında Papanın olduğu Katolik Kilisesi temsil etmektedir.⁴² Bir anlamda kilise kendisini Kutsal Ruh aracılığıyla Tanrı ilan ederek sorgulanmasının da önüne geçmektedir. Kilise hem dini hem de dini özelliğinin bir uzantısı olarak dünyevi, siyasi anlamda da bir otorite olma durumundadır. Bu durum Kur'an'da açıkça ortaya konulmuştur.⁴³

Katolik Kilisesi din adamları olan papaların, İlk Hıristiyan kilisesinin kurucusu olan havari Petrus'un varisi olduklarına inanmaktadırlar. Papa, Hz. İsa'nın vekili olan Petrus'un halefi, dolayısıyla Hz. İsa'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görülür, yanılmazdır. Kilise ve Papa'ya itaat etmek şarttır.

⁴¹ Mehmet Aydın, **Hıristiyan kaynaklarına göre Hıristiyanlık**, TDV Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1995, s. 118

⁴² İsmail Taşpınar, **Din ve Fenomenoloji arasında Yahudilik ve Hıristiyanlık**, 1. Basım, İFAV yayınları, İstanbul 2017, s.216.

⁴³ Tevbe 9:31

ORTODOKS MEZHEBİ: Ortodokslar, Katoliklik gibi tek merkezli değildir. Ortodoks kilisesi bir bakıma eşitlik anlayışını esas alan mahalli kiliseler birliğidir.⁴⁴ Toplam 16 otosefal (bağımsız) ve 5 otonom kiliseden oluşmaktadır. Otosefal kiliseler kendi liderlerini kendileri seçen bağımsız kiliselerdir ve Patrik veya piskoposlarca yönetilmektedir. Dünya Ortodokslarının sayısı 300 milyon civarındadır. Ortodokslar Papa'nın yanılmazlığını kabul etmezler ancak Hz. İsa, Hz. Meryem ve Azizlerin resmi olan ikonlara geniş yer verirler. Hz. Meryem ve azizlerin tanrısal güçleri olduğu inancından hareketle şefaath beklentisi içindedirler, dualarını sadece tek ilah olan Tanrı'ya değil Meryem ve azizlere de yaparlar, onlardan kurtuluş beklerler.

PROTESTAN MEZHEBİ: Protestanlar, 16.yyda bir reform hareketi olarak doğmuş olan bir mezheptir. Reform hareketinin başlatıcısı Luther, kutsal kitabın fonksiyonunu açıklamak, kilisenin yeniden tarifini yapmak ve din adamlarının günah bağışlama yetkisi olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Protestanlıkta merkeziyetçi bir yapı yoktur. Protestanlar da kendi içlerinde birçok farklı gruba ayrılırlar. Protestanlığın dört temel grubunu Lutheran Kiliseler, Reforme ve Presbiterien Kiliseler, Anglikan Kilisesi ve Bağımsız Kiliseler oluşturmaktadır Hz. Meryem'e önem vermezler, Hz. Meryem ve azizlerden şefaath beklentisi içinde değildirlere.⁴⁵ İkonaları reddederler (ikonoklast), kiliseyi imanlılarca oluşturulmuş bir topluluk olarak görürler, bütün totaliter güç oluşumlarına yönelik eleştirel bir tavır içindedirler, kurtuluşun yalnızca ilahi lutuf sayesinde gerçekleşeceğine inanırlar.⁴⁶ Birçok farklı fırkaya bölünmelerine rağmen tüm Protestan kiliselerinin birleştiği unsur, Hıristiyanların hayatı ve imanı konusunda kutsal kitabın, yüce otorite olduğu prensibidir. Protestanların Katoliklerle ayrıştığı nokta burasıdır. Çünkü Katolik mezhebi, rahiplerin öğretme yetkisini kabul ederek kutsal kitabı anlama ve yorumlama yetkisinin sadece kendilerinde olduğunu iddia etmektedirler. Protestanlara göre ise Kutsal Kitabı her Hıristiyan yorumlayabilir, Papa veya Konsil gibi günahsız bir otoriteyi kabul etmezler. Ancak Kutsal kitabın tercümesi, anlaşılması için mücadele etmiş Protestanlığın, Kutsal Kitap'ın yaşamlarına

⁴⁴ Aydın, s. 118

⁴⁵Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, 2. Basım, Ankara, Ocak Yayınları, 1993, s. 272

⁴⁶ Jacques Waardenburg, "**Protestanlık**" TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 2007 XXXIV/352

yansıması hususunda geldikleri nokta düşündürücüdür. Çünkü Kutsal Kitaba önem verdikleri görüntüsü içindeki Protestanlık, teolojisini “iyi davranışlar ve dinsel kurallar olmaksızın günahlardan sadece imanla aklanma” doktrinine dayandırmaktadır. Bu doktrin katı bir kaderciliğe neden olmuş ve Protestanları dünyevi yaşamlarında dinsel sorumsuzluğa yöneltmiştir.⁴⁷ Dinsel açıdan insanların kaderlerinin Tanrı tarafından çok önceden belirlenmiş olması ve kurtuluş sürecinde insani akıl, irade ve davranışların bir katkısının olmaması, Protestan teolojinin insanın manevi açıdan sorumsuz bireyler durumuna dönüşmesine neden olmuştur.⁴⁸ Bir anlamda “hukuksuz” yaşamın en belirgin örneğini bu mezhep göstermiştir.

4- Hz. İsa'nın Durumu

Hıristiyanlık inancının merkezinde olan İsa için “O ilk Hıristiyan değildi, O Yahudi toplumu içinde doğdu, bir Yahudi olarak yaşadı ve öldü” dersek dinler tarihi açısından yanlış bir şey söylemiş olmayız. İsa Yahudi kökenliydi ve Musa'nın getirdiği şeriatı tamamlamak için geldiğini söylüyor⁴⁹, kendisi de Musa şeriatına göre yaşıyordu. Her Yahudi çocuğu gibi sekiz günlükken sünnet edilmiş, annesinin temizlenme günleri tamamlanınca mâbede götürülmüş, on iki yaşına gelince Yahudi dini geleneklerine uygun şekilde yine mâbede gitmiş⁵⁰, ibadetini sinagoglarda yapmış⁵¹, bazı hususlarda (cumartesi yasakları ve boşanma gibi) Musa şeriatını değiştirmiştir. Diğer taraftan bir olan Allah'a inanılması ve sadece O'na kulluk edilmesi gerektiğini vurgulamış, kendini asla Tanrı veya Tanrı'nın oğlu diye takdim etmemiştir. Hz. İsa'nın mesajı onun havâriyelerine talimatı doğrultusunda öncelikle Yahudiler arasında yayılmıştır. Çünkü o hem İsrâil'in kaybolmuş koyununu bulmaya gönderildiğini belirtmiş⁵² hem de havâriyelerinden sadece Yahudilere giderek bu yeni mesajı onlara duyurmalarını

⁴⁷ Hakan Olgun, “**Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchthon**”, Mîlel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, 2004, cilt: II, sayı: 1, s. 115

⁴⁸ Olgun, s.117

⁴⁹ Matta, 5:17

⁵⁰ Luka, 2:21-24, 42

⁵¹ Luka, 4:16-17

⁵² Matta, 15:24

istemmişti⁵³. Dolayısıyla ilk Hıristiyanlar (Hz. İsa'yı beklenen Mesih kabul edip ona uyanlar) Yahudilerdi.⁵⁴

Çok açıktır ki Hz. İsa, Musa Şeriatını ayakta tutmak, hatırlatmak, tamamlamak, özünü kaybetmiş dindarlığı yeniden özüne döndürmek için gelmiştir. Aşırı şekilciliğini reddetmiş, şeriata yeni bir anlam ve ruh vermiştir.⁵⁵

5- Teslis

Hıristiyanlıktaki farklı inançların ortak noktası teslis inancıdır. Tanrı ile ilgili Hıristiyan inancını ifade etmesi açısından Teslis inancı Hıristiyanlığın merkezinde yer almakta ve Hıristiyanlığın kalbini oluşturmaktadır. Teslis inancı Hıristiyanları hem başka inançlardan ayıran hem de farklı mezhep ve kiliseleri birleştiren bir dogmadır. Ancak ne kavram ne de içerik olarak Teslis inancı Sinoptik İncillerde bulunmamaktadır. Aksine Matta İncilindeki Hz. İsa'nın şeytanla olan diyalogunda kendisine kulluk etmeye çağıran şeytana Hz. İsa'nın verdiği cevap da sadece Allah'a tapıp O'na kulluk etmenin esas emir olduğunu göstermektedir.

“Tanrın Rabbe tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin” diye yazılmıştır.⁵⁶

Yine Hz. İsa iyilik hakkındaki soruya *“İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O'nun buyruklarını yerine getir.”* şeklinde cevap vererek iyi olanın, tanrısal olanın sadece tek bir kişi, onun da Tanrı'nın kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda *“O'nun buyruklarını yerine getir”* diyerek Musa tarafından insanlara vazedilen ilahi yasalara riayet etmenin kurtuluş yolu olduğunu vurgulamaktadır. (İlerleyen bölümlerde teslis konusu daha ayrıntılı verilecektir.)

⁵³ Matta, 10:5

⁵⁴ Harman, **“Yahudi Hıristiyanlığı”**, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,2013, XLIII/184

⁵⁵ Matta, 12:1-8; 23:4; Markos, 2:27-28; 3:1; Luka, 11:46

⁵⁶ Matta 4:10.

B- ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızın amacı Yeni Ahit'e bağlılık sözü veren Hıristiyanların inandıklarını iddia ettikleri kutsal kitaplarına aykırı inanç ve uygulamalara sahip olduklarını ortaya koymaktır. Bugünkü Hıristiyanlık Pavlus'un oluşturduğu, İsa'nın vaaz ettiği teoloji ile taban tabana zıt, kişi merkezli, putperest unsurları barındıran, Hz. İsa'nın titizlikle uyguladığı ve özünü hatırlattığı Yasa ile ilişkisi koparılmış, akılla anlaşılmasının mümkün olmadığı telkin edilen mistik unsurları da barındıran bambaşka bir dini öğreti haline gelmiştir. Bu çalışma ile Hıristiyanların inandıkları Kutsal metin içeriği ile Hıristiyan inanç ve ibadetlerindeki farklılığın, bir anlamda Hz. İsa'ya olan yabancılaşmalarının ufak bir görüntüsünü sunmayı amaçladık. Hz. İsa'ya inandıkları iddiasındaki Hıristiyanların inanç ve ibadetlerinin nasıl olması gerektiği Sinoptik İncillerde mevcuttur. Bu sınırlı kısma dahi titizlik göstermemeleri, kurtuluşu kilisede ya da salt imanda görmeleri sonucu Kutsal Kitabın bir hükmü kalmamış görünmektedir. Hıristiyan teolojisini İncillerin dahil olduğu kutsal metinler değil, din adamları ve onların oluşturduğu gelenek ve konsiller belirlemektedir. Bir konsildeki kararlar bir diğeri ile çelişkili olsa dahi yanılmazlık kisvesi giydirildiği için bu kararları alan din adamlarının dini otoritesi, yanılmazlıkları sorgulanmamaktadır. Oysaki tek tanrılı olduğu iddiasındaki bir dinde, hiçbir suretle yanılmayan, hata yapmayan, sorgulanamayan tek otoritenin Yüce Tanrı olması gerektiği çok açıktır.

B- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmamız sırasında İncillerin tercümesi olarak Kitabı Mukaddes şirketinin "Eski ve Yeni Anlaşma" isimli eserinden faydalandık. Konumuzla ilgili ayetlerin tercümesi için de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı Kuran'ı Kerim Mealinden faydalandık. Araştırmamız sırasında geçen bir çok kavramın açıklaması için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden faydalandık. Hıristiyanların itibar ettiği yabancı dilde yazılmış ansiklopedileri de çalışmamızın zenginleşmesine katkıda bulundu.

C-ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI

Tezimizin hazırlık aşamasında Sinoptik İncillerin içeriğine vakıf olmak gerektiğinden detaylı Sinoptik İncillerin ve konuyla ilgili kitap ve makalelerin araştırılması söz konusu olmuştur. Sinoptik İncillerle ilgili sınırlı sayıda araştırmanın olması çalışmamızın sınırlılıkları arasındadır. İlerleyen zamanlarda bu alanda daha çok araştırma, tercüme, inceleme yapılmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz.

1- Araştırmanın Sinoptik İncillerle Sınırlı Tutulması

Hıristiyanlıkta kutsal kitap (Bible) Eski Ahit adı altında Yahudilerin kutsal yazıları ve Yeni Ahit adı altında Hıristiyan yazıları olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Eski Ahit (Tanah), Yahudilerin kutsal kitabıdır ve Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilir.

Hıristiyanlara göre Eski Ahit'in işlevi Hz. İsa Mesih'in gelişini müjdeleyen ifadeler taşıması, bir bakıma insanlığı Yeni Ahit dönemine hazırlamasıdır.

Yeni Ahit içinde en önem verilen bölümlerin İnciller olduğu apaçık bir hakikattir. İncil metinleri Hz. İsa sonrası dönemde onun söz ve fiillerine dayalı geleneğin farklı yazarlarca derlenmesi sonucu oluşmuştur. Hıristiyanlar İncillerin Allah'ın keliması olduğu, dinin bilgi kaynağı olduğu noktasına hem fikirdirler **Bugün bütün Hıristiyan Kiliselerce kabul edilmiş dört resmi İncil vardır: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri. Bu dört İncile Kanonik İnciller** denmiştir. Kanon "standart" anlamında Yunanca bir kelimedir. Hıristiyan literatüründe "resmi olarak kabul edilmiş kitaplar listesi" anlamına gelir. Bunların Havarilerden geldiği ve sahih olduğu kabul edilir. Kanonik İncillerin otantikliği ve bağlayıcılığı tüm Hıristiyan mezhepleri için ortak bir inanç unsuru halindedir.⁵⁷ Bunlardan ilk üçü -birtakım ayrılıklara rağmen- ana mesele ve bölümlerinde birbirlerine yakındırlar. Bunlara, "**aynı bakış açısıyla yazılmış anlamında, Sinoptik**" İnciller adı verilir. Bu üç İncil, zaman bakımından dördüncü İncilden öncedirler.

⁵⁷ Tarakçı , "Hıristiyanlıkta Vahiy Anlayışı", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cilt: 12, sayı:2, 2003 s.193

Biz, tüm Hıristiyanlarca kabul görmesi, ilahi kabul edilmesi, içerik ve anlatım yönünden çok benzer olması hem de tarihsel açıdan en kadim İnciller olması sebebiyle Sinoptik İnciller üzerinde çalıştık.

Hıristiyanlığın ana mezhepleri için sahih, kanonik kabul edilen ve en eski İnciller olan sinoptik İncillerdeki Hz. İsa öğretisinin odak noktası Tanrı'ydı, Hz. İsa denen biri değildi. Bu nedenle de Hıristiyan geleneğinde Hz. İsa için kullanılan Mesih, Tanrı Oğlu, Rab, Logos gibi unvanlar sinoptiklerde mecazi ve metaforik olarak ortaya konmuştur. Hz. İsa ile ilgili tutarlı ve doğru bilgiler edinmek günümüz koşullarında oldukça zor bir konudur. Çünkü Hz. İsa'nın tarihi bir şahsiyet olarak değil teolojik bir kişilik olarak algılanmasından dolayı, onun hakkında yapılan yorumlar ve edinilen bilgiler araştırmacının dinsel yönelimleri tarafından etkilenmiş olacaktır. Bundan dolayı Hz. İsa'nın yaşadığı döneme tanıklık etmesi, yazıcılarının bir kısmının Havarî olması ve kendi içlerinde diğer Yeni Ahit bölümlerine göre daha tutarlı olmalarından dolayı Sinoptik İncillerdeki Hz. İsa ve inancının araştırılmasını uygun bulduk.

2-Ana Akım Hıristiyan Mezhepleri Üzerinde Çalışmamızın Sebebi

Çalışmamızı ana akım Hıristiyan mezhepleri çerçevesinde ele almaya çalıştık. Bunun sebebi her ne kadar farklı gruplara ayrılmış olsalar da ana akım Hıristiyan mezhepler inanç ve ibadetleri noktasında büyük benzerlikler göstermektedirler. Aradaki farklılıklara da yer yer değinmeye çalıştık. Ayrıca özellikle Teslis konusunda tevhit merkezli bir inanca sahip olarak Hıristiyanlardan ayrılan gruplar hakkında da bilgi vermeye çalıştık. Yine çalışmamızı Sinoptik İnciller çerçevesinde tutmaya çalıştık. Bunun sebebi Sinoptik İncillerin genel kabul görmesi, birbirlerine hem konu hem içerik hem anlatım bakımından çokça benzemeleri hem de tarihi olarak en eski İnciller olmaları dolayısıyladır.

BİRİNCİ BÖLÜM
GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN
SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇLARI

A. HZ. İSA İLE İLGİLİ SİNOPTİK İNCİLLERLE ÇELİŞEN İNANÇLARI

Hıristiyanlıkta Hz. İsa, tarihsel olmaktan öte teolojik yönden büyük önem taşımaktadır. Çünkü Hıristiyanlık inancında Hz. İsa Tanrı'nın bedenleşmiş kelimidir, yani esasında tam anlamıyla bir tanrıdır. Tanrı'nın ilahi mesajı bedenleşmiş olup Hz. İsa olarak insanlar arasında yaşamıştır (incarnation). Bu sebeple Hıristiyanlar Hz. İsa'ya "Tanrı oğlu, Rab, Mesih" unvanlarını vermektedir. İncillerde Tanrı'nın ondan "oğlum", onun da Tanrı'dan "babam" diye bahsettiği çeşitli pasajlar Hz. İsa'nın ulûhiyetine delil olarak gösterilmektedir.⁵⁸ Bu teze karşı olanlar yani onun ilah olmadığını iddia edenler de İncillere dayanırlar⁵⁹

Hıristiyanlığın tarihi gelişimine bakıldığında da Hz. İsa'nın duyurduğu, mücadelesini verdiği, önemseydiği, vazgeçilmez gördüğü dinin esasları, içeriği ve Hz. İsa portresi ile Hz. İsa'nın ölümü sonrası günümüze kadar oluşan Hıristiyanlık dini esasları, içeriği ve Hz. İsa imajının büyük bir değişim yaşadığı görülmektedir.

Bazı araştırmacılara göre Hz. İsa Hıristiyanlık diye bir din getirmemiştir, bu oluşum daha sonraki dönemlerde "inancın Hz. İsa'sı" etrafında gelişmiş olup⁶⁰ Hıristiyanlık olarak adlandırılan dinsel gelenek, tarihsel Hz. İsa'nın inanç ve öğretilerine dayanmamaktadır. Hem getirdiği dini anlayış hem de "Hıristiyan" ifadesinin, Pavlus sonrası "İlahi oğul, Rab Mesih inancını benimseyen kişiler için Antakya'da kullanılmaya başlaması bu savı destekler niteliktedir.⁶¹

1. Sinoptik İncillere Göre Hz. İsa

Sinoptik İncillerde Hz. İsa'nın yaşamı ve mesajı yer almaktadır. Hz. İsa'nın sözleri, kendi ve geliş amacıyla ilgili söyledikleri, insanları çağırdığı dini inancın içeriği, Yahudileri eleştirdiği noktalar, Eski Ahit'e bakışı Sinoptik İncillerde açıkça ortaya konmuştur. Sinoptik İncillerin Hz. İsa'sı bir iyileştirici ve öğretmendir. İlk

⁵⁸ Ömer Faruk Harman, "Hz. İsa", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, XXII/68

⁵⁹*Bundan sonraki Yeni Ahit alıntıları Kitabı-1 Mukaddes şirketinin Yeni Ahit kitabından olacaktır. Kitab-1 Mukaddes, Yeni Ahit, Markos, 10/ 17-18; Yuhanna, 5/19; 14/28, 17/3

⁶⁰ Dursun Ali Aykıt, **İskenderiyeli Philo**, 1. Baskı, Kitabevi Yay. İstanbul, 2011, s. 222

⁶¹ Mahmut Aydın, **Tarihsel İsa: İmanın Mesih' inden Tarihın İsa'sına**, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2002, s. 9

Hıristiyanların gözünde misyonu ve şahsıyla eskatolojik bir şahsiyet olan Hz. İsa, dünyanın geleceği için Tanrı'nın planında rol alan ve seçilmiş biri olarak Tanrı'nın verdiği görevi yerine getiren bir beşer olarak görülmektedir.⁶²

Sinoptik İncillerin tümünün Hz. İsa portresinin “insan” Hz. İsa’ya işaret etmekle birlikte genel anlamıyla içerik olarak bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bir Hıristiyan teolog ve rahip Thomas Michel, Sinoptik İncillerden Markos’ un Hz. İsa’nın insani niteliklerini vurguladığını, Luka İncilinde Hz. İsa’nın izlenmesi gereken bir şakirt olarak gösterildiğini ve Hz. İsa’nın mesajının Markos İncilinde iki esas odakta toplandığını söylemektedir. Bunlar, “Günahtan koparak Tanrı’ya dönün” ve “Tanrı’nın yaşamınıza egemen olmasını kabul edin (Tanrı Krallığı).⁶³ Diğer taraftan Markos İncilinde Hz. İsa’nın ezeliyeti, ilahiliyeti, insanüstü oluşu ya da özel doğumuyla ilgili bir şey söylenmez.

a. Hz. İsa’nın mesajı neydi?

Esasında Hz. İsa’nın neye çağırdığı ünlü dağ vaazında açıkça ortaya konulmuştur. Hz. İsa’nın İncillerde yer alan, halka duyurmaya çalıştığı temel mesajlarını üç ana noktada özetlemek mümkündür: Bunlardan ilki, insanları Tanrı’nın Krallığına davet etmektir. Bu davet Tanrı’nın emir ve yasaklarına bağlanmak suretiyle ona iman etmeyi ve yaklaşan hesap/yargı gününe karşı hazırlıklı olmayı içermektedir.⁶⁴ Temel mesajlardan ikincisi, Musa hukuku da denilen ilahî yasalara ya da haram ve helal kurallarına sıkı sıkıya bağlanmayı içerir. Vaazda, Hz. İsa bu kurallara bağlılığı Matta, 5: 18-19 belirtmiştir. Hz. İsa’nın mesajları arasında öne çıkan üçüncü husus ise, toplumda özellikle din adamları ve yöneticilerle ilişkili olarak görülen ahlâksızlıklara karşı mücadeledir.⁶⁵ Hz. İsa, yaşadığı dönemde şahit olduğu topluma egemen olan ahlaki

⁶² Hatice Koç Kanca, **Hıristiyan ve İslâmî Kaynaklardan Hareketle Yeni bir İslâmî Kristoloji Denemesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2013, s. 34

⁶³ Thomas Michel, **Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş**, Cihan Basımevi, İstanbul, 1992, s. 35-36.

⁶⁴ Şinasi Gündüz, **Hıristiyanlık**, İstanbul 2006, s. 20

⁶⁵ Hülya Çetin, “**Hz. İsa’nın Dağdaki Vaazına Hıristiyanlık Açısından Genel Bir Bakış**”, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 2013, cilt: VIII, sayı: 16, s. 57.

çürüme ve sosyokültürel çöküşe karşı eleştiriler getirmiş, dini ve dünyevi otoritelere karşı dik duruş sergilemiş, tanrısal hukukun üstünlüğünü ve ahlâkın önemini vurgulamıştır.

Temelde Tanrı'ya iman etmeye, Tanrı'nın yasasını ayakta tutmaya, hesap gününü hesap ederek yaşamaya ve dini-dünyevi otoriteleri sorgulamaya çağıran Hz. İsa'nın kimliği ve temel mesajı üzerinde oldukça farklı görüşler tarih boyunca var olagelmıştır. Ancak gerçekte Hz. İsa'nın kim olduğu ve neye çağırdığını ön yargılardan, ön kabullerden ve batını yorumlardan uzak kalarak Sinoptik İnciller aracılığıyla anlamaya çalışmanın bizleri hakikate daha çok yaklaştırabileceğini düşünüyoruz.

b. Hz. İsa neye çağırdı?

Allah'ın gönderdiği ilahi dinlerin tarihi formlarındaki ortak mesaj Allah'ın eşsiz, en üstün, en yüce, en kutsal ve sorgulanamaz, dini kanunlar belirleme yetkisine sahip tek otorite olduğudur ve isimleri değişse de bu dinlerin ortak adı İslam'dır.⁶⁶ Tüm peygamberler de Allah'ın bir ve ilah olarak tek ve benzersiz olduğu inancını yani "tevhit"i tebliğ etmişlerdir. Tevhit, yeryüzünde Allah'tan başka tapınılacak, kulluk edinilecek, yardım istenecek, kutsallık atfedilecek, üstün güç olarak telakki edilecek otorite tanımamaktır. Bu bir anlamda insanın dini otoritelerden, kişi merkezli inançlardan korunmak ve sadece Allah'ın vahyine muhatap olarak özgürleşmesi de demektir.

Ancak toplumlar, peygamberlerin yaşamlarında ve özellikle öldükten sonra bu özü kavramayan, bozan, tersine çeviren, yeni üstün güçler ve kutsallar üreten bir tavra hep girmişlerdir. Peygamberlerin getirdiği din, Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği kitapların ya anlamlarının çarpıtılması ya belli zümreler tarafından farklı şekillerde yorumlanması ya da kutsal kitaplar yerine insan ürünleri olan başka kitapların dine kaynak olması sonucu bozulmuş, dönüşmüştür. İnsanların kendileri tarafından

⁶⁶ Al-i İmran 3:19

oluşturulan gelenek, anane, kültür vb. Allah'ın sözlerinin önüne geçmiş ve Tanrı buyrukları geçersiz kılınmıştır. Kitabî dinler arasında olan Hıristiyanlık da kutsal kitaplarının zaman içinde maruz kaldığı değişiklikler ve farklı yorumlar, bu dini İbrahimî ilkelerden kısmen uzaklaştırmıştır. Kuran, Hıristiyanları da unuttukları veya farklılaştırdıkları Allah'ın dinine davet etmekte ve tek ilah olan Allah inancında buluşmaya çağırılmaktadır.⁶⁷ Kur'an'a göre Hıristiyanlar ve Yahudiler Hahamlarını ve Rahiplerini rabler edinmişlerdir.⁶⁸ Özde aynı olan din zaman içinde kutsal metinlerin ve dini nasların yanlış yorumlanması, din âlimlerinin görüşlerinin kutsal kitap yerine geçmesi ve dinin anlaşılmasında bunların yegane kaynak olarak görülmesi sonucunda orijinal şeklinden saptırılmıştır.⁶⁹

Tevrat'ta da bu gerçek şu şekilde ortaya konulmuştur:

“Rab diyor ki, “Bu halk bana yaklaşıp ağızlarıyla, dudaklarıyla beni sayar, ama yürekleri benden uzak. Benden korkmaları da İnsanlardan öğrendikleri buyrukların sonucudur.”⁷⁰

Bundan dolayı peygamberlerin tebliği döneminde onlara en çok karşı çıkanlar Allah'ın yanında otorite olma ve bundan çıkar elde etme fırsatını bulan din adamları ve tanrısal vahyin sosyal eşitsizliği giderme yönündeki emirlerinden dolayı zarara uğrayacak, halk nazarında otorite ve itibar kaybetme korkusu taşıyan(zenginlik, statü bakımından) önde gelenler olmuştur.⁷¹ Hz. İsa döneminde de, toplum üzerinde aşırı bir nüfuz kurmuş olan Yahudi din bilginleriyle rahipler sınıfı, toplumsal yapıyı kendi çıkar ve menfaatlerine uygun şekilde yönlendirmeye çalışmaktaydılar. Özellikle Ferisi ve Saduki ileri gelenlerinden oluşan bu grup, hukuku kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayıp uygulamakta, dinsel inançlar, beklentiler ve mekânları kendi kişisel amaçlarına uygun şekilde kullanmaktaydılar.⁷² Diğer taraftan, yine toplumsal yapıya egemen olan güçlü bir siyasal mekanizma vardı ve bu mekanizma, kendi otoriter

⁶⁷ Ali-İmran 3/64

⁶⁸ Tevbe 9/31

⁶⁹ Harman, “İslam” DİA İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 2001, XXIII/3

⁷⁰ İşaya 29:13

⁷¹ Araf 7:60, 127, Mümin 23 :33

⁷² Gündüz, **Hıristiyanlık**, s. 22.

yapısına karşı oluşabilecek her türlü muhalefeti şiddetle bastırmaktan veya ortadan kaldırmaktan asla çekinmiyordu. Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde Roma'ya bağlı bir siyasal iktidar olarak topluma egemen olan bu güçlerle Yahudi elitlerinden (din adamları ve bilginlerinden) oluşan grubun, toplumsal yapıyı denetim altında tutma ve oluşan ya da oluşabilecek her türlü muhalefeti sindirme, yok etme açısından birbiriyle yakın bir ilişki içerisinde oldukları görülmektedir.⁷³ Bundan dolayı Hz. İsa kendisinden önceki birçok peygamberin de yapmak zorunda olduğu gibi⁷⁴ hem din adamları sınıfını ve onlara sorgusuz uyan halkı hem de bazen siyasi otoriteyi de içine alan ileri gelenler zümresini eleştiren söylemlerde bulunmuştur.

Hıristiyanlık inancının merkezinde olan Hz. İsa ilk Hıristiyan değildi⁷⁵; O, Yahudi toplumu içinde doğdu, bir Yahudi olarak yaşadı ve öldü. İsrâiloğullarını muhatap alan, onları içinde buldukları yozlaşma, bozulmalara karşı uyarın Hz. İsa, geliş amacını ve misyonunu İncil'de geçen şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

“İsa onlara, “Başka yerlere, yakın kasabalara gidelim” dedi. Tanrı sözünü duyurayım. Bunun için çıkıp geldim.”⁷⁶

“Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.”⁷⁷

“İnsanoğlu, kaybolanı arayıp kurtarmak için geldi.”⁷⁸

“Gidin de ‘Ben kurban değil, merhamet isterim’ sözünün anlamını öğrenin. Çünkü ben doğru kişileri değil, günahkârları çağırmaya geldim”⁷⁹

⁷³ Gündüz, “Hz. İsa'nın Mesajını Anlamak”, Köprü dergisi, 2006, sayı 93. s.18

⁷⁴ Araf 7:60, 127 Mümin 23 :33.

⁷⁵ Her ne kadar günümüz Hıristiyanlar, dinlerini Hz. İsa'ya dayandırıyorlarsa da birçok Hıristiyan bilim adamının da ileri sürdüğü gibi günümüz Hıristiyanlığı Hz. İsa'nın tebliğ ettiği ya da onun öğretisinin ışığında oluşturulan bir din değildir. Bkz. Rudolf Bultman, **Existence and faith**, London: Collins, 1973, s. 219.

⁷⁶ Matta 11:1, Markos 1:38 Luka 4:44

⁷⁷ Matta 5:17

⁷⁸ Luka 19:10

“İsrail halkının kaybolmuş koyunlarını bulmaya gönderildim”⁸⁰

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Hz. İsa'nın ifade ettiği geliş amacı, kendisinden önceki peygamberlerin geliş amacından farklı değildir. Hz. İsa'dan önceki peygamberler de toplumlarını kurtarmak, günahlarından arındırmak, Tanrı'nın vahyini/sözünü duyurmak, hakikati hatırlatmak⁸¹, doğru yola iletmek amacıyla gönderilmişlerdir. Ayrıca Hz. İsa kendisinden önceki şeriatı de peygamberleri de doğrulayan olduğunu ifade etmiştir.

Hz. İsa'nın en fazla önem verdiği, temel aldığı öğretisinin özü nedir diye baktığımızda da sadece Allah'a iman etmek⁸² olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kendisine en büyük buyruk nedir diye sorulduğunda en büyük buyruğun “Rabb'i tek olarak görmek, O'nu tüm yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla sevmektir” şeklinde cevap vermektedir.⁸³

Onların tartışmalarını dinleyen ve İsa'nın onlara güzel yanıt verdiğini gören bir din bilgini yaklaşıp O'na, "Buyrukların en önemlisi hangisidir?" diye sordu. İsa şöyle karşılık verdi: "En önemlisi şudur: 'Dinle, ey İsrail! Tanrımız Rab tek Rab'dir. Tanrın Rabb'i bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin.'⁸⁴

Bu cevap Hz. İsa'nın kendi tanrılığına davet etmediğini, aksine kendi dışında ve kendinden daha yüce olan tek bir tanrıya davet ettiğine kanıt sayılabilir niteliktedir.

Matta İncilindeki Hz. İsa'nın şeytanla olan diyalogunda kendisine kulluk etmeye çağıran şeytana Hz. İsa'nın verdiği cevap da sadece Allah'a tapıp O'na kulluk etmenin esas emir olduğunu göstermektedir.

⁷⁹ Matta 9:13, Markos 2:17 Luka 5:32 Timoteos 1: 15.

⁸⁰ Matta 15: 2(Burada geçen koyun ifadesi, İsrailoğullarının masum bir toplum olması anlamındadır.)

⁸¹ John de Satge, **Mary and the Christian gospel**. London: Spck: Social For Promoting Chr, 1976. s. 25.

⁸² Markos 12:29-30.

⁸³ Matta.22:34-40; Luka.10:25-28

⁸⁴ Markos 12: 28.

“Tanrın Rabbe tapacak, yalnız O’na kulluk edeceksin “diye yazılmıştır.”⁸⁵

Aynı anda iki tanrıya kulluk edilemeyeceğini vurgulamıştır.

“Hiç kimse iki efendiye birden hizmet edemez. Çünkü ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp, öbürünü hor görür. Hem Allah’a hem paraya kulluk edemezsiniz.”⁸⁶

Hız. İsa mevcut İncillerin hiçbirinde kendine, kendi tanrılığına, annesinin veya kendisinin aracılığına çağırmamıştır. Kendisinden ayrı bir üstün varlığa çağırmasından da anlaşılacağı üzere Tanrı ve Hız. İsa farklı kişiliklerdir ve Hız. İsa da Tanrı’ya tabidir.

Yine Hız. İsa iyilik hakkındaki soruya *“İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O’nun buyruklarını yerine getir.”* şeklinde cevap vererek iyi olanın, tanrısal olanın sadece tek bir kişi, onun da Tanrı’nın kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda *“O’nun buyruklarını yerine getir”* diyerek Musa tarafından insanlara vazedilen ilahi yasalara riayet etmenin kurtuluş yolu olduğunu vurgulamaktadır. Hıristiyan geleneğinin iddiasının aksine hukuku kaldırmak ya da ilga etmek bir yana; hukukun bir tek harfini bile yerine getirmeyenlerin asla Allah’ın egemenliğine girmiş sayılmayacağını altını çizmiştir.⁸⁷

“İsa, “Bana neden iyilik hakkında soru soruyorsun?” dedi. “İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O’nun buyruklarını yerine getir.”⁸⁸

Ayrıca Hız. İsa tövbe ederek günahlardan arınarak⁸⁹, Tanrının egemenliğinde sonsuza kadar sürecek bir yaşama girme çağrısında bulunmuştur. O, yaklaşan hesap gününe hazırlıklı olma konusunda insanları uyarmıştır.

⁸⁵ Matta 4:10.

⁸⁶ Matta 6:24

⁸⁷ Gündüz, *“Hız. İsa’nın Mesajını Anlamak”* s.93

⁸⁸ Matta 19: 17

⁸⁹ Matta 9:12-13

Hız. İsa'nı davet ettiği Tanrı Krallığı ile Yahudilerin anladığı Tanrı Krallığı arasında fark olduğunu düşünüyöruz. Hız. İsa ahrete imanı temel alan, ilahi adalet bilincini ayakta tutacak; her yapılanın görüldüğü, iyiliklerin de kötülüklerin de hem bu dünyada hem öldükten sonra bir karşılığı olduğuna vurgu yapacak bir inanca çağırılmış ve yaklaşmakta olan hesap gününe hazırlıklı olma konusunda insanları uyarmıştır. Yahudiler ise kendilerini refaha kavuşturacak, ayrılıkları ortadan kaldıracak, zengin ve güçlü bir Krallık ve bu krallığı kurarak Yahudi toplumunu en üstün toplum haline getirecek mucizevi bir Mesih beklentisi içinde idiler.

c. Hız. İsa'ya göre en büyük günah(şirk) ve en öncelikli emir ne idi?

İslam dininde kaçınılması gereken günahlar arasında birincil öneme sahip günah şirk koştırmaktır. Nisa suresine göre şirk, vazgeçilmediğı takdirde, Allah'ın bağışlamayacağı bir günahdır.⁹⁰ Allah'ın gönderdiği tüm peygamberler insanları sadece Allah'a kul olmaya, Allah'tan başka Rab edinmemeye ve sadece Allah'a dua-davet etmeye çağırılmışlardır.⁹¹

Kur'an'da şirkle ilgili olarak sıkça zikredilen konulardan biri "Allah'a iftira etme" ya da "Allah hakkında yalanlar uydurma" konusudur. Dolayısıyla bu konu, şirk düşmenin nedenlerinden biri olarak ele alınabilir. Nitekim T. İzutsu, şirk ve iftira ile ilgili olarak şu ifadeyi kullanmıştır: "şirk, "iftira alâ Allah el-kezip"den yani "Allah'ın aleyhine yalan uydurmaktan" başka bir şey değildir ne eksik ne bir fazla."⁹² Nitekim en büyük günah olan şirk ve Allah'a iftira kavramları aynı ayetlerde geçmektedir.

"Allah hakkında yalan uydurup iftira edenden veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Hiç şüphesiz o zalimler kurtuluşa eremezler." "Onların tümünü toplayacağımız gün; sonra şirk koşanlara diyeceğiz ki: "Nerede (o bir şey) sanıp da ortak koştuklarınız?"⁹³

⁹⁰ Nisa 4:48, 116

⁹¹ Ali İmran 3:64

⁹² Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: S. Ayaz, İstanbul, Pınar yayınları, 1991, s. 180

⁹³ Enam 5:21-22

Bu ayetlerden yola çıkarak Allah'a iftira etmenin ya da Allah hakkında yalanlar uydurmanın şirk olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Nisa suresi 48. ayette de şirkin aynı zamanda büyük bir iftira olduğu zikredilmiştir. Allah hakkında yalan uydurmanın ya da O'na iftira etmenin içeriği hakkında Nahl suresindeki ayet açıklayıcı olmaktadır:

“Dillerinizin yalan yere nitelendirmesi dolayısıyla şuna helal, buna haram demeyin. Çünkü Allah hakkında yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah hakkında yalan uyduranlar kurtuluşa ermezler.”⁹⁴

Tüm bu ayetler ışığında denilebilir ki, bir delile dayanmaksızın helaller, haramlar, yasaklar türetmek yoluyla esasında bir “din” üretilmiş olmakta ve bu uydurmaların ilahi bir kaynaktan geldiğini iddia etmek ve Allah'ın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helal addetmek Allah'a iftira etmektir, şirkdir ve büyük bir zulümdür.

Ayrıca Kur'an'da Hz. İsa'ya belgeler verildiği, Allah'ın O'nu Ruh-ul Kudüs'le desteklediği yazmaktadır.

“İşte bu peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Onlardan Allah'ın kendilerine hitap ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik, onu Ruh'u'l- Kudüs'le destekledik. Allah dileseydi, belgeler kendilerine geldikten sonra, peygamberlerin ardından birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat ayrılığa düştüler, kimi inandı, kimi inkar etti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi, lakin Allah istediğini yapar.”⁹⁵

Sinoptik İncillerin üçünde de Kur'an'dakine benzer ifadelerle, Hz. İsa her türlü günahın bağışlanabileceğini ancak Kutsal Ruh'a karşı küfrün bağışlanmayacağını söylemektedir.

⁹⁴ Nahl 6:116

⁹⁵ Bakara 2:253

“Bunun için size diyorum ki, insanların işlediği her günah, ettiği her küfür bağışlanacak; ama Ruh’a edilen küfür bağışlanmayacaktır. İnsanoğlu’na karşı bir söz söyleyen, bağışlanacak; ama Kutsal Ruh’a karşı bir söz söyleyen ne bu çağda ne de gelecek çağda bağışlanacaktır.”⁹⁶

“Size doğrusunu söyleyeyim, insanların işlediği her günah, ettiği her küfür bağışlanacak, ama Kutsal Ruh’a küfreden asla bağışlanmayacak. Bunu yapan, asla silinmeyecek bir günah işlemiş olur.”⁹⁷

“İnsanoğluna karşı bir söz söyleyen herkes bağışlanacak. Oysa Kutsal Ruh’a küfreden bağışlanmayacaktır”⁹⁸

Eski Ahitte hangi günah asla bağışlanmayacak, en büyük buyruk nedir diye baktığımızda on emirin ilk iki maddesi Allah’tan başka ilah edinmemek, O’ndan başkasına dua ve ibadet etmemek ve putlara tapmamakla ilgilidir.⁹⁹ Ayrıca Tanrı’ya saygısızlık etmenin ve gücü yettiği halde buna engel olmamanın¹⁰⁰ ve Tanrı’ya güvenmeme, O’nu umursamanın bağışlanmayacağı¹⁰¹ yazmaktadır. Eski Ahit’e göre bağışlanmayacak suç Kur’an’ı Kerim’dekine paralel olarak Tanrı’ya ortak koşmak ile ilgilidir. Hz. İsa da Yasa’nın ortadan kalkmadığını söylediğine, Yasa’yı doğruladığını belirttiğine göre O’nun sözlerini Yasa bağlamında düşünmeliyiz.

Ayrıca teslisin üçüncü unsuru olarak görülen Kutsal Ruh’un Tanrı olduğuna dair hiçbir metinde apaçık bir işaret yoktur. Hatta aksine bazı Hıristiyan kaynaklarında Kutsal Ruh’un, Kur’an-ı Kerim’de ifade edildiği anlamda “Ruhu’l Kudüs” olarak nitelenen Cebrail olduğu açıkça ifade edilmektedir.¹⁰²

⁹⁶ Matta 12:31-32

⁹⁷ Markos 3:28-29

⁹⁸ Luka 12:10

⁹⁹ Çıkış 20:3-4

¹⁰⁰ 1. Samuel 3:14

¹⁰¹ Yeşeya 22:14

¹⁰² Mehmet Bayraktar, **Bir Hıristiyan Dogması Teslis**, Ankara Okulu yay., Ankara, 2007, s. 84.

Kur'an-Kerim'de Kutsal Ruh' "ilahi bilinç, vahiy, Cebrail" anlamlarına gelmektedir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de asla affedilmeyecek suçun O'na ortak koşmak olduğunu, Allah hakkında bilmediğini söylemenin haram kılındığını¹⁰³, Allah'ın belirlediği ilahi yasaklar (haram, günah) hakkında vahye aykırı söylemlerde bulunarak Allah'a yalan iftira atanların asla kurtuluşa eremeyeceğini¹⁰⁴ bildirmektedir. Allah'a yalan iftira edenlerin ve ayetleri yalanlayanların küfrettiği ve Allah'a ortak koştukları da bildirilmektedir.¹⁰⁵ Hz. İsa'nın da bahsettiği af olmayacak en büyük günahın Kur'an-ı Kerim'deki en büyük günah ve Kutsal Ruh kavramları bağlamında düşünülmesi durumunda "*Allah'ın meleği aracılığıyla gelen ilahi vahyi inkar etmek ve ilahi hükümlere aykırı söylemlerde bulunarak Allah'a ortak koşmak*" olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca Eski Ahit'te de ruh gelince peygamber olunduğunu yani ruhun vahiy anlamında kullanıldığını görebiliriz.¹⁰⁶

*"Sonra RAB bulutun içinde inip Musa'yla konuştu. Musa'nın üzerindeki Ruh 'tan alıp yetmiş ileri gelene verdi. Ruh 'u alınca peygamberlik ettilerse de daha sonra hiç peygamberlik etmediler".*¹⁰⁷

Hz. İsa'nın Kutsal Ruh'a söz söylemek, onu inkar etmenin en büyük suç olduğunu söylemesi öncesinde Ferisiler'le bir mücadele içinde olduğu, onların Hz. İsa'yı (Hz. İsa'nın getirdiği yeni dini anlayışı) reddettikleri, Hz. İsa'nın "benimle beraber olmayan bana karşıdır"¹⁰⁸ sözü de göz önünde bulundurulursa, Kutsal Ruh'u inkarla Hz. İsa'nın öğretisini/vahyini inkar etmek arasında bağlantı olduğunu düşünebiliriz.

¹⁰³ A'raf 7:33

¹⁰⁴ Nahl 16/116

¹⁰⁵ Enam 6:21-24

¹⁰⁶ Say.11: 26, Say.11: 29, Çık.31: 3

¹⁰⁷ Say.11: 25

¹⁰⁸ Matta 12:30-33" Benimle beraber olmayan bana karşıdır ve benimle beraber devşirmeyen dağdır. Bunun için size diyorum: Her günah ve küfür insanlara bağışlanacaktır; fakat Ruha karşı küfür bağışlanmayacaktır. Kim İnsanoğluna karşı söz söylese, ona bağışlanacaktır; fakat kim Ruhül Kudüse karşı söylese ne bu dünyada ve ne de gelecekte ona bağışlanmayacaktır".

Yine Luka İncilinde insanoğluna söz söyleyenin bağışlanacağını ancak Ruh-ul Kudüs'e söz söyleyenin bağışlanmayacağını söylemeden önce Allah'tan başka güç odaklarından korkmak yerine gerçek cezalandırıcı Allah'tan korkmaya davet etmesi ve kendisini inkar edenlerin ahirette Allah'ın melekleri önünde inkar edileceğini söylemesi Hz. İsa'nın getirdiği dini anlayışın (vahyolunan dinin) inkarı en büyük suç olarak gördüğünü düşündürmektedir. İncil'de Hz. İsa kendisine iman edilmesinin kendini gönderen Tanrı'ya iman edilmesi anlamına geldiğini söyler.¹⁰⁹ Bu söylem Kur'an'ı Kerim' deki "Allah'ı seviyorsanız bana uyun" ayetindeki temel öğreti ile de benzerlik göstermektedir.¹¹⁰

Yine Hz. İsa'nın insan olan, beşer olan Hz. İsa ile, tebliğ eden peygamber Hz. İsa'yı reddetmenin arasındaki farka vurgu yaptığı da düşünülebilir.

Fakat siz dostlarıma diyorum: Bedeni öldürüp de ondan sonra başka bir şey yapmağa kadir olmayanlardan korkmayın. Fakat kimden korkacağınızı size göstereyim: Öldürdükten sonra cehenneme atmağa kadir olandan korkun; evet, size derim, ondan korkun. Beş serçe kuşu iki paraya satılmaz mı? Allah'ın gözünde onlardan hiçbiri unutulmuş değildir. Fakat başınızın saçları da hep sayılıdır. Korkmayın, birçok serçelerden daha değerlisiniz. Ve size diyorum: Kim beni insanların önünde ikrar ederse, İnsanoğlu da onu Allah'ın melekleri önünde ikrar edecektir; fakat beni insanların önünde kim inkâr ederse, Allah'ın melekleri önünde inkâr olunacaktır. Ve kim İnsanoğluna karşı söz söylese, ona bağışlanacaktır; fakat Ruhülkudüs'e karşı küfreden bağışlanmayacaktır. Ve siz, havralar, reisler ve hükümdarlar karşısına götürüldüğünüz zaman, nasıl ve ne cevap vereceğinizden veya ne diyeceğinizden, kaygı çekmeyin; çünkü ne söylemek gerektiğini o saatte Ruhülkudüs size öğretecektir.¹¹¹

¹⁰⁹ Yuhanna 12:44-50

¹¹⁰ Ali İmran 3/31

¹¹¹ Luka 12:4-11.

En büyük buyrukla ilgili “Rabb’i tek olarak görmek, O’nu tüm yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla sevmektir” diyen, iyi olanla ilgili de “*İyi olan yalnız biri var. Yaşama kavuşmak istiyorsan, O’nun buyruklarını yerine getir*” diyen Hz. İsa’nın bu sözleri ile Kutsal Ruh’u inkar etmenin en büyük günah olması arasında anlamlı bir bağlantı kurulabileceği kanaatindeyiz.

İncil metninden de görüleceği gibi Hz. İsa Rabb’e kulluğa davet etmiştir, kendi sözlerinin de Tanrı’dan geldiğini (vahy) bildirmiştir. Hz. İsa’nın Allah’a kulluk etmeye davet ettiği Kuran’ı Kerim’de de açıkça belirtilmektedir.

*"Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin (dedim.) Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin."*¹¹²

Hıristiyanlara göre, Ruh’a edilen küfürün bağışlanmayacağına dair Matta 12:31’in tefsiri şöyledir:

Katolik Hıristiyanlığı “Kutsal Ruh’a küfretme”yi ‘Kutsal Ruh’un işlerini küçümsemek, yargılamak ve suçlamak’ anlamında yorumlarken, kiliseyi yargılamanın buna örnek olabileceği şeklinde ilginç bir bağlantı kurmaktadırlar. Ayrıca İncil Tefsirlerinde Kutsal Ruh’a küfrün “Hz. İsa’nın verdiği şifayı Kutsal Ruh’a değil, Şeytan’ın gücüne dayandırmaktır” şeklinde açıklandığını görüyoruz.¹¹³ Ancak bu en önemli ve bağışlanmaz günahın günümüzde işlenip işlenmediği konusunun, Hz. İsa’nın mucize yapan bedensel halinin mevcut olmamasından dolayı tartışılır olduğu da dile getirilmektedirler.¹¹⁴ Görüldüğü gibi bu konuda ortaya konan yaklaşım Hz. İsa’nın ana mesajını onaylayan bir açıklama olmaktan çok uzaktır. Sinoptik İncillerde Hz. İsa’nın meydana getirdiği mucizelerin bir iman konusu olmasından öte Hz. İsa’nın

¹¹² Maide 5:116

¹¹³William MacDonald, **Açıklamalı Kutsal Kitap**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2010, s.1400; William MacDonald **Kutsal Kitap Yorumu**, Yeni Yaşam Yayınları İstanbul, 2000, s. 92.

¹¹⁴ MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu** s. 93

peygamberliğini, Tanrı tarafından görevlendirildiği gerçeğini pekiştiren, kanıtlayan durumlar olduğu görülmektedir. Hz. İsa Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde bu mucizelere imandan ya da küfürden söz etmemiştir. Hatta bu mucizelerden başkalarına söz edilmemesini telkin etmiştir.

d. Hz. İsa ve Şeriat

Bütün ilahi dinlerin kula kulluğu engelleyen ortak bir kelime olan” tevhit”e çağırması yanında toplumların ihtiyaçlarına bağlı olarak, tevhit özünün dışındaki mesajlarda farklılık arz etmesi ilahi hikmetin gereğidir. Hz. İsa da özünde yeni bir din getirmemekle birlikte var olan Yahudilik anlayışı ve inancında bir anlamda revizyon yapmak istemiş, unutulmuş özü açığa çıkarmaya çalışmıştır diyebiliriz. Bu bağlamda Hz. İsa, Musa’nın şeriatine yeni hükümler getirmiş¹¹⁵, ancak Musa’nın getirdiği öze yine sadık kalmış ve Kutsal Yasa’nın kıyamete kadar geçerli olduğunu ve bir harfinin bile kaybolmayacağını açıkça bildirmiştir.¹¹⁶

Hz. İsa ünlü Dağ Vaazında Musa hukuku olarak da adlandırılan ilahî yasalara ya da haram ve helal kurallarına sıkı sıkıya bağlanmakla ilgili mesajlar vermektedir. Vaazda, Hz. İsa bu kurallara bağlılığı Matta, 5: 17-20’de belirtmiştir. Hz. İsa Kutsal Yasa’nın hala geçerli olduğunu ve Kutsal Yasa’yı uygulamak gerektiğini ünlü Dağ Vaazında şu sözleri ile ortaya koymuştur.

“Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa’dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüğünden birini kim çiğner ve başkalarına öyle öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük

¹¹⁵ Hz. İsa, Kısas konusunda, Sept günü değişiklikler ortaya koymuştur. (Matta 5:38, Luka 6:29-30 Matta 1:1-15;3:6, Luka 6:1-11)

¹¹⁶ Salih Akdemir, **Kitab-ı Mukaddes ve Kuran-ı Kerim’e Göre Hz. İsa**, Kuramer yay. İstanbul, 2016, s.32

sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak.”¹¹⁷

Bu ifadelerden de açıkça ortadadır ki Hz. İsa için Kutsal Yasa (Eski Ahit) hala geçerli, noksansız, uygulanması ve öğretilmesi şart olan bir ilahi vahiy kanunudur. Hz. İsa, Hıristiyan geleneğinin iddiasının aksine hukuku kaldırmak ya da ilga etmek bir yana Musa tarafından insanlara vazedilen ilahi yasalara riayet etmenin önemine vurgu yapmış, hukukun bir tek harfini bile yerine getirmeyenlerin asla Allah'ın egemenliğine girmiş sayılmayacağını altını çizmiştir.¹¹⁸

Dağ vaazında yasayla ilgili geçen ifadelerden Hz. İsa'nın var olan Yahudi şeraitine bağlılığı esas aldığını, daha da çok yükümlülük getirerek emirleri/yasakları fazlaştırma amacıyla olmadığını, Tanrı'nın hakiki isteklerine dikkat çekmek, şeraitin içeriğine samimiyet ve ahlaki kaliteyi getirmek istediğini, içten gelen dindarlığı ve takvayı öne alma gereği duyduğunu anlayabiliriz. Nitekim Kur'an'ı Kerim'deki ifadelerden Hz. İsa'nın tebliği hakkında buna paralel ifadeler görebilmekteyiz.

"Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.”¹¹⁹

Ayette de görüldüğü gibi Hz. İsa Tevrat'ı doğrulamakta ve şeriatin tümünü ortadan kaldıran yeni bir din getirmemiş, bazı haramların helalleştirildiğini bildirmiştir.

Nitekim çeşitli araştırmacıların da altını çizdikleri gibi Hz. İsa, hem kendi yaşamında hukuka titizlikle riayet etmiş hem de çevresine hukuka riayet etmenin önemini vurgulamıştır. Mesela, o, Musa hukukunda gözetilen adakla ilgili emirleri

¹¹⁷ Matta 5:17-20

¹¹⁸ Gündüz, “Hz. İsa'nın Mesajını Anlamak”, sayı 93,s.18

¹¹⁹ Ali İmran 3:50.

uygulamış ve etrafına da önermiş¹²⁰, Şabat kuralına riayet etmiş ve aile hukukuna bağlı kalmıştır.¹²¹ Yine kendisini ve havarilerini Yasa'dan muaf görmeyen Hz. İsa ve Hz. İsa'ya inananlar, sünnet olmuş, havralarda ibadete devam etmiş,¹²² belli vakitlerde dua etmişlerdir (namaz).¹²³

Sadece Hz. İsa'nın kendisi değil Sinoptik İncillerin yazarları da Yahudi şeriatına tabiidir. Matta bir Yahudi idi.¹²⁴

e. Yasanın değersizleştirilmesi

Hz. İsa'nın aralarından ayrılmasından kısa bir süre sonra Hz. İsa'nın mesajı putperest kökenlilerin de arasında yayılmaya başlanmış ancak putperest kökenden gelenlerin Yahudi kökenliler gibi tüm yasaya uyması bir sorun teşkil eder hale gelmiştir. Cemaat içindeki huzursuzlukları gidermek için MS.48'de Havariler Konsili toplandı. Ancak bu konsil ayrılıkları daha da artırdı. Yahudi kökenliler Hz. İsa'nın kardeşi Yakup etrafında birleşirken putperest kökenliler Pavlus yorumlarında birleştiler.¹²⁵ Pavlus, dini yaşantıda Musa hukukuna bağlılığın olmazsa olmaz bir şart olduğunu savunan Yahudilere ve Yakub liderliğindeki Kudüs'teki Hz. İsa cemaatine karşı çıkmış ve hukukun işlevini yitirdiğini savunmuştur. Pavlus'a göre Musa'dan Hz. İsa dönemine kadar Tanrı, insanlara hukuk yoluyla kurtuluş reçetesini sunmuş; ancak hukuk vasıtasıyla günah ve ölümün üstesinden gelmek mümkün olmamıştır. Yeni Ahit'te bulunan ve Pavlus tarafından yazılan aşağıdaki ifadeler Hz. İsa'nın yasa ile ilgili söz ve tutumuyla çelişmekte ve Pavlus'un yasaya karşı tutumunu ortaya koymaktadır.

Pavlus'un Romalılara mektubunda “*Yasa, Tanrı'nın gazabına yol açar, ama yasanın olmadığı yerde yasaya karşı gelmek de söz konusu değildir*”¹²⁶ dediği,

¹²⁰ Markos 1:44; Matta 8:4.

¹²¹ Matta 15:3-6, 19: 16-22; Markos 7:8-13, 10:17-22.

¹²² Mehmet U. Sakioglu, İncil'i kim yazdı? Ozan Yay, İstanbul, 2000, s. 118

¹²³ Muhammed Takıyyüddin el-Hilali, “**Hz. İsa'nın İnsan Olduğuna ve İlahlıkla İlgisinin Bulunmadığına Dair İncil'den Kesin Deliller**”, Çev: Osman Cilacı, Diyanet İlmî Dergi cilt: xvi sayı: 2,1977 s.103, Markos 1: 3; 11:25-26; 6:46-47; 14:35,39,41, Matta 26:39,42,44 Luka 22:41-42,44,45.

¹²⁴ Markos 1:44; 7:8-13, 10:17-22. 15 Matta 5:18-19; 8:4. 14; 10:3 ; 15:3-6; 16 : 9 ;19: 16-22; Luka 16:17. 68

¹²⁵ Ekrem Sarıçioğlu, **Diğer İnciller**, Fakülte Kitabevi yay. İstanbul, 2009, s. 24

¹²⁶ Romalılar 4:11-16

Galatyalı'lara mektubunda "Yasanın gereklerini yapmış olmaya güvenenlerin hepsi lanet altındadır. Hiç kimse Tanrı katında yasayla aklanmaz. Çünkü imanla aklanan kişi yaşayacaktır. Yasa imana dayalı değildir. ..Bizlere vat edilen Ruh'u imanla alalım diye, Mesih uğrumuza lanetlenerek bizi Yasa'nın lanetinden kurtardı."¹²⁷, II.Korintoslu'lara mektubunda " Tanrı bizi yazılı yasaya değil, Ruh'a dayalı yeni bir anlaşmanın hizmetkârı olmaya yeterli kıldı. Yazılı yasa öldürür, Ruh ise yaşatır."¹²⁸ dediğini görmekteyiz.

Hıristiyanların hukuka bakışını Şinasi Gündüz aşağıdaki gibi özetlemiştir.

Pavlus teolojisine göre, Mesih dönemine kadar kurtuluş için hukuk kararını sahneye süren Tanrı bir bakıma bununla insanlara kurtuluşun neyle mümkün olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Pavlus'a göre Mesih öncesi hukuka bağlı olunan bu dönem, insanlığın çocukluk ve kölelik dönemidir. Zamanı geldiğinde Tanrı, insanları bu çocukluk/kölelik döneminden kurtarmak ve özgürlüğe kavuşturmak için kendi öz oğlunu hukuka bağlı olarak doğan bir kişi suretinde yeryüzüne göndermiş ve Hz. İsa Mesih'in çarmıhta ölmesi, bu bağlamda insanlara verilen önemli bir mesajdır. Zira bununla insanlara, bir bakıma "bakın kurtuluş ümidiyle bağlandığınız hukuk, günah ve ölümü alt etmesi şöyle dursun, Tanrı Oğlunu bile ölüme mahkum etmiştir" mesajı verilmektedir.¹²⁹

Pavlus'un tanrısal hukukla ilgili yaklaşımlarından hareketle Hıristiyanlık, ilahi yasaya sıkı sıkıya bağlılığa dayalı geleneğin devamına karşı çıkmış ve Yahudilikte geleneğin temel referansını oluşturan ilahi hukukun geçerliğine yönelik olarak özellikle şu üç önemli hususu vurgulamıştır¹³⁰: (i) hukuk Tanrının asli vadinin bir parçası değildir, sonradan olmadır; (ii) hukuk geçicidir, Mesih dönemiyle birlikte onun

¹²⁷ Galatyalılar, 3:1-14

¹²⁸ II.Korintoslular, 3:6

¹²⁹ Gündüz, "Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri" Din ve Gelenek-Tartışmalı İlmi Toplantı 22- 24 Ekim 2010 Atatürk Ü. Kültür ve Gösteri Merkezi Ve İlahiyat Fakültesi/Erzurum, İstanbul 2011, s. 68

¹³⁰ Galatyalılar 3:16-19.

geçerliliği ortadan kalkmıştır; (iii) hukuk suçu/günahı ortaya çıkarma amacına yönelik bir işleve sahiptir.¹³¹ Böylelikle Hıristiyanlık kendi geleneğinin mirasını paylaştığı Yahudiliğin tanrısal hukuka sıkı sıkıya bağlılığı esas alan anlayışı konusunda farklılaşarak yeni bir anlayış oluşturma yoluna gitmektedir.

Pavlus, Yasa'nın kendisini günah ve gazap kaynağı olarak göstermekte, Musa yasasının artık sonunun geldiğine, Mesih'in yasayı ortadan kaldırdığına vurgu yapmaktadır. Bu durumda Hz. İsa'nın yasaya uymaya ve hatta Eski Ahit'te belirtilen belli yasakların daha da keskinleştirilerek daha hassas olunmasına vurgu yapması bir çelişki olarak ortada durmaktadır.¹³²

Ayrıca, Yasa'nın Hz. İsa tarafından ortadan kaldırıldığına kanıt olarak "*bundan başka ne buyruk varsa, şu sözde özetlenmiştir: "Komşunu kendin gibi seveceksin"*¹³³ sözü getirilmektedir. Bu söze göre Hz. İsa'nın tüm yasayı tek bir yasa ile özetlediğine, Musa'nın Yasa'sının bu sayede geçersiz hale geldiğine inanmaktadırlar. Oysa metnin bütünü ve incilin bütünlüğü göz önünde bulundurulursa, başkalarına zarar vermeme (zina, öldürme, hırsızlık vb.) emrinin çiğnenmesi durumunda diğer emirlere uymanın çelişkili bir durum ortaya koyacağı ve "*kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma*" sözünün bir temel ilke olarak anlaşılabilirliğini söyleyebiliriz. Bu söz ile Hz. İsa Yasa'yı geçersiz kılıyor ise Yasa'nın ayakta tutulması ile ilgili söyledikleri ile çelişmiş olacaktır. Hıristiyanlara göre Hz. İsa Eski Ahit kanunlarını kısaltarak muhafaza etmiş, yenilemiş, On emir etrafında ibadet ve merasim kanunları devam ederken, ahlak kanunları gelişmiştir.¹³⁴

Geleneksel Hıristiyanlığın temsilcisi Pavlus'a göre kurtuluş açısından hukuka riayetin hiçbir önemi yoktur; kurtuluş hukukla değil ilahi oğul Hz. İsa Mesih'e imanladır:

¹³¹ Gündüz, "Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri", s. 68

¹³² İncil'de "Fakat ben size derim: Bir kadına şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir." Matta 5:28; "Ve ben size derim: Kim zinadan ötürü olmayıp karısını boşar ve başkası ile evlenirse, zina eder; boşanmış olanla da evlenen zina eder." Matta 19:9 Markos 10:11 Luka 16/18

¹³³ Romalılar 13:9

¹³⁴ Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 4. Basım, Fakülte Kitapevi, Isparta, 2002, s 304

*Galatyalılar 2:16. “Kişinin, tanrısal hukukun gereklerini yapmakla değil, İsa Mesih'e olan imanla aklandığını biliyoruz. Bunun için biz de hukukun gereklerini yapmakla değil, Mesih'e imanla aklanır diye Mesih İsa'ya iman ettik. Çünkü hiç kimse hukukun gereklerini yapmakla aklanmaz.”*¹³⁵

Burada görüldüğü gibi, her ne kadar Hıristiyanlık, Yahudi geleneği üzerine bina edilse de Pavlus'un şekillendirmesi, yönlendirmesi, inanç ilkelerini değiştirmesi sonucu, Yahudilikte ilahi yasaya sıkı sıkıya bağlılığı vurgulayan anlayışa karşı çıkmakta, Mesih yasasına bağlılığın insanı kurtaracağını savunmaktadır. Mesih yasasında ise iki önemli husus: Mesih'e iman ile sevgi ilkesine riayet ön plana çıkmaktadır.¹³⁶ Yani hem yasa ortadan kaldırılmış ilahi hükümler geçersiz sayılarak yasasız, ilkesiz bir yaşamın önü açılmış hem de Allah'ın Oğlu olarak gösterilen Hz. İsa'ya tapınmanın tek buyruk olduğu vurgulanarak Hz. İsa'nın söyleminin tam tersi bir anlayışla Hz. İsa'nın sözleri geçersiz kılınmıştır.

Akla şu soru gelebilmektedir. Eğer Tevrat'taki yasa hala geçerli ise Hz. İsa neden geldi? Farklı ne getirdi? Hz. İsa yasayı tamamlamak için geldiğini söylediğine göre eksik kalan ne idi? Hz. İsa, dine yabancı, din ve kitap nedir bilmeyen bir topluluğa gitmedi. Aksine onun muhatapları dini sahiplenen ve onu savunmak yolunda kendi aralarında mücadeleye girişmiş topluluklardan oluşmaktaydı. Bu yüzden Hz. İsa mesajını dinin anlatılmasına değil, ama zaten bilinen dinin doğru algılanmasına ve dinin doğal yaşanmasına ilişkin olarak geliştirmiştir. Çünkü ortada zaten bir dini hayat bulunmaktadır. Hz. İsa Allah'ı inkar eden insanlarla değil, Allah'a inandığını söylediği halde dinin gerçeği ile barışık olmayan insanlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer taraftan her bir grup dine kendi getirdikleri yorumların en doğru olduğunu iddiası içindeydiler. Bu inanca dayanarak kendilerinden başka grupları dışlamışlardı¹³⁷

Hz. İsa dönemin Yahudi din adamlarının aşırı kuralcı ve kendi otoritelerini öne çıkarıcı tutumlarını kınamış, sosyal yaşamdaki aşırı kuralcı muhataplarını dini kuralların

¹³⁵ Ayrıca Bkz., Galatyalılar 3:11-12.

¹³⁶ Gündüz, “Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri”, s. 69

¹³⁷ Mehmet Paçacı, “Hz. İsa ve Mesajı, Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri”, (IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu), 17-18 Ocak 1998, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 233

veya diğerk deyimle yasakların gerçek ruhunu anlamamakla suçlamıştır.¹³⁸ Hz. İsa, Yahudi geleneklerin bir yenileyicisi konumundaydı¹³⁹ Nitekim İncillere bakıldığında şeriat adına çok fazla kural bulunmamaktadır, şeriatın zaten Eski antlaşmayla ortada olduğunu kabul edersek Hz. İsa daha çok ahlak öğreticisi konumundadır.

İncillere baktığımızda Hz. İsa zamanında yaşayan Yahudiler tarafından Yasa'nın ahlaki boyutunun, bazı emirlerin özünün göz ardı edildiğini ve şekilci bir dindarlık ortaya çıktığını görebiliyoruz.¹⁴⁰

Hz. İsa bu gösterişçi, şekilci, sömürücü, din adamlarının din aracılığıyla çıkar sağladığı dini anlayışı eleştirmekte Tevrat'ta geçen bazı emirlerden örnek vererek buyrukların arka planındaki ahlaki mesajın ve buyrukların özünün unutulduğu, önemsenmediği, görmezden gelindiğini göstermekte ve tekrar öze dönülmesi için açıklamalarda bulunmaktadır.

Hz. İsa, Musa Şeriatının emirlerini hatırlatır ve onların birer dini-hukuki emir

¹³⁸ Mahmut Aydın "Birbirine Tezat İki Farklı İsa Portresi "Pascaya Öncesi İsa ve Paskalya Sonrası İsa" Minel ve Nihal Dergisi cilt:4 sayı: 1 Ocak Nisan 2007 s.149

¹³⁹ Turhan Kaçar, " Ebionitler' den Arius' a Eski Çağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları" AÜİFD c: 14, sayı 2, 2003, s.190

¹⁴⁰ Hz. İsa Zamanındaki Yahudiler'in uyarıldıkları konuları şunlardır:

- Sadaka verirken gösteriş yapmaları:

Mat.6: 1 "Doğruluğunuzu insanların gözü önünde gösteriş amacıyla sergilemekten kaçınmın. Yoksa göklerdeki Babanız'dan ödül alamazsınız. "Bu nedenle, birisine sadaka verirken bunu borazan çaldırarak ilan etmeyin. İkiyüzlüler, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda böyle yaparlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Siz sadaka verirken, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin. Öyle ki, verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlice yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."

- Dua ederken gösteriş yapmaları-

Mat.6: 5-15 "Dua ettiğiniz zaman ikiyüzlüler gibi olmayın. Onlar, herkes kendilerini görsün diye havralarda ve caddelerin köşe başlarında dikilip dua etmekten zevk alırlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Ama siz dua edeceğiniz zaman iç odanıza çekilip kapıyı örtün ve gizlide olan Babanıza dua edin. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir. Dua ettiğinizde, putperestler gibi boş sözler tekrarlayıp durmayın. Onlar söz kalabalığıyla seslerini duyurabileceklerini sanırlar. Siz onlara benzemeyin! Çünkü Babanız nelere gereksinmeniz olduğunu siz daha O'ndan dilemeden önce bilir. "Bunun için siz şöyle dua edin: 'Göklerdeki Babamız, Adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin. Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin istediğin olsun. Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver. Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, sen de bizim suçlarımızı bağışla. Ayartılmamıza izin verme. Bizi kötü olandan kurtar. Çünkü egemenlik, güç ve yücelik Sonsuzlara dek senindir! Amin.'" "Başkalarının suçlarını bağışlarsanız, göksel Babanız da sizin suçlarınızı bağışlar. Ama siz başkalarının suçlarını bağışlamazsanız, Babanız da sizin suçlarınızı bağışlamaz."

- Oruç tutarken gösteriş yapmaları:

Mat.6: 16 "Oruç* tuttuğunuz zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttıklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödüllerini almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyle ki, insanlara değil, gizlide olan Babanıza oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."

olarak alınmasının ötesinde, birer ahlaki emir olarak alınması, içselleştirilerek yaşanması gerekliliği üzerinde durur. Ancak bu söylem daha sonra Hıristiyanlarca Hz. İsa'nın şeriatla bulunan emirleri kaldırdığı şeklinde yorumlanmıştır. Hz. İsa Şeriatın emirlerinin yerine getirilmesinin ötesinde oradaki emirlerin dinin daha temel bir noktasında yer alan ahlaki ruhunun ciddiye alınması gerektiğini, o emirlere söz konusu ahlaki ruhun hayat verdiğini göstermeye çalışmaktadır.¹⁴¹

Örneğin Yasa'da "öldürmeyeceksin" dendiğini ancak kardeşine duyulan öfkeden ve edilen kötü sözlerden dolayı yargılanacağını dile getirmektedir. Hatta Yahudilikte önemli bir yeri olan sunakta adak sunma ibadetinden örnek vererek bu sunağın kabul olması için "önce kardeşinle aradaki sorunları gider, onunla barış sonra adağını sun" denilmektedir.¹⁴²

¹⁴¹ Paçacı, s. 233

¹⁴² Öldürmeyeceksin emrindeki ahlaki içeriği hatırlatmasına benzer şekilde "zina etmeyin", "ant içmeyin" "göze göz dişe diş" "Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin" buyruklarına da ahlaki düzlemde anlam vermiştir.

-Hz. İsa'nın "Zina ve Boşanma" konusunda ahlaki tutumu öne çıkaran yeni yaklaşımı şöyledir:

Mat.5: 27-32 "Zina etmeyeceksin" dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına şehvetle bakan her adam, yüreğinde o kadını zina etmiş olur. Eğer sağ gözün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme atılmasından iyidir. Eğer sağ elin günah işlemene neden olursa, onu kes at. Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, bütün vücudunun cehenneme gitmesinden iyidir. "Kim karısını boşarsa ona boşanma belgesi versin" denmiştir. Ama ben size diyorum ki, karısını fuhuş dışında bir nedenle boşayan onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur."

- Hz. İsa'nın "Ant İçmek" konusunda ahlaki tutumu öne çıkaran yeni yaklaşımı şöyledir:

Mat.5: 33-37 "Yine atalarımıza, 'Yalan yere ant içmeyeceksin, ama Rab'bin önünde içtiğin antları yerine getireceksin' dendiğini duydunuz. Oysa ben size diyorum ki, hiç ant içmeyin: Ne gök üzerine, çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır; ne yer üzerine, çünkü orası O'nun ayak taburesidir; ne de Yeruşalim üzerine, çünkü orası Büyük Kral'ın kentidir. Başınızın üzerine de ant içmeyin. Çünkü saçınızın tek telini ak ya da kara edemezsiniz. 'Evetiniz evet, 'hayırınız hayır olsun. Bundan fazlası Şeytan'dandır."

- Hz. İsa'nın "Göze Göz, Dişe Diş (öç alma)" konusunda ahlaki tutumu öne çıkaran yeni yaklaşımı şöyledir:
(Luk.6:29-30)

Mat.5: 38-42 "Göze göz, dişe diş" dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağımıza bir tokat atana öbür yanağımızı da çevirin. Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyen abanızı da verin. Sizi bin adım yol yürümeye zorlayanla iki bin adım yürüyün. Sizden bir şey dileyene verin, sizden ödünç isteyen geri çevirmeyin."

- Hz. İsa'nın "Düşman Olanlar" konusunda ahlaki tutumu öne çıkaran yeni yaklaşımı şöyledir: (Luk.6:27-28,32-36)

-Hz. İsa'nın "Öfke ve Cinayet" konusunda ahlaki tutumu öne çıkaran yeni yaklaşımı şöyledir:

Mat.5: 21-26 "Atalarımıza, 'Adam öldürmeyeceksin. Öldüren yargılanacak' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine öfkelenen herkes yargılanacaktır. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylerse, Yüksek Kurul'da yargılanacaktır. Kim kardeşine ahmak derse, cehennem ateşini hak edecektir. Bu yüzden, sunakta adak sunarken kardeşinin sana karşı bir şikâyeti olduğunu anımsarsan, adağını orada, sunağın önünde bırak, git önce kardeşinle barış; sonra gelip adağını sun. Senden davacı olanla daha yoldayken çabucak anlaş. Yoksa o seni yargıca, yargıç da gardiyana teslim edebilir; sonunda da hapse atılabilirsin. Sana doğrusunu söyleyeyim, borcunun son kuruşunu ödemedi oradan asla çıkamazsın."

Mat.5: 43 "Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin" dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin. Öyle ki, göklerdeki Babanız'ın oğulları olalım. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem iyilerin üzerine doğdurur; yağmurunu hem doğruların hem eğrilerin üzerine yağdırır.

Hız. İsa kendisine “sonsuz yaşama ulaşmak için ne yapmalıyız” diye soran kişiye 10 emri hatırlatan bir şekilde cevap vermiştir; “Öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan şahitlik yapmayacaksın, hak yemeyeceksin, anne babaya saygı göstereceksin” demekte ve bunların tümünü yapan birinin Tanrı’nın egemenliğine girmesi için maddi varlığını yoksullarla paylaşması gerektiğini söylemektedir.¹⁴³

2. Hız. İsa Kendisini Nasıl Tanıttı?

Son İncil olan Yuhanna dışında, ilk İncillerde Hız. İsa peygamber, kendisini asla ‘tanrı’ olarak görmez. Roma imparatorları, kendilerini ‘tanrı’ olarak nitelerlerdi. Eğer Hız. İsa, sonraki takipçileri tarafından ‘tanrı’ olarak görülmeseydi, takipçileri, Yahudiliğin bir mezhebi olarak anılacaklardı.

a. İnsanoğlu mu Tanrı oğlu mu?

Hıristiyanların iddiasına göre Hız. İsa Tanrı’nın Oğludur. Oysa Tanrı’nın oğlu ifadesi Yahudi tarihi boyunca insanlar için kullanılmış ve İsa Mesih, sülale krallarının Tanrı’nın oğlu olarak kabul edildiği Hız. Davut’un sülalesinden gelmesi gereken dünyevi bir kral olarak görülmüştür. Nitekim Luka İncilin 1:32-33’deki” O büyük olacak, ona Yüce Tanrı’nın oğlu denecek; Rab tanrı ona babası Davud’un tahtını verecek ve onun krallığına hiç son olmayacaktır” ifadeleri bu gerçeğe vurgu yapmaktadır. Ayrıca “Tanrı Oğlu”, Hız. İsa’nın geldiği dönemde yaygın olarak var olan ve toplumdaki önemli şahsiyetler için sıkça kullanılan bir ifade biçimiydi. Yahudi toplumunda kendisi için “Tanrı Oğlu” ifadesi kullanılan kişinin Tanrı’ya yakın olduğu, O’na kulluk ettiği ve O’nun isteklerine uygun eylemlerde bulunduğu düşünölmekteydi.¹⁴⁴ Ayrıca Eski Ahit’te Tanrı, İsrail’i “oğul” olarak tanımaktadır,

Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödölünüz olur? Vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun." (Matta, 5:17-48.)

¹⁴³ Markos, 10:17-27

¹⁴⁴ Eski Ahitte İsrail kavmi bir bütün olarak “Tanrının oğlu olarak adlandırılmaktadır. (Hoşea 11:1) Yine melekler Tanrı’nın oğulları olarak isimlendirilmekteydi. (Eyüp 38:7) Ayrıca eski İsrailde Krallar tahta geçirilirken “Tanrı’nı oğlu” olarak tasvir edilmekteydiler. Bkz: John Hick , **A Christian theology of religions : The Rainbow of Faiths**, Louisville : Westminster John Knox Press, 1995. s. 93

bazen İsrail halkı Tanrı'ya "Babamız" demektedir.¹⁴⁵ Mısır'dan çıkış bölümünde İsrail'den, "Tanrı'nın ilk oğlu" olarak söz edildiğini görmekteyiz.¹⁴⁶ Yani buradaki oğulluk tanrılığa işaret eden bir manada değil mecazi anlamda kullanılmıştır. Sonuç olarak Hz. İsa'ya bu sıfat Davud'un soyundan gelmiş Mesih olmasına inanıldığından ve onun, karşılaştığı insanları Tanrı'ya çağırması, hastaları iyileştirmesi ve herkese iyilik yapmasından dolayı verilmiştir.

Bir anlamda "Tanrı'nın oğlu" ifadesi "Tanrı'yla ayrıcalıklı bir ilişkisi olan" demektir ve her zaman soy nesep anlamına gelmez. Ama yeni gelişen kilise genelde Hz. İsa Mesih'i bu anlamda algılar¹⁴⁷

Hız. İsa'nın kendisi için Sinoptik İncillerde "Tanrı oğlu" ifadesini kullanmamış olması dikkat çekicidir. Bu İncillerde birkaç yerde geçen "Tanrı oğlu" ifadesi de Hz. İsa tarafından değil etrafındaki kişiler tarafından kullanılmıştır. Hız. İsa'nın kendisi için hiçbir yerde Tanrı oğlu olduğunu ifade etmemesinden hareketle bazı Hıristiyan araştırmacılar Hız. İsa'yı yaşamında Tanrı Oğlu olduğunu bilmeyen Tanrı Oğlu diye nitelendirerek aslında onun ölümünden sonra Tanrı oğlu diye nitelendirilmesini mizahi bir dille ifade etmişlerdir.¹⁴⁸

O'nun ağzından bu söz çıkmamasına rağmen bazıları onun kendisiyle ilgili böyle düşündüğünü iddia etmekteydiler, daha doğru bir ifadeyle bu iddia kendisine yönelik bir suçlama mahiyetindeydi: "Tanrı onu seviyorsa, kurtarsın bakalım! Çünkü Ben Tanrı'nın oğluyum demişti" (Mat. 27:43). "Hadi kurtar kendini tanrının oğluyun" (Mat.27:39,40) Öte yandan Yuhanna incilinde Hız. İsa'nın dilinden "Tanrı oğlu" ifadesi açıkça yer alır: "Baba beni kendine ayırıp dünyaya gönderdi. Öyleyse Tanrı'nın oğluyum dediğim için bana nasıl küfür ediyor dersiniz?" (Yuh.10:36)¹⁴⁹

¹⁴⁵ Yeşeya 63:16

¹⁴⁶ Mısır'dan Çıkış 4:22

¹⁴⁷ P Bormans, "İncil'de Mesih İsa", Müslüman-Hıristiyan Diyalogu: Tanrı ile insan arasındaki ilişki konulu sempozyum (İslam-Hıristiyan Diyalogu), Sak Matbaası, İstanbul, 2004. s. 44

¹⁴⁸ Aydın "Birbirine tezat iki farklı İsa portresi "Paskalya öncesi İsa ve Paskalya sonrası İsa" s.153

¹⁴⁹ Gündüz, Hıristiyanlık, s.70

Hıristiyanların iddiasına göre Hz. İsa kendisine Tanrı'nın Oğlu demese de bu sözü duyduğunda itiraz etmemiştir. “Tanrı oğlu” sözünün İshak peygamber için de kullanıldığı göz önünde bulundurulursa Tanrı'nın Oğlu teriminin insanüstü bir anlam ifade etmemesi gerekir. Kilise babaları ise Tanrı Oğlu tabirini Hz. İsa'nın teslis anlayışı içinde ikinci unsur olarak konumlanmasını hem de onun Baba gibi bir Tanrı oluşunu ifade etmek için kullanmaktadırlar.

Hz. İsa'nın konuştuğu Aramîcede aynı kelime insanoğlu olarak kullanılır. Hz. İsa'nın Tanrı olduğu iddiasına karşı çıkan Aryüsçüler de oğul ile Tanrı'nın ontolojik birliğini kabul etmemişlerdir.¹⁵⁰ Uniteryanlar, İncil'in pasajlarındaki insan kelimesini Hz. İsa'nın kendisi hakkında genel manada insan olarak kullandığını düşünmektedirler. Ayrıca Tevrat'ta İsrail halkı bir bütün olarak “oğul” diye betimlenmektedir.¹⁵¹ İncilde de erdemli ve salih kullar kimi zaman Tanrı Oğlu diye anılmaktadır.¹⁵² Matta İncilinde geçen ifadelerden “Babanın oğulları” olmanın imanla ilgisi olduğunu anlayabiliyoruz.

*“Fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmur yağdırır”.*¹⁵³

Yine Matta İncilinde barışı sağlayanlara Tanrı'nın oğlu deneceği yazmaktadır.

“Ne mutlu barışı sağlayanlara!

Çünkü onlara Tanrı oğulları denecek. ¹⁵⁴

Hz. İsa'nın tanrının oğlu olarak kurban edildiği inancı günümüz Hıristiyanlığının inanç esaslarındandır. Oysa Kralların oğullarını tanrılara fidyeye olarak vermesi gerektiği inancı Hz. İsa'dan önce, ilkel zamanlarda da vardı, Kral kabilenin

¹⁵⁰ Bilal Baş, “**Bir Hıristiyan Mezhebi olarak Aryüsçülük**”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1999, s.18

¹⁵¹ Zafer Duygu, “**İsa'nın Yeni Ahit'te “Tanrı Oğlu” Olarak Tanımlanması Meselesi**”, AÜİFD, 2018, cilt: 59, sayı: 1, s. 164

¹⁵²Fuat Aydın, **Pavlus Hıristiyanlığına Giriş**, s.200-201.

¹⁵³ Matta 5: 44-45

¹⁵⁴ Matta 5:9

babası gibi görülür ve kurban edilen oğula “Babanın oğlu” veya “Bar Abbas (Barnabas)” denilmiştir. Sonrasında Kralların oğulları yerine suçlular dini bayramlarda kurban verilmiştir.¹⁵⁵

Hız. İsa için kullanılan Tanrı oğlu ifadesi Eski Ahitte ve Helenistik kültürde yaygın bir sıfattı. Örneğin bu sıfat Eski Ahit’in Mezmurlar kitabında taç giyme töreninde krallar için kullanılmaktaydı. Yahudilerin manevi önderleri için kullanılan bir ifade olduğu gibi İsrailoğulları için de kullanılırdı.¹⁵⁶

O halde Sinoptik İncillerde kendisini Tanrı oğlu diye tanıtmayan ve kendisinin Tanrı olduğuna dair en ufak bir söz dahi söylemeyen Hız. İsa kendisini nasıl tanıtırdu? Hız. İsa’nın, kendisi için en çok kullandığı sıfat” insanoğlu” dur. Hız. İsa için Sinoptik İncillerde 69 kez, Yuhanna İncilinde de 13 kez “insanoğlu” ifadesi geçmektedir. Bu ifade, Hız. İsa’nın kendisini normal bir insan saydığını en açık bir şekilde göstermektedir.

“İnsanoğlu yiyerek ve içerek geldi”¹⁵⁷

Özellikle Luka incilinde Hız. İsa insanoğlu, ideal insan olarak tanıtılır. Hız. İsa’nın Filistin halklarına yönelik yoğun bir hizmette bulunmakta olduğu vurgulanır ve kurtarıcı ve hizmetkâr rolündeki/misyonundaki Hız. İsa’nın vaftizinden, denenmesinden, öğretiş ve mucizelerinden, yargılanması ve ölümünden bahsedilir.¹⁵⁸

Hız. İsa’nın insan olduğunu ortaya koyan başka bir delil şeytan ile olan ilişkisidir. İncillerde, Şeytan Hız. İsa’ya, kendisine secde etmesi karşılığında dünyaya ait malları vereceğini söyler. «(Şeytan)Yere kapanıp bana taparsan, bütün bunları sana vereceğim» dedi.” Buna karşılık Hız. İsa şu cevabı verir: “Çekil şeytan, çünkü: Rab Allah’na tapınacak ve yalnız O’na kulluk edeceksin diye yazmıştır.” “O zaman şeytan

¹⁵⁵ Arthur Weigall, **Pavlos Hristiyanlığına dair bilimsel bir eleştiri Hristiyanlığımızdaki putperestlik**, ed. Mustafa Demir, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002 s.31

¹⁵⁶ Aydın s.152

¹⁵⁷ Matta 11:19

¹⁵⁸ Walter M.Dunnet, **Kutsal Kitap Araştırması, Yeni Anlaşma’ya giriş Matta-Vahiy**, Yeni Yaşam yay. İstanbul, 2002, s. 20

onu bıraktı ve işte melekler O'na hizmet ediyorlardı.”¹⁵⁹ Şeytanın muhatabı insandır. O, kendisine inanan insanları etkisi altına alabilir. Karşı çıkan ve Yüce Yaratıcı'ya sığınan insanlar üzerinde bir yaptırımı olamaz. Nitekim Allah'a sığınan Hz. İsa bir peygamberin vermesi gereken cevabı, «Çekil git, Şeytan! `Tanrın olan Rab'be tapacak, yalnız O'na kulluk edeceksin”¹⁶⁰ sözleriyle vermiş, Yaratıcısına inandığı için kötülüklerden korunmuştur.

Ayrıca “Rabb'i denemeyeceksin” diyerek kendisinden ayrı ve üstün olan farklı bir varlığa, Tanrı'ya işaret etmektedir. Bu bölümde şeytanın Hz. İsa'yı sırtında taşıdığı, bir yerden bir yere fırlattığı yazmaktadır. Bu duruma göre şeytan nasıl olur da Tanrıyı sırtına alabilir sorusunun yanında şeytan hangi cüret ve güçle Tanrı'yı deneme hatta kandırma yoluna gitmektedir soruları akla gelmektedir.

Hz. İsa'nın birçok kişi yalnızca bir insan olduğuna inanıyordu. Hıristiyanlığın ilk birkaç yüz yılında yaşamış olanlar gibi modern tarih araştırmacıları da Hz. İsa'nın farklı ve özel bir insan olduğunu kabul etmektedirler, ama çoğu en azından eldeki verilere bakarak, bunun ötesinde bir şey söylemek konusunda isteksizdirler.¹⁶¹

Hıristiyanlar Hz. İsa'nın varlığını “inkarnasyon” öğretisine dayandırırılar. Buna göre Hz. İsa'nın varlığı, “Tanrı'nın bedenleşmesi” şeklinde açıklanmaktadır. Bu bir anlamda Hz. İsa'nın Tanrı olarak bedenlendiği ve hem bir insan hem de bir tanrı olduğuna dair getirilen bir açıklamadır. Ancak aynı anda hem insan hem Tanrı olmanın tutarsız bir düşünce olduğu “iman” kavramı dışında açıklanması zor bir iddia olarak görülebilir.

“Fakat Hz. İsa nasıl hem Tanrı hem beşer hem sonsuz hem sonlu hem yaratıcı hem de yaratılan olabilir? Mutlak ilmi ve cehaleti, mutlak kudreti ve zayıflığı, ahlaki mükemmelliği ve ahlaken mükemmelleştirilebilirliği tek bir kişide nasıl birleştirebiliriz? İlahlık sıfatları, beşer sıfatlarını ortadan kaldırıyor gözükmekte, öyle ki tarihi

¹⁵⁹ Matta, 4:11

¹⁶⁰ Matta, 4:10

¹⁶¹ Linda Woodhead, **Hıristiyanlık**, çev: Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, Aralık 2006 s.26-27

Hıristiyan Kilisesini takiben Hz. İsa'nın hakikaten Tanrı ve hakikaten insan (vere Deus / vere homo) olduğunu ikrar etmek mantıken tutarsız gözükmetedir.”¹⁶²

Hıristiyan inancının Hz. İsa'sının mahiyeti İznik ve İstanbul konsillerinde şu şekilde belirlenmişti:

“Allah'ın nurundan doğmuş biricik oğul, gerçek tanrıdan olan gerçek tanrı, yaratılmış olmayan doğmuş, her şeyin kendisi ile olduğu, cevherlikte baba ile eşit, bizden dolayı beşer olan ve hatalarımızdan dolayı da gökyüzünden inen, Kutsal Ruh'tan ve Meryem'den cisimlenen, Filistin'deki Roma valisi Platinus zamanında çarmıha gerilen, acı çeken, kabre gömülen, üçüncü gün ölümler arasında dirilen ve göğe yükselerek babanın yanına oturan, ölümleri ve dirileri yargılamak üzere gelecek olan ve mülküne yok olma olmayan Rab İsa göre İsa hem tam bir insan hem de tam bir Tanrı'dır.”¹⁶³

Bu ifadelerde geçen “bizden olan beşer” sözü ile Hz. İsa'nın hem bir insan hem de tam olarak bir Tanrı olduğu iddiasına sahiptirler. Oysa görüldüğü gibi Sinoptik İncillerde her yönüyle Hz. İsa bir insandır.

Hz. İsa'da hem insani hem ilahi iki tabiatın bulunduğunu varsayan Hıristiyan düşüncesine göre ise “insanoğlu” terimi Hz. İsa'nın insani yönüdür. Bu terimin gizemli bir ifade olduğunu düşünenlerin yanında “kendisine hükümranlık verilen” anlamında kullanıldığını söyleyen araştırmacılar da vardır.¹⁶⁴

¹⁶² William Lane Craig, “**Enkarnasyonun İncicamı**”, çev: F. Terkan, AÜİFD, Ankara, c. 50, sayı 2, 2009, s. 201-202

¹⁶³ Dominik Pamir(çev), **Katolik Kilisesinin Din ve Ahlak İlkeleri**, Yayıncılık matba. İstanbul 2000s.64 Abdülvâhid Vafi ,”**Hıristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları**, çev: Hidayet Işık, SÜİFD, 1996, sayı:6, s.390

¹⁶⁴ Gündüz, **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara Okulu yay. Ankara, 2004 s. 168

b. Kul

Hız. İsa'nın havarileri ile olan diyalogunda kendisini kastederek dile getirdiği Eski Ahit sözlerinde kendisini Tanrı'nın kulu olarak gördüğü açıktır.

*"Bu, Peygamber Yeşaya aracılığıyla bildirilen şu söz yerine gelsin diye oldu, İşte Kulum, O'nu ben seçtim. Gönlümün hoşnut olduğu sevgili Kulum O'dur. Ruhum'u O'nun üzerine koyacağım, O da adaleti uluslara bildirecek."*¹⁶⁵

Sinoptik İncillerin dışında da Hız. İsa için kul ifadesi sıkça kullanılmaktadır.¹⁶⁶

Kulluğun bir gereği olarak Hız. İsa acı çekmiş, umutsuzluğa kapılmış, korkmuş, acıkmış, susamış, öfkelenmiş, yalvarıp dua etmiştir. Bu insanî özelliklerin arasında duanın çok önemli bir yeri olduğu kanaatindeyiz. Sinoptik İncillerde Hız. İsa, Allah'a ibâdet eder, duâ eder¹⁶⁷. Oysa Hız. İsa Allah'tan bir parça ise nasıl dua eder, dua ancak Allah'ın rahmetine muhtaç kulları için gereklidir. Ayrıca dua eden kimse kendisinin acizliğini, Allah'a muhtaçlığını da ortaya koymuş olmaktadır.

*"Biraz ileri gitti; yere kapanıp: Ey Baba, eğer mümkünse, bu kâse benden geçsin; fakat benim istediğim gibi değil, senin istediğin gibi olsun, diye dua etti."*¹⁶⁸

*"Ve dokuzuncu saate doğru, İsa: Eli, Eli, lama sabaktani? yani: "Allahım, Allahım, beni niçin bıraktın?" diye, yüksek sesle bağırdı."*¹⁶⁹

Ayrıca kul ve insan olmanın bir sonucu olarak gücümüz, algımız, bilgimiz sınırlıdır, yaratıcıya muhtaç durumdayız. Nitekim Hız. İsa da bilgisinin sınırlı olduğunu açıkça dile getirmiştir.

¹⁶⁵ Matta 12:17-18

¹⁶⁶ Elçilerin işleri 3:13,26, 4:28

¹⁶⁷ Markos, 14:39, Luka, 6:12

¹⁶⁸ Matta 26:39

¹⁶⁹ Matta 27:46

c. Peygamber

Hz. İsa, İncillere göre aynı zamanda peygamberdir. Etrafında yer alan insanların birçoğu da onun bir "peygamber" olduğu konusunda hemfikirdirler. İncillerde tam 37 yerde Hz. İsa, kendisinin Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini belirtir.¹⁷⁰

Hatta Hz. İsa'nın tanrılığına en çok delil getirilen ve açıkça Hz. İsa'nın tanrı olduğunu söyleyen Yuhanna İncilinde dahi Hz. İsa'nın peygamber olduğu yazılıdır. Yuhanna İncilinde Hz. İsa, kendisini Allah'ın gönderdiğini söyler:

*“Ben kendiliğimden bir şey yapamam; işittiğim gibi hükmederim ve benim hükmüm doğrudur. Zira ben kendi irâdemi değil; fakat beni gönderenin irâdesini ararım.”*¹⁷¹

*“Yahudiler'in Nikodim adlı bir önderi vardı. Ferisiler'den olan bu adam bir gece İsa'ya gelerek, senin Tanrı'dan gelmiş bir öğretmen olduğunu biliyoruz. Çünkü Tanrı yardımı olmadan kimse senin yaptığın bu mucizeleri yapamaz” dedi.*¹⁷²

Yaptığı konuşmalar üzerine çevresindeki onu tanıyan halk tarafından küçümsenince Hz. İsa'nın kendi yaşadıklarını bütün peygamberlerin yaşadığı genel bir hadise olarak sunmasında, diğer peygamberler gibi bir peygamber olduğunu dile getirdiği açıkça görülmektedir.

*“Bir peygamber, kendi memleketinden, akraba çevresinden ve kendi evinden başka yerde hor görülmez”*¹⁷³

*“Hiçbir peygamber kendi memleketinde kabul görmez”.*¹⁷⁴

¹⁷⁰ (Hz. İsa'nın peygamber olduğuna dair başka örnekler için, meselâ bkz. Matta, 13/57, s. 15; Matta, 21/46, s. 24, Luka, 24/19, s. 90; Yuhanna, 4/19, s. 95; Yuhanna, 6/14, s. 98, Yuhanna, 9/17, s. 104 vd.)

¹⁷¹ Yuhanna 1:18, 5:30

¹⁷² Yuhanna 3:1-2

¹⁷³ Markos 6:4, Matta 13:57

¹⁷⁴ Luka 4:24

*"Kutsal Yasa'yı, ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim."*¹⁷⁵

Dikkat edilirse, Hz. İsa kendisinin kul olduğunu, kitaplarda olan her şeye inandığını, kendisinden önce gönderilen peygamberlerin şariatlarını kaldırmak için değil tamamlamak için geldiğini ve insanlar arasında yaygın olan haksızlıkları önleyerek adaleti tesis edeceğini açıklamaktadır. Bütün bunlar, günümüzde bazı araştırmacılarca "tarihsel Hz. İsa" olarak adlandırılan Hz. İsa'nın şahsına yönelik Kur'an'ın yaptığı tanımlamayı desteklemektedir.

Hz. İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğunu ileri süren ve diğer araştırmacılara oldukça önemli malzeme sunan çağımızın en önemli Yeni Ahit uzmanı E.P. Sanders'tir. Sanders Hz. İsa'yı, Yahudi restorasyon geleneği çerçevesinde, Yahudiliğin yeniden oluşumu ile ilgili bir peygamber olarak tasvir etmektedir. Çağımızda Hz. İsa'nın eskatolojik bir peygamber olduğu düşüncesi Schweitzer, Bultmann ve Bronkamm, Gerd Theissen, Ben Meyer tarafından diler getirilmiştir. Bronkamm, Hz. İsa'yı bir peygamber, ruhani bilgiyi öğreten bir rabbi (öğretici) ve bağımsız bir otorite olarak tasvir eder.¹⁷⁶

Sanders'in Hz. İsa'nın peygamber oluşunu dayandırdığı temel noktalardan bazıları şunlardır:

1-. İsa, Yahya'nın öğrencisi/taftarı veya herhangi bir şekilde onunla irtibat içinde olmuş biriydi. İsa yaklaşan yargı gününe hazırlık olarak Yahudileri tövbe etmeye çağıran Yahya'nın mesajını devam ettirmiştir. 2- İsa'nın kendine on iki havari seçmesi olayı gerçektir ve bu da sembolik olarak on iki Yahudi kabilesinin restorasyonu yani yeniden ortaya

¹⁷⁵ Matta.5: 17

¹⁷⁶ Mahmut Aydın, *Tarihsel İsa: İmanın Mesih'inden Tarihin İsa'sına* s.180

çıkışını temsil etmektedir.3-İlk kilise açıkça eskatolojik bir bilince sahipti ve bu bilinç de İsa'dan kaynaklanmaktaydı. ¹⁷⁷

Hız. İsa'nın dağ vaazını dinleyen halkın Hız. İsa'nın kendi din bilginleri gibi değil yetkili biri gibi öğretişine şahit olduklarını görüyoruz.

d. Mesih

Batı dillerinde Christ şeklinde ifade edilen bu Mesih kelimesinin aslı İbranice Maşiah'tır ve Mesih terim olarak "yağ sürülmüş, yani yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dini bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dini bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" manasına gelmektedir. Kelime Grekçe'ye christos, Latince'ye christus olarak geçmiştir¹⁷⁸ İsa bir ad, Mesih bir ünvanıdır. ¹⁷⁹ Pavlus, bu kavramı Hız. İsa'ya atfetmiş ve onun ikinci ismi gibi kullanmıştır. Yeni Ahit'te Hız. İsa Mesih sıfatı yanında rab, kurtarıcı, Allah'ın Oğlu, Allah'ın kulu, insanoğlu, çoban, yol, gerçek, hayat gibi ünvanlar da taşımaktadır.

Terim anlamıyla Mesih, Allah tarafından yeryüzüne gönderilecek ve dünyayı hakimiyeti altına alacak bir peygamber olarak ifade edilebilir. Ayrıca, Allah tarafından 'peygamber' veya 'melik' olarak gönderildiği kabul edilen kişilere de yine 'Mesih' tabiri kullanılmıştır.¹⁸⁰

Mesih beklentisi çok eski devirlere kadar gitmektedir.¹⁸¹ Babil sürgününden sonra Roma yönetimi altında yaşamının verdiği sıkıntı, yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi sıkıntılar Yahudilerin, kendilerini birleştirecek, kurtaracak ve yeni bir krallık

¹⁷⁷Mahmut Aydın, "Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülâhazalar", İslâm Araştırmaları Dergisi, 2001, sayı: 5, ss. 1-41

¹⁷⁸Jacques Waardenburg "Mesih" TDV İslâm Ansiklopedisi, TDV yay. İstanbul, 2004, XXIX/ 306

¹⁷⁹S. E. Johnson, "Christ" The Interpreter's Dictionary Of the Bible, Abingdon Press, New York, 1962, I/563

¹⁸⁰S. E. Johnson, "Christ", s.563, Kenan Has, "Hız. İsa ve Tarihsel Yaşamın Bilgi kaynakları" Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, say: 5 Elazığ, 2000 ss.193-207

¹⁸¹ Kurtarıcı üstün güçlere sahip insanlar olarak tanımlayacağımız Mesih'ler çok eski zamanlardan bu yana çok farklı din ve kültürlerde var olmuştur. İlkel Yeni Gine halklarında, Eski Amerikan yerlilerinde, Eski Mısır'da, Hinduzim'de, Budizm'de, Konfüçyanizm'de, Taoizm'de de görülmektedir. Mesih inancını tarihinin MÖ. 2300 yıllarına kadar gittiğini tarihi verilere göre söyleyebiliyoruz. Bkz. Ekrem Sarıncıoğlu, "Mehdi Gelecek mi?", Fakülte Kitabevi, Isparta 2010, s.13-16

kuracak olan Davut Soyundan bir Mesih beklentisi içine girmelerine sebep oldu ve zaten Yahudilere göre bu Tanrı'nın vaadi idi.

Eski Ahit'teki "christ" yağlanmış anlamına gelen "Christos"tan gelir. Eski Ahit döneminde krallar tahta geçerken yapılan törenle yağlanarak takdis edilirdi ve bundan sonra "Rabbin yağlanmış" ya da "yağlanmış" diye adlandırılırlardı. Eski Ahit geleneğinde peygamberler de Tanrı tarafından yağlanmış kabul edilirdi. Tanrı tarafından kutsanan peygamberlik, krallık ve rahiplik vazifeleri Eski Ahit'te Christos kavramının kapsamına giriyordu. Kilise babaları da buna uygun olarak Hz. İsa Mesih'e üç sıfatı da atfetmişlerdir.¹⁸²

Hz. İsa da İsrailoğullarının kurulacağına inandıkları Tanrısal Krallığın yakında gerçekleşeceğine ve ona hazırlık yapma üzerine tebliğde bulunan¹⁸³, beklenen kurtarıcının kendisi olduğunu, ona iman etmekle Tanrıya iman edilebileceğini tebliğ eden bir peygamber, bir kurtarıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncil'de Hz. İsa çevresindekilere "ben kimim" diye soru sormakta ve Petrus bu soruya cevap vermektedir. Markos'a göre Petrus, "sen Mesih'sin"¹⁸⁴; Lukaya göre "sen Tanrı'nın Mesihisin"¹⁸⁵; Matta'ya göre ise "sen Tanrı'nın oğlu Mesih'sin"¹⁸⁶ yanıtını vermektedir. Markos ve Luka'nın aktarımı Hz. İsa'nın kimliği açısından benzer iken; Matta'nın "Tanrının oğlu" ifadesini kullanması, dikkati çekicidir ve Markos ve Luka'nın benzer mesajı verip, Matta'da mesajın farklılaşması Matta'daki bu bölümün tahrif edildiğini düşündürmektedir.¹⁸⁷ Ayrıca aynı soruya Thomas İncilinde "sen bilge bir filozof gibisin" dediklerini görüyoruz.¹⁸⁸

Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde kendisinin Mesih olduğuna dair bizzat Hz. İsa'ya ait bir ifadenin olmaması dikkat çekicidir. Yargılanmak üzere yüksek

¹⁸² Baş, s.15

¹⁸³Matta 4:17, Markos 1:14

¹⁸⁴ Markos 8:29-30

¹⁸⁵ Luka 9:21-22

¹⁸⁶ Matta 16:15-17

¹⁸⁷ Demet Yaşar, Kur'an'ın Üstün Güç Tasavvuru Bağlamında Yahudilere ve Hıristiyanlara Yöneltilmiş Eleştiriler, Basılmamış Y.Lisans Tez. İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013, s. 100

¹⁸⁸ Tomas İncili 13. bölüm

mahkemeye getirilen Hz. İsa'nın başkahinin "Yüce Olan'ın oğlu Mesih sen misin?" diye sorduğunda "benim" cevabını verir. Bu cevap "öyleyim "ya da "öyle miyim" şeklinde de anlaşılabilir.¹⁸⁹ Ayrıca Mesih olup olmadığını soran başkahine cevabında Hz. İsa'nın kendisiyle ilgili "insanoğlu" nitelemesini kullanması da oldukça dikkat çekicidir.

*"Fakat o sustu ve hiç cevap vermedi. Baş kahin yine sorup ona dedi: Mübareğin Oğlu Mesih sen misin? İsa da dedi: Benim ve İnsanoğlunun Kudretin sağında oturduğunu ve göğün bulutları ile geldiğini göreceksiniz."*¹⁹⁰

Hz. İsa'nın kendisi ile ilgili Mesih tanımlamasını kullanmadığını ve bunun kendisi için kullanılmasını –en azından- bu kullanımın yaygınlaştırılmasını da hoş karşılamadığını söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi Hz. İsa'nın özünde kendisi ile ilgili kabul ettiği temel niteleme "insanoğlu" dur. Hz. İsa ve ilk Hıristiyanlar Mesihliği krallık veya savaşçılık olarak yorumlamamıştır. Aryüşü teoloji anlayışında da Mesihlik önem atfedilen bir kavram olmamıştır.

Bu konuda Borrmans'ın tespitlerine yer vermek yerinde olacaktır

"O zaman. İsa Mesih'in Tanrı tarafından kutsanmış kişi olduğunu ve yeryüzüne Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek için yine Tanrı tarafından seçildiğini anlarız. Gerçi Mesih sözcüğü değişik anlamları olan belirsiz bir sözcük olabilir. Bu sözcük savaşçı, siyasi ve milliyetçi bir anlam da taşıyabilir. İsa Mesih bu anlamları kesinlikle reddetmiştir. O İsaia peygamberin acı çeken ve hizmetkâr bir Mesih'iydi. Onun çağrısı manevi evrensel, tinsel ve barışçıydı. Hiçbir zaman Mesih olduğunu inkar etmedi. Ama İsa Mesih, bu niteliği ona hem havarilerinin hem de

¹⁸⁹ Gündüz, "Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı",s. 177

¹⁹⁰ Matta 14:60-61

*karşıtlarının verdiği anlamdan olmadığını ima eder, (Mesih'e değgin giz'i reddetme) kendi yetenekleriyle kabullenmişti.*¹⁹¹

Hız. İsa Mesihlik kavramına insanüstü ve doğaüstü anlamlar yüklememiş, dahası kendi bilgisi ve gücünün sınırlılığına vurgu yapmıştır.

*“O günü ve saati ne gökteki melekler ne de Oğul bilir; Baba'dan başka kimse bilmez”*¹⁹²

Kur'an'ı Kerim'de de Hız. İsa için Mesih sıfatı kullanılır. Ancak ölümsüz, tanrısal niteliğe sahip anlamında değildir.¹⁹³ Hız. İsa'nın bir insan ve peygamber olduğu Kur'an'ı Kerim'de açıkça ifade edilir. Sinoptik İncil geleneğinde Hız. İsa'nın kendisini bazı Eski Ahit peygamberleriyle benzeştirdiği ve İşaya ve Elişa gibi peygamberlik bağlamında Tanrı tarafından mesh edilmiş olduğu yönünde bazı deliller vardır. Bu durumda Kur'an'ı Kerim'de bu bağlamda Hız. İsa'nın bir Mesih-Peygamber olduğunu vurgulamak amacıyla onunla ilgili Mesih ismi kullanılmış olabilir. Aynı zamanda Hız. İsa ile ilgili Mesih isminin Arap toplumunun terminolojisinde bulunmasından dolayı da Hız. İsa'nın Mesih olarak anıldığını ifade edebiliriz.¹⁹⁴

Bu konuyla ilgili Kur'an'daki mesaj oldukça açıktır: *“Hız. Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Onun annesi dosdoğrudur, ikisi de yemek yerlerdi. Bir bak, onlara ayetleri nasıl açıklıyoruz? (Yine) bir bak, onlar ise nasıl da çevriliyorlar?”* (Maide5: 75)

İncillerdeki Mesihlik konusunda Bultman şöyle bir yorum yapmaktadır: “Matta İncilinde Hız. İsa şu ifadelerle Hız. İsa'nın Mesihliği benimsediğini ve sahte Mesihlerden şakirtlerini sakındırdığı göstermektedir: “Sakın kimse sizi saptırmasın! Birçokları “Mesih benim” diyerek benim adıma gelip birçok kişiyi aldatacaktır”¹⁹⁵

¹⁹¹P. Borrmans,” **İncil'de Mesih İsa, İslam ve Hıristiyan Kaynaklarında Hız. İsa**”, Uluslararası Müslüman-Hıristiyan Diyaloğu Sempozyumu, 23-24 Eylül 2005, Yeşilköy, 2005, s. 40-68

¹⁹² Matta 24:36

¹⁹³ Ali İmran 3:45, Nisa 4:157, 171-172, Maide 5:17, 72, 75, Tevbe 9:30-31

¹⁹⁴ Gündüz, **Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı**, s.183

¹⁹⁵ Matta24:5,11,24; 26:63-64; Luka 22:67-69

e. Kurtarıcı

Mesih'in özellikleri bağlamında da düşünülebilecek "kurtarıcı" sıfatını Hz. İsa özellikle Luka İncil'inde kullanmıştır. Kurtarıcının özellikle de Davut soyundan geldiği vurgulanmaktadır ve yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Mesih'in işaretlerinden biri de Davut soyundan gelmesidir. Aşağıdaki bölümde de görüleceği gibi Mesih'in bir sıfatı, özelliği olarak "kurtarıcı" ifadesinin kullanıldığı açıktır.

*"Melek onlara, "Korkmayın!" dedi. "Size, bütün halkı çok sevindirecek bir haber müjdeliyorum: Bugün size, Davut'un kentinde bir Kurtarıcı doğdu. Bu, Rab olan Mesih'tir"*¹⁹⁶

Hız. İsa aynı zamanda Eski Ahit'teki kullanımlara paralel olarak Tanrı'nın da kendi kurtarıcısı olduğunu söylemektedir. Bu durum da tıpkı peygamberlere benzer şekildedir; peygamberler önce Tanrı tarafından seçilir, sonrasında Tanrı'nın izni ile halklarını doğru yola iletmeye, kurtarmaya çalışırlar.

*Meryem de şöyle dedi: "Canım Rabbi yüceltir; Ruhum, Kurtarıcım Tanrı sayesinde sevinçle coşar."*¹⁹⁷

3. Halk Hz. İsa'yı Nasıl Niteledi?

İlk Hıristiyanların Yahudi olduklarını ve tıpkı bir Yahudi gibi yaşadıklarını, inandıklarını vurgulamıştık. Günümüz Hıristiyanlarının da kabul ettiği gibi Hz. İsa Mesih'i ilk Hıristiyanlar Eski Ahitte bulunan peygamberler gibi algıladılar; kurtarıcı, Tanrı tarafından seçilen köşe taşı¹⁹⁸ gibi ifadeler kullanmışlardır.¹⁹⁹ Hz. İsa'nın tam

¹⁹⁶ Luka 10:11

¹⁹⁷ Luka 1:46-47

¹⁹⁸ Matta 21:42

¹⁹⁹ Mustafa Gürkan Çamsun, Daniel Gülay, Murat Artuç, Ronald Albinet, **Hıristiyanlık Tarihi**, Yeni Yaşan Yayınları İstanbul, 1977, s.103

olarak ne zaman tanrılaştırıldığını bilmemekle beraber yaşadığı dönemde tanrılaştırmadığını söyleyebiliriz.²⁰⁰

Bu bölümde Hz. İsa'nın mesajını tebliğ ettiği toplumun ve havarilerin Hz. İsa'ya bakışını yansıtan Hz. İsa için kullandıkları sıfatları inceleyeceğiz. Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde insanların Hz. İsa'yı Tanrı olarak gördüğü ve ona tapındığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Genel itibari ile üç İncil'deki Hz. İsa portresi benzer olmakla birlikte Matta İncilindeki bazı ifadeler, üç İncil'deki anlatım ahengini bozmakta ve yazım ya da aktarım sırasında değişime uğradığını düşündürmektedir.

Hz. İsa'nın ben kimim sorusuna Markos ve Luka'dan farklı olarak Matta İncilinde "Tanrı'nın Oğlu Mesih'sin"²⁰¹ örneğinin dışında, saralı çocuğu için yardım isteyen bir babayla ilgili bölümde, üç farklı anlatım şekli bulunmaktadır.²⁰² Dikkati çeken nokta ise; bu kişinin Hz. İsa Mesih'e seslenirken Markos ve Luka'ya göre "öğretmenim" diye; Matta'ya göre ise "ya rab" diye seslenmesidir. Matta, diğerlerinin "öğretmenim" diye aktardığı kelimeyi "rab" olarak aktarmıştır. Teslis inancına göre, Hz. İsa'nın Tanrı olarak görüldüğü bilinmektedir. Dolayısıyla bu şekilde bir aktarımın manidar olduğu söylenebilir. Bu durum; Matta, Markos ve Luka'dan birinin kelimeleri bağlamından kopardığı ve olmayan şeyleri varmış gibi göstermeye çalıştığı şeklinde yorumlanabilir.²⁰³

a. Peygamber

²⁰⁰ Turhan Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık: Doğu'da İsa doktrininin siyasi ve entelektüel tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009 s. 34

²⁰¹ Matta 16:16

²⁰² Markos İncilindeki anlatım şöyledir:

"Halktan biri O'na, "Öğretmenim" diye karşılık verdi, "Dilsiz bir ruha tutulan oğlumu sana getirdim." (Markos.9:17)

Luka İncilindeki anlatım şöyledir:

"Kalabalığın içinden bir adam, "Öğretmenim" diye seslendi, "Yalvarırım, oğlumu bir gör, o tek çocuğumdur. Bir ruh onu yakalıyor, o da birdenbire çılgınlık atıyor. Ruh onu, ağzından köpükler gelene dek şiddetle sarsıyor. Bedenini yara bere içinde bırakarak güç bela ayrılıyor." (Luk.9:38-39)

Matta İncilindeki anlatım şöyledir:

"Kalabalığın yanına vardıklarında bir adam İsa'ya yaklaşıp önünde diz çöktü. "Ya Rab" dedi, "Oğlumun haline acı! Sarası var, çok acı çekiyor. Sık sık ateşe, suya düşüyor." (Mat.17:14-15)

²⁰³ Yaşar, s. 98

Hız. İsa, İncillere göre peygamberdir de. İncillerde birçok defa Hız. İsa, kendisinin Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini belirtir. Hız. İsa'dan haberdar olan, onun mucizelerine ve öğretisine tanıklık eden Yahudi toplumu da onun beklenen kurtarıcı ve peygamber olduğunu düşünmekteydi.

"Baş kahinler ve Ferisiler, onun mesellerini işitince, kendileri için söylediğini anladılar ve onu tutmak istediyseler de halktan korktular. Çünkü onlar İsa'yı peygamber sayarlardı." ²⁰⁴

"İsa Yerusâlim'e girdiği zaman bütün kent, "Bu kimdir?" diyerek çalkandı. Kalabalıklar, "Bu, Celile'nin Nasıra Kenti'nden Peygamber İsa'dır" diyordu." "Ve kalabalıklar: Galile'nin Nâsıra şehrinden İsa peygamber budur, dediler." ²⁰⁵

"Herkesi korku aldı ve aramızda büyük bir peygamber çıktı ve Allah kendi kavmini ziyaret etti, diyerek Allah'a hamd ediyorlardı." ²⁰⁶

Yukarıdaki bölümlerin dışında İnciller' in daha pek çok yerinde Hız. İsa'nın bir peygamber olarak algılandığına dair örnekler bulunmaktadır.²⁰⁷ İslam dininin verilerine göre, Hız. İsa Allah'ın kulu ve peygamberidir.²⁰⁸

"Meryem oğlu Mesîh sadece bir peygamberdir. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar." ²⁰⁹

²⁰⁴ Matta 21:45-46

²⁰⁵ Matta 21:11

²⁰⁶ Luka 7:16

²⁰⁷ Matta 13:57; 21:46 , Luka.1: 76-77 ; 7:16 24:19, Yuhanna 4:19, 6:14, 9:17

²⁰⁸"Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyüb'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebûr'u verdik." Nisa, 4:163 En'am, 6:85, Hadid, 57:27; Mâide , 5:46, 110, 113, 114

²⁰⁹ Maide 5:75

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa'ya İncil verildiği²¹⁰, Tevrat'ı tasdik ettiği²¹¹ İsrail Oğullarına gönderildiği²¹² ifade edilir. Yüce Allah Hz. İsa'ya İsrail Oğullarına şu mesajı vermesini emretmiştir:

"De ki ben gerçekten Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı..."²¹³ "Beni her nerede olursam mübarek kıldı. Hayatta bulunduğum müddet bana namazı ve zekâtı emretti."²¹⁴ "Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Ona kulluk edin zira doğru yol budur"²¹⁵ "O, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrail Oğullarına örnek kıldığımız bir kuldur."²¹⁶ "Ey kitap ehli! dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında gerçeği söyleyin. Meryem oğlu. İsa Mesih, Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve ondan bir "ruhtur."²¹⁷

İncil'de geçen ifadelerden de görüldüğü gibi Hz. İsa açık bir şekilde kendi toplumu tarafından tapınılacak bir Tanrı olarak değil vahiy almasıyla ve insanlara Tanrı'nın sözünü ulaştırmasıyla farklılaşan bir peygamber olarak görülmektedir. Bu Hz. İsa portresi de Kur'an'ı Kerim'deki Hz. İsa portresine yakınlık arz etmektedir.

Öyle ki Hz. İsa'nın çarmıha gerilişi sonrasında onun öldüğünü sananların Hz. İsa hakkında söz ve eylemleriyle tam bir peygamber" dediklerini görmekteyiz.

"İsa onlara, "Hangi olup bitenleri?" dedi. O'na, "Nasıralı İsa'yla ilgili olayları" dediler. "O adam, Tanrı'nın ve bütün halkın önünde gerek söz gerek eylemde güçlü bir peygamberdi." ²¹⁸

Sonuç olarak İncil metinlerine dayanarak Hz. İsa'nın bir peygamber olarak İsrail oğullarına gönderildiği, özel olarak seçildiği, Cebrail'in O'na yardım edeceği,

²¹⁰ Âl-i İmran, 3/48, Mâide, 5/46; Hadid, 57/27.

²¹¹ Mâide, 5/46.

²¹² Âl-i İmran, 3/49

²¹³ Âl-i İmran, 3/49

²¹⁴ Meryem, 19/31.

²¹⁵ Zuhruf, 43/64.

²¹⁶ Zuhruf, 43/59.

²¹⁷ Nisâ 4/171.

²¹⁸ Luka 24:19

diğer peygamberler gibi kendi ülkesinde itibar görmeyeceğini bildiğini, insanların mutluluğu için gönderildiğini görmekteyiz.²¹⁹

b. Öğretmen

Sinoptik İncillerde Havarilere Hz. İsa'nın öğrencileri²²⁰ şeklinde hitap edilmesi dikkat çekici olduğu gibi doğrudan Hz. İsa'dan bahseden bölümlerde hem İncil yazıcılarının hem de Hz. İsa'nın tebliğ ettiği halkın ve Havarilerin Hz. İsa'ya “öğretmen” diye hitap ettiğini görmekteyiz.

Hz. İsa'nın tabiatının ilk defa ne zaman tanrısallaştırıldığını tam olarak tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, MS.100-120 yıllarında yazılan Yuhanna İncili'ndeki “başlangıçta kelam(söz) vardı ve söz Tanrı'ydı” ifadelerinin önemi büyüktür. Çünkü Hıristiyanlar buradaki ifadelerden yola çıkarak Hz. İsa'nın Tanrının bedenlenmiş sözü olduğuna inanmaktadırlar.

“Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı.”²²¹

Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde onun tanrılaştırılmadığını söyleyebiliriz, çünkü izleyicilerinin ona 'öğretmen' diye hitap ettiklerini biliyoruz.

“Hirodes yanlılarıyla birlikte gönderdikleri kendi öğrencileri Hz. İsa'ya gelip, “Öğretmenimiz” dediler, “Senin dürüst biri olduğunu, Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini, kimseyi kayırmadığını biliyoruz. Çünkü insanlar arasında ayırım yapmazsın.”²²²

²¹⁹ Remzi Kaya, “İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, cilt: 13, sayı: 2, s. 42

²²⁰ Öğrenci kelimesi Yeni Ahit'te 333 kere geçmekte olup 118 tanesi hariç tümü Sinoptik İncil'lerde geçmektedir. bkz. Kutsal Kitap Dizini, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2004 s. 1596

²²¹ Yuhanna 1:1-4

²²² Matta 22:16

*“Öğretmen, biliriz ki, sen doğrusun ve kimseyi kayırmazsın; çünkü insanların şahsına bakmıyorsun, Allah’ın yolunu doğrulukla öğretiyorsun.”*²²³

Hiz. İsa’nın öğrencileri onu tanrılaştırılmamış, ona “öğretmen” diye hitap etmişlerdir.²²⁴ Hiz. İsa’ya en yakın olan havarilerdi ve eğer Hiz. İsa Tanrı olduğunu onlara söyledi ise onların bu gerçeğe göre hitap etmesi, sürekli Hiz. İsa’ya tapınması gerekmez miydi sorusu akla gelmektedir.

Sinoptik İncil’lerde 42 defa öğretmen ifadesi geçmektedir. Bunlardan 36 tanesini halkın Hiz. İsa’ya hitap ederken ya da Hiz. İsa’yı kastederken kullandığını 4 yerde de Hiz. İsa’nın örnek verirken kendisini kastederek kullandığını görmekteyiz.²²⁵ Öğrenci ile öğretmenin arasındaki üstünlük farkına dikkat çekmekle beraber eğitimi tamamlayan her öğrencinin öğretmen olacağını söylemesi Hiz. İsa’nın kendisini ulaşılamaz, Tanrısal bir noktada görmediğinin delili olduğu kanaatindeyiz. Eğer Hiz. İsa kendisini Tanrı olarak görüyor ise sıradan birinin eğitimle aynı kademeye çıkması ve Tanrı olması akla aykırıdır hem de tüm insanların Tanrı olma ihtimali başlı başına bir çelişki olarak ortada durmaktadır.

*“Öğrenci öğretmeninden üstün değildir, ama eğitimi tamamlayan her öğrenci öğretmeni gibi olacaktır.”*²²⁶

c. Rabbi

Aramice *rab*, *rabbā*” ulu kişi, efendi” anlamına gelir. Bu sözcük Aramice “*rb*” büyük olma, artma, büyüme” kökünden türetilmiştir.²²⁷ Rabbi kelimesi “efendim (my master)” manasındadır.²²⁸ Musa yasasında (Eski Ahitte) yasa

²²³ Markos 12:14

²²⁴ Kaçar, “Ebionitler’den Arius’a Eski çağ Doğu Hıristiyanlığında İsa teolojisi tartışmaları” s.188

²²⁵ Matta 10:24,25 Luka 6:40

²²⁶ Luka 6:40

²²⁷ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/rab>, (24.02.19)

²²⁸ J.C.Turro, “Rabbi” New Catholic Encyclopedia, The Catholic University of America, 1967, XII/39

öğretmeni,²²⁹ Modern Yahudilikte Rabbi, Talmud'u yorumlayan, hüküm çıkaran otoriteler,²³⁰ "itibar edilebilecek kararlar alan", Yahudi dini uzmanı ve din bilginleri için kullanılmaktadır.²³¹

Rabbi kelime olarak tıpkı Arapça' da olduğu gibi "üstadım", "öğretmenim" anlamlarına gelmektedir.²³² Sinoptik İncillerde Hz. İsa'ya hitaben Rabbi denildiğini de görmekteyiz²³³. Rabbi kelimesinin öğretmen, hoca anlamına geldiği Kanonik İncillerde açıkça belirtilmektedir.²³⁴

*"Kimse sizi 'Rabbî' diye çağırmasın. Çünkü sizin tek öğretmeniniz var ve hepiniz kardeşsiniz. Yeryüzünde kimseye 'Baba' demeyin. Çünkü tek Babanız var, O da göksel Baba'dır. Kimse sizi 'Önder' diye çağırmasın. Çünkü tek önderiniz var, O da Mesih'tir. Aranızda en üstün olan, ötekilerin hizmetkârı olsun. Kendini yücelten alçaltılacak, kendini alçaltan yüceltilecektir."*²³⁵

*"Yahudiler'in Nikodim adlı bir önderi vardı. Ferisiler'den olan bu adam bir gece İsa'ya gelerek, "Rabbî, senin Tanrı'dan gelmiş bir öğretmen olduğunu biliyoruz. Çünkü Tanrı kendisiyle olmadıkça kimse senin yaptığın bu mucizeleri yapamaz" dedi."*²³⁶

*"Onun söylediklerini duyan iki öğrenci İsa'nın ardından gitti. İsa arkasına dönüp ardından geldiklerini görünce, "Ne arıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da "Rabbî, nerede oturuyorsun?" dediler. Rabbî, öğretmenim anlamına gelir."*²³⁷

²²⁹ Pierson Parker, "Rabbi, Rabboni", İDB, Abingdon Pres, New York, 1962, IV/3

²³⁰ Shmuel Himelstein, "Rabbi and Rabbinate", The Oxford Dictionary Of The Jewish Religion, Oxford Press, New York-Oxford, 1997, s.567

²³¹ Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem yayın, 1. Basım, İstanbul,2001, II/513

²³² Mustafa Alıcı, "Yahudilikte Otorite Kurumları Üzerine", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/324982>, 23.02.19

²³³ Matta 26:25,49 Markos 9:5, 14:45

²³⁴ Matta 23:7, Yuhanna 1:38 20:16

²³⁵ Matta 23:8

²³⁶ Yuhanna 3:1

²³⁷ Yuhanna 1:38

Matta İncil’inde (Mat 23:8) görüldüğü gibi İsa kendisine Rabbi denilmesini istememiştir. Çünkü Hz. İsa, “Rabbi” denilen din adamlarının gösteriş yapmalarını, ayrıcalıklı, üstün bir sınıfı temsil eden giyim tarzına sahip olmalarını, toplum tarafından -hak etmedikleri şekilde- saygı görmelerini eleştirmektedir.²³⁸ Hz. İsa kendisine rabbi denilmesi durumunda, rabbilik unvanından dolayı menfaat elde eden, kendini insanlardan üstün gören din adamlarını da eleştirmiş ve havarileri onlara benzememe konusunda uyarmıştır.²³⁹ Hz. İsa bir anlamda “din adamı” sınıfına karşı bir duruş içindedir. Hz. İsa’nın bu duruşunun sebebinin Kur’an-ı Kerim’de de belirtilen şekliyle; din adamlarının, din adına kutsal otorite olarak görülmeleri, maneviyatı kullanarak dünyevi çıkar elde etmeleri olduğunu söyleyebiliriz.²⁴⁰

Bunun yanında “hoca, öğretici, öğretmen” anlamlarında kullanılan “rab” sözcüğünün tercümesi sırasında Tanrı için kullanılan “Rab” ile karıştırılarak Hz. İsa hakkında kullanılan “Rab” kelimesi de Tanrı olarak tercüme edilmiştir.²⁴¹ İslam toplumlarında “Rab” kelimesinin “Allah” kavramı ile eş anlamda algılandığı düşünülürse Yeni Ahit’in Türkçe tercümelerini okuyanların İsa’nın yaşamı sırasında da ilahlaştırıldığı yanılgısına sahip olmaları çok olası bir durumdur.

d. Mesih

Kendisini peygamber ve insanoğlu olarak tanıtan Hz. İsa’nın açıkça kendisi için Mesih sıfatını kullanmadığını söylemiştik. Hz. İsa’nın havarileri ve halk ise onun Mesih olduğunu söylemektedir. Sinoptik İncillerde “İsa Mesih” ve Hz. İsa’ya atfen “Mesih” ifadesi çok sık kullanılmaktadır. Bu da İncil yazarlarının Hz. İsa’nın Mesih olduğu noktasındaki tavırlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz. İsa’nın tebliğde bulunduğu Yahudi halkının da Onun hakkında Mesih diyerek bahsettiğini Sinoptik İncillerin birçok yerinde görmekteyiz.²⁴²

²³⁸ Matta 23:5-8

²³⁹ Matta 23:7,8

²⁴⁰ Tevbe 9:31-34

²⁴¹ İbrahim Sarmış, **Hz. İsa ve Mesih inancı**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 189

²⁴² Matta 27:12 Luka 2:26

Mattada geçen “Mesih, peygamberliğini göster” ifadesinin önemli olduğu kanısındayız. Çok açıktır ki Mesih’in Eski Ahit’teki de kullanıldığı şekliyle peygambere yakın anlamda olduğunu ya da Mesih’in bir peygamber olduğuna inanıldığını söyleyebiliriz.

*“Bunun üzerine İsa’nın yüzüne tükürüp O’nu yumrukladılar. Bazıları da O’nu tokatlayıp, “Ey Mesih, peygamberliğini göster bakalım, sana vuran kim?” dediler.”*²⁴³

Yahudilikteki ve Hıristiyanlıktaki “Mesih” inancı hakkında “Hz. İsa Kendisini Nasıl Tanıttı” bölümünün “Mesih” maddesinde daha detaylı bilgi detaylı verilmiştir.

e. Kral

Yahudilerin beklediği Mesih’ten en fazla öne çıkan taraf krallık vazifesiydi. Onlar, millet olarak yaşadıkları sürgünler ve baskılar nedeniyle öncelikle kendilerini esaretten kurtaracak bir kral Mesih beklentisi içindeydiler. Yani “kral” sıfatı “kurtarıcı” sıfatına benzer şekilde Mesih’in özellikleri bağlamında değerlendirilecek bir sıfattır.

İncillere baktığımızda ise Hz. İsa’nın beklenen Yahudi Kralı mısın sorusuna karşılık evet şeklinde cevap verdiğini, bunun dışında kendisi ile ilgili Mesih sıfatında olduğu gibi bir vurguda bulunmadığını görmekteyiz.²⁴⁴

*“Pilatus O’na, “Sen Yahudiler’in Kralı mısın?” diye sordu. İsa, “Söylediğin gibidir” yanıtını verdi”*²⁴⁵

Hz. İsa’nın halk tarafından Kral olarak anıldığını da görmekteyiz.²⁴⁶ Ayrıca din bilginlerinin ve Ferisilerin Hz. İsa’nın çarpmıha gerilmesi sırasında “Yahudilerin Kralı” diyerek alay ettiklerini de görmekteyiz.²⁴⁷

²⁴³ Matta 26:67-68

²⁴⁴ Matta 27:11 Luka 23:3

²⁴⁵ Matta 15:2

²⁴⁶ Markos 15:9,12

²⁴⁷ Matta 27:29, 41-42

f. Tanrı oğlu

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sinoptik İncillerde Hz. İsa'nın bizzat kendisi için "oğul" ya da "Tanrı Oğlu" ifadesini kullandığına rastlanmaz. Havariler de tanrı oğlu ifadesini kullanmazlar. Bu İncillerde Hz. İsa ile ilgili kıssalarda Hz. İsa'yı bu şekilde adlandıranlardan ya da ona böyle hitap edenlerden bahsedilir. Ya şeytan, kötü ruhlar ya da aralarında Petrus' un da yer aldığı bazı kişiler onun için "Tanrı Oğlu" ifadesini kullanmaktadır.²⁴⁸

Eski Ahit'te "tanrı adamı"²⁴⁹ ve "tanrı halkı"²⁵⁰ gibi ifadeler sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca Eski Ahit'te Tanrı ile ilişkili olarak baba ve oğul terimlerinin üç değişik bağlamda kullanıldığı görülür. Eski Ahit'teki oğul terimi, tıpkı Mesih kavramında olduğu gibi krallar ve seçkin kimseler için kullanılır. İkinci olarak oğul terimi bütün fertleri kapsar şekilde İsrail kabilesi için kullanılır; "Siz, tanrınız Rabbin oğullarısınız"²⁵¹, "İsrail oğlumdur"²⁵² gibi. Burada yine tanrı oğlu ifadesinin Tanrı katında seçkin olan İsrail halkı için kullanıldığı görülür. Son olarak "Tanrı oğlu" ifadesi melekler için kullanılır. Dolayısıyla "Tanrı oğlu" terimi melekleri ifade edebileceği kadar, Tanrı'nın yarattığı tüm insanlar da kastedilir. Bunun yanında Eski Ahit'te Babam, Babamız gibi ifadeler Tanrı'nın yaratıcılığına ya Tanrı tarafından seçilen özel kimselerin ya da halkın Tanrıyla aralarındaki özel durumu belirtmektedir.²⁵³ Dolayısıyla Eski Ahit'te kullanılan oğul ya da "Tanrı oğlu" terimlerinin genel anlamda "Tanrı'nın yarattığı" özel anlamda ise "Tanrının seçkini" anlamına geldiğini göstermektedir. Benzer şekilde Baba ve Babamız ifadeleri ise genel anlamda "yaratıcı", özel anlamda "bizi seçen, koruyan" anlamına gelmektedir.²⁵⁴

Hz. İsa Eski Ahit'in geçerliliğini ilan etmesinin yanında bir Yahudi olarak büyüdüğüne göre kullandığı kavramlar o günün kültürü ve Eski Ahit'te kullanıldığı

²⁴⁸ Matta 4:3,6,8:29, 14:33, 16:16, 27:40,54 Markos 3:11, 5:7 15:39 Luka 1:32,35 4:3,9,41 8:28

²⁴⁹ Yasanın Tekrarı 33:1, Yeşu 14:6 Hakimler 13:8 1. Samuel 9:6,7,8,9, 1.Krallar 12:22

²⁵⁰ Hakimler 20:2, 2. Samuel 14:13, 14:16, 24:3

²⁵¹ Yasanın Tekrarı 14:1, Mezmurlar 82:6, Hosea 1:10

²⁵² Mısır'dan Çıkış 4:22

²⁵³ Tesniye 32:6

²⁵⁴ Gündüz, **Pavlus: Hristiyanlığın mimarı**, s.185

anlamda kullanmış olmalıdır. Baba ve oğul kavramlarını da Eski Ahit'te kullanıldığı bağlamda; “oğul” u “özel bir görev için seçilmiş” ve Baba da “Kendini seçen yüce yaratıcı” anlamında kullanmış olmalıdır. Yine başta Havariler olmak üzere Hz. İsa'nın muhatap olduğu halk da zaten kullanmakta oldukları “Tanrı oğlu” ifadesini “seçilmiş, doğru insan, peygamber” anlamında kullanmış olmalıdır.

Mecazi olarak kullanılan bu ifade sonraki zamanlarda hakiki manada kullanılmaya başlamıştır. Sinoptik İncillerde yalnızca birkaç yerde geçen bu ifadeye Yuhanna İncilinde sıkça rastlanır. Sinoptik İncillerde en çarpıcı ifadeye Hz. İsa'nın vaftiz olması sahnesine rastlanır.

“O günlerde Celile'nin Nasıra Kenti'nden çıkıp gelen İsa, Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edildi. Tam sudan çıkarken, göklerin yarıldığını ve Ruh'un güvercin gibi üzerine indiğini gördü. Göklerden, “Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum” diyen bir ses duyuldu.”²⁵⁵

Hıristiyan iman formüllerinde vurgulandığı gibi Baba, her şeye gücü yeten ve bir olan yüce varlıktır. O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki her şeyin yaratıcısı ve Rabb' idir.²⁵⁶ Oğul'u yeryüzüne gönderen O' dur. Bundan başka O, her şeyi bilen ve mutlak iyi olan yüce varlıktır. İyilikleri ödüllendirendir.²⁵⁷ Ayrıca kıyamet(saat) hakkındaki bilginin sadece Baba(Allah) tarafından bilinebileceğini, kendisinin de dahil olduğu diğer insanların bu konu hakkında bilgisinin olamayacağını dile getirerek Hz. İsa kendisinin beşer oluşuna vurgu yapmaktadır.²⁵⁸

Eğer Tarihsel Hz. İsa kendini hiçbir şekilde Tanrı'nın yeryüzündeki inkarnasyonu, Tanrının Oğlu olarak kabul etmedi ise Hz. İsa'dan sonra geliştirilen

²⁵⁵ Markos 1:9-11

²⁵⁶ Mat. 11:25

²⁵⁷ Mat.6:1.4

²⁵⁸ Matta 24:36

hiçbir kristoloji mecazi anlamın dışında hiçbir şekilde Hz. İsa'nın Tanrı'nın inkarnasyonu ve Tanrı olduğunu iddia edemez.²⁵⁹

B. TESLİS İLE İLGİLİ, SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI İNANÇLARI

Teslis, Hıristiyanların temel inançlarından biridir. Aslen Arapça olan teslis kelimesi, “üçleme”, “üç yapma” ve “üç olarak çağırma” anlamına gelir ve İslam geleneğinde Hıristiyanlığın üç unsurlu (baba-oğul-Kutsal Ruh) ilâhlık anlayışını ifade eder.²⁶⁰ Bu üçleme veya üç uknumdan Baba yaratıcı ve yönetici tanrıyı, Oğul kurtarıcı ve yargılayıcı Hz. İsa'yı ve Kutsal Ruh da iyilik ve ihsan edici olan Hz. İsa'ya üflediğine inanılan tanrı ruhunu temsil eder. Ancak Hıristiyanlar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u tanrının üç ayrı görünümü sayarlar ve bu yüzden üçlükte tekliğe inanırlar. Tümü ezelî ve ebedîdir, birbirlerine üstünlükleri yoktur.²⁶¹ Teslis doktrini “Üçte Bir, Birde Üç” şeklinde de ifade edilmektedir, buna göre ve buna dayanarak Hıristiyanlar kendilerinin tek tanrılı bir din olduğu iddiasındadırlar.

Arif Yıldırım, teslis doktrinini teorik açıdan kısaca şu şekilde özetlemiştir:

“Teslisin ilk unsuru olarak inanılan Baba, ilahtır ve her şeyin yaratıcısıdır. İkinci unsur olan Mesih ise Allah'ın oğludur, sadece Baba'dan doğmuştur ve Baba'nın cevherinden olan hak bir ilahtır. Bununla birlikte oğul, yaratılmış değildir. Yapılan bütün şeyler oğul vasıtası ile olmuştur. İznik Konsili'nde Teslis'in üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh'un da Baba'dan çıktığına karar verilmiştir. M.S. 381 'de toplanan İstanbul Konsili'nde Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul ile aynı cevherden olduğu ve üçünün de ulûhiyet bakımından aynı seviyede bulunduğu ilan edilmiştir.”²⁶²

²⁵⁹ Mahmut Aydın, **İsa Tanrı mı İnsan mı: dinler arası diyalog bağlamında İsa-Masih'in konumu sorunu**, s. 133

²⁶⁰ Waardenburg, “**Teslis**” TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 1998, XL/548

²⁶¹ Pamir, s. 73, Kadı Abdülcebbar, “**Hıristiyanların Teslis Hakkındaki Görüşlerinin Çürütülmesi**”, çev: Hulusi Arslan, Hikmet Yurdu, cilt: 2, sayı: 3, 2009, s. 317-344

²⁶² Arif Yıldırım, “**Teslis Değil Tevhit, Üç Değil Tek İlâhî Din**”, EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler-, 2005, cilt: IX, sayı: 23, s. 60

Hıristiyanlığın üç ana mezhebi olan Katolikliğe, Ortodoksluğa ve Protestanlığa göre teslise inanmayan biri Hıristiyan olarak kabul edilmez.²⁶³ Bu açıdan teslis Hıristiyanları birleştiren bir unsur olmakla birlikte teslis inancıyla kendisini diğer tek tanrılı dinlerden ayıştırmaktadır. Teslis inancı hem birleştirici hem de ayırt edicidir. Hıristiyan mezhepleri teslis konusunda birleşir. Teslis, Hıristiyanları diğer dinlerden ayırır.

Hıristiyanlara göre Tanrı tek bir cevherden oluşur ancak Tanrı'nın üç kişiliği vardır. Baba da oğul da ezelidir (Hz. İsa ezeli bir tanrıdır).

Teslis terimini ilk kullanan kişinin Antakyalı Theophilus (y. MS. 180) olduğu söylenir.²⁶⁴ Teslis fikri Hıristiyanlığa özgü değildir. MÖ 4.yüzyılda Hıristiyanlık öncesi geleneklerde (Mısır'da İsis, Osiris ve Horus, Hint'te Brahma, Vişnu, Şiva yahut Brahma, Narayana, Rudra vb.) ve Yahudi mistisizmde farklı biçimlerde yer almıştır.²⁶⁵ Özellikle Hinduizm'deki teslis benzerliği dikkat çekicidir.²⁶⁶ Hinduların geliştirdiği Tesliste (Üçleme) Brahman, Şiva ve Vişnu tanrıları²⁶⁷; bunların biricik, tanımlanamaz gerçeğin üç simgesini ya da boyutunu temsil ettiklerine inanılmaktadır.²⁶⁸ Tıpkı Hıristiyanlıktaki üç ayrı tanrının tek tanrıyı temsil ettiği inancı gibi.

1. Sinoptik İncillerde Teslis

Hıristiyan teolojisi, her şeyden önce Teslis'in kaynağını Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi olan İncillerde aramıştır. Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı'dan baba şeklinde bazen çoğul olarak bahsedilmesi, ayrıca Tanrı ile bağlantılı biçimde mevcudiyet, hikmet kelime ve ruh gibi sözcüklerin kullanılması teslis doktrini lehine birer delil kabul edilse de, modern Kitâb-ı Mukaddes araştırmacılığındaki hâkim görüş söz konusu ifade ve kullanımlardan hareketle bedenleşen (hulûl / enkarnasyon) çok unsurlu bir Tanrı fikrine

²⁶³ Hıristiyan amentüsü İncil'de bulunmaz, Bu amentü 325 İznik Konsilinde belirlendi.

²⁶⁴ W.Fulton, "Trinity", Encyclopedia of religion and ethics. ed. Hastings James, John A. Selbic, Louis H. Gray. New York : Charles Scribner's Sons, 1980 XII/458

²⁶⁵ Waardenburg, "Teslis" s.548

²⁶⁶ Lindsay Jones, "Trinity" **Encyclopedia of Religion**, United States of America, 14. cilt 2. Baskı,2005 s.9346

²⁶⁷ Fulton,s.458

²⁶⁸ Karen Armstrong, **Tanrı'nın Tarihi: İbrahim'den Günümüze 4000 Yıllık Tanrı Arayışı**, çev: Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınevi, Ankara,1998, s.13.

ulaşmanın bağlam dışı sayılacağı yönündedir.²⁶⁹ Hıristiyanların Teslise kanıt olarak getirdikleri metinler aşağıdadır. Ancak Teslîsin üç unsurundan birlikte sadece iki yerde bahsedilmiştir; Matta 28:19 ve Korintoslular 13:14

*“Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin”*²⁷⁰

*“Rab İsa Mesih’in lütfü, Tanrı’nın sevgisi ve Kutsal Ruh’un paydaşlığı hepinizle birlikte olsun”.*²⁷¹

Teslisin unsurlarının açıkça bir arada zikredildiği tek Sinoptik metin olan Matta 28:19 ‘un incilin genel metnine uyumlu olmadığı ve muhtemelen Hz. İsa sonrası teslis inancının ortaya çıktığı bir dönemde İncil metnine dahil edildiği yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Bunun dışında kanıt olarak getirilen diğer metinlerde bu üç unsuru bir arada görmemekteyiz.

*“ Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı. Başlangıçta O, Tanrı’yla birlikteydi. Her şey O’nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O’nsuz olmadı.”*²⁷²

*” Söz, insan olup aramızda yaşadı. O’nun yüceliğini –Baba’dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul’un yüceliğini– gördük.”*²⁷³

*“Yalnız onlar için değil, onların sözüyle bana iman edenler için de istekte bulunuyorum, hepsi bir olsunlar. Baba, senin bende olduğun ve benim sende olduğum gibi, onlar da bizde olsunlar. Dünya da beni senin gönderdiğine iman etsin”*²⁷⁴

Görüldüğü gibi Sinoptik İncillerden sadece Markos İncilinde ve tek bir kere Baba, oğul ve Kutsal Ruh kavramları aynı yerde geçmekte ancak bu üç kavramın

²⁶⁹ Waardenburg, “Teslis” s.548

²⁷⁰ Matta 28:19

²⁷¹ II.Korintoslulara 13:14

²⁷² Yuhanna 1: 1-3

²⁷³ Yuhanna 1: 14

²⁷⁴ Yuhanna17:20-21

mahiyeti, Tanrısallığı, eşitliği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Teslis inancına sahip olmayan ve bu metni okuyan bir birey kendi kendine bu üç unsurun da Tanrı ve Tanrı'ya eş olduğu sonucunu çıkaramaz. Bunun dışında Yuhanna İncili de dahil olmak üzere Yeni Ahit'in hiçbir yerinde 'Teslis' kelime olarak geçmediği gibi bir inanç unsuru olarak da bulunmaz. Hıristiyanlığın en temel kavramı ve bu kavramı işaret eden net ifadelerin Hıristiyanların kutsal kitabında bulunmaması oldukça dikkat çekicidir. Zaten Hıristiyan tefsirci ve teologların da kabul ettiği gerçek Yeni Ahit'in teslisle ilgili açık bir öğretiyi içermediğidir.²⁷⁵ Yani esasında teslis inancı Yeni Ahit merkezli değildir.²⁷⁶ Teslis kavram olarak Yeni Ahit'te geçmediği gibi teslis inancına tezat olacak şekilde tek tanrı vurgusunun hem Eski Ahit'te²⁷⁷ hem Yeni Ahit'te bulunduğunu görmekteyiz. Ancak, Yunanlı ve Romalı Kilise Babaları, kutsal metinlerden ziyade kendi zihinlerine göre oluşturup, sonra kutsal metinlerden buna dayanak aradıkları için, kutsal metinlerdeki tevhit öğretisini apaçık anlatan cümleleri göz önüne almamışlardır.²⁷⁸

“Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkararak Tanrının RAB benim. Benden başka tanrının olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın”²⁷⁹

Özellikle Sinoptik İnciller dikkate alındığında, teslise yönelik bir delil bulmak oldukça zor olmakla birlikte Tek Tanrı vurgusunun çok açık ifade edildiğini görebiliriz.

“...bir din bilgini yaklaşıp O'na, "Buyrukların en önemlisi hangisidir?" diye sordu. İsa şöyle karşılık verdi: "En önemlisi şudur: 'Dinle, ey İsrail! Tanrımız Rab tek Rab'dir. Tanrının Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin Bunlardan daha büyük buyruk

²⁷⁵ Jones, s.9360

²⁷⁶ Carlos Madrigal, **Üç Tanrı mı? Tek Tanrı mı? Hıristiyanların Üçlü-Birlik inancının incelenmesi**, Bütün Dünya Kitaplığı, İstanbul 2002, s. 47

²⁷⁷ Tevrat'taki “tek tanrı” vurguları için bkz. Çıkış 20:2-7 Yasamın Tekrarı 3:24 32:39 II. Samuel 7:22

²⁷⁸ Bayrakdar, **Bir Hıristiyan Dogması Teslis**, s. 160

²⁷⁹ Çıkış 20:1-5

yoktur. Din bilgini İsa'ya, "İyi söyledin, öğretmenim" dedi. "Tanrı tektir ve O'ndan başkası yoktur" demekle doğruyu söyledin. ..."²⁸⁰

"Bana neden iyi diyorsun? İyi olan yalnız biri var, O da Tanrı'dır."²⁸¹

Markos İncilinde ve Tevrat'ta da geçen yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi Hz. İsa, insanları kendine değil tek olan Tanrıya çağırmaktadır, kendine tapılmasını değil tanrıya tapılmasını istemektedir, Tanrı'dan başka varlığa ilahilik atfetmeyi küfür olarak telakki etmektedir.²⁸² Ayrıca İncil'de Hz. İsa ile ilgili verilen bilgilerin ve onunla ilgili kullanılan sıfatların, Hz. İsa'nın kendini tanımladığı niteliklerin, ona yapılan tanrı yakıştırmasıyla uyuşmayan nitelikte olduğunu yukarıdaki çalışmamızda ortaya koymaya çalışmıştık.

"Bizim için tek bir Tanrı Baba vardır."²⁸³

19. yüzyılın önemli teologlarından Adolf Harnack, Sinoptik İnciller hakkında verdiği konferanslar dizisinde dinleyicilerini İsa Mesih'in İnciline dönmeye çağırır, geleneksel dogmanın ötesindeki Hıristiyan imanının kaynağı olan İsa Mesih'in incilinin tespitinde hem Yuhanna İncilinin hem de Pavlus'un mektuplarının önemli rol oynamadıklarına dikkat çektikten sonra kendi tarihsel İsa anlayışını tamamıyla Sinoptik İnciller üzerine bina ettiğinin altını çizer.²⁸⁴

Yeni Ahit'i Türkçe okuyanlar Hz. İsa'ya birçok yerde "Rab diye hitap ettiklerini görürler. Oysa Yeni Ahit'in orijinal dili Yunancadır ve Rab kelimesi Yunancadaki "Kyrios" sözcüğünün tercümesi olarak sunulmaktadır. "Kyrios" ünvanı orijinal bağlamında "efendi" anlamına gelmektedir. Yeni ahit yazarları bu kelimeyi "efendi", "üstat", "sahip" anlamlarında kullanmalarının yanı sıra İsrail'in Tanrı'sını tanıtmak amacıyla da kullanmaktadırlar. Bunun yanında "Kyrios" sözcüğünü İsa'ya

²⁸⁰ Markos 12:28-32

²⁸¹ Markos 10:18

²⁸² Gündüz, **Yaşayan Dünya Dinleri**, s.97

²⁸³ 1. Korintliler 8:5

²⁸⁴ Mahmut Aydın, "**Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar**" s. 12

atfen ilahi bir anlam yükleyerek de kullanmaktadırlar ve “Kyrios” sözcüğünü “Rab” diye çevirmektedirler.²⁸⁵

Sinoptik İncillerde ise “Kyrios” sözcüğü İsa için kullanıldığında genellikle kilise tarafından İsa’ya atfedilen ilahi bir vasıf olarak değil beşer olarak saygın “statüsünü” ve “otoritesini” dile getirmişlerdir.²⁸⁶ “Kyrios” sözcüğü “efendi”²⁸⁷ anlamında sıkça kullanılmıştır.²⁸⁸ İsa’nın dışında bağ sahibi bir insana²⁸⁹, ev sahibi birisine²⁹⁰, Yahudilerin yöneticilerine²⁹¹, bağ sahibi olma durumuna²⁹², babanın otoritesini ifade eden anlamda²⁹³ kullanılmıştır. Sinoptik İncillerde “Kyrios” sözcü direkt Tanrı’yı tanımlamak için de sıkça kullanılmıştır. Ancak Pavlus Mektuplarında “Kyrios” sözcüğünü baskın bir şekilde İsa için kullanmış ve bu kavramın ilahi anlamını ön plana çıkararak İsa’nın İlahlığı vurgusu yapılmıştır.

“Kyrios” kelimesinin kullanımı Kur’an-ı Kerim’de geçen “Rab” kelimesi ile benzer durumdadır. “Rab” kelimesi 962 yerde Tanrı’ya nispet edilerek “efendi ilah” anlamında kullanılmaktadır. Ancak beşeri varlıklar için de “Kral”, “yönetici” “efendi” anlamlarında da kullanılmaktadır.²⁹⁴

2. Hz. İsa’nın Ölümü Sonrası Teslis (Hıristiyanlıkta teslis)

Hz. İsa’nın aralarından ayrılması sonrası hızlı bir Helenleşme sürecine giren Hıristiyanlık kendine ait felsefi alt yapısını da kısa sürede oluşturmuştur. Bu noktada Kilise babalarınınca oldukça fazla atıflarda bulunan, Yuhanna ile iletişime geçmiş olmasına rağmen İncillerin hiçbirinde kendisinden bahsedilmeyen Hıristiyan felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen Yahudi filozof Philo önemli bir kişiliktir.

²⁸⁵ Zafer Duygu, **İsa, Pavlus, İnciller**, Düşün Yay. 1. Baskı, İstanbul 2018,s.243

²⁸⁶ Duygu, **İsa, Pavlus, İnciller**, s.252

²⁸⁷ Duygu, **İsa, Pavlus, İnciller**, s.256

²⁸⁸ Matta 8:1,5, 8,21, 9:28, 14:28,30, 16:22, 18:21

²⁸⁹ Markos 12:8

²⁹⁰ Markos 13:35

²⁹¹ Matta 27:63

²⁹² Matta 20:8, 21:40

²⁹³ Matta 21:30

²⁹⁴ Yusuf 12:42

Yahudiler gibi Hıristiyanlar da Eski Ahit'i sahiplendikleri için Platoncu ve Stoacı unsurlarla yüklü olan Philo'nun yorumu İskenderiyeli Hıristiyan düşüncesinde büyük etki yaratmıştı.²⁹⁵ Yahudi teolojisi ve Helenistik felsefeyi uzlaştırmaya çalışmış olan Philo, Logos'a verdiği anlamla Hıristiyanlık için önemli bir isim haline gelmiştir. "logos" kavramı Sinoptik İncillerde bulunmaz ancak Yuhanna İncilinin ilk sözleri logosla ilgilidir.

*"Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı".*²⁹⁶

Yuhanna ile bir Yahudi filozof olan Philo'nun "logos" anlayışı birçok noktada örtüşmektedir. Bu bağlamda her ikisi de "logos"u yaratılışta bir aracı, dünyadaki aydınlatıcı güç, iyilerin ruhlarını Tanrıya yükselten ve onların yüreklerinde ikamet eden bir tasavvur olarak düşünmektedirler.²⁹⁷ Philo'ya göre dünyevi, semavi ve ilahi olmak üzere üç çeşit insan vardır ve ilahi insan günahsızdır.²⁹⁸ Logos O'na göre insanı-kamil'dir ve O'nun işleyişi ile makrokosmosun işleyişi aynıdır.²⁹⁹

Hıristiyan inancına göre Hz. İsa, Logos şeklinde inkarne olmuştur. Yuhanna'nın Philo'dan etkilenecek Hz. İsa'nın Logos şeklinde inkarne olduğu sonucuna vardığını söylemek mümkün görülmektedir. Çünkü Philo'ya göre Musa "*Tanrısal vahyi içine çekip Tanrı ile dolan, Tanrı ile birlik içinde olup Tanrının saf/katıksız parçasıdır.*" Philo Logos'u 'Tanrının ilk doğan Oğlu' şeklinde ifade eder. Bunu dışında Logos "*Hakikatin tohumlarını eken insanların kralı ve çobanıdır*" Philo için "*Logos bir kral, öğretmen, arkadaş ve danışılacak biridir*" ve yine Logos "*kötülüğü yener ve insanları serptiği suyla temizleyip doğru felsefenin sırları ile süslü bir elbise giydirir*"³⁰⁰ Görüldüğü gibi Philo'nun Logos tasviri, Hz. İsa'nın tanrının bir parçası olarak bedenlenmesi ve Hz. İsa'nın tanrısal sıfatları taşıması anlamında Hıristiyan ilahiyatının

²⁹⁵ Aykıt, s. 226

²⁹⁶ Yuhanna 1:1-4

²⁹⁷ Aykıt, s. 231

²⁹⁸ Aykıt, s. 236

²⁹⁹ Kürşat Demirci, **Dinler tarihi meseleleri**, İnsan Yay. İstanbul, Mart 1997, s.17

³⁰⁰ Aykıt, s. 231

temelini oluşturmuştur. Philo'nun logos için kullandığı sıfatların hemen hepsi Hıristiyan ilahiyatında Hz. İsa için kullanılmıştır. Philo olmasaydı Yuhanna İncili başta olmak üzere Hz. İsa'nın ilahlığına ve teslise atıf yapılan Yeni Ahit metinleri kilise babaları tarafından bugünkü şekliyle yorumlanır mıydı sorusu akla gelmektedir. Ya da geleneksel Hıristiyan söylemi hakkında bilgisi olmayan biri Yeni Ahit'i okuduğunda Logos'a aynı anlamları yükler miydi diye de sorulabilir.

Hıristiyanlığın kurucusu Pavlus da Hıristiyanlığın felsefesinin kurucu Philo ile çağdaştır³⁰¹ Hıristiyanlık üzerine yaptıkları etki benzerdir. Philo, Tanrı'nın dünyayla ilişkisini açıklarken Logos kavramını kullanır (ancak belirgin bir kişi üzerinden bunu yapmaz) ve Pavlus da Logos'un ete kemiğe bürünüp Hz. İsa Mesih şeklinde görüldüğü şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca Philo Tora'yı farklı şekilde yorumlayarak Platoncu ve Stoacı düşünceye yaklaştırırken Pavlus bir adım daha giderek Yasa'nın artık tamamlandığı sonucuna ulaştırır, Yasa'yı bir anlamda geçersiz kılar. Kısacası Hz. İsa'nın onaylamak için geldiği Yasa ortadan kaldırılmış, tek Tanrı'ya tapınmanın yerini Mesih'e tapınma almıştır.

Ayrıca Philo'nun İbrahim'e gelen üç misafire literal anlamı vererek sembolik şekilde yorumlaması, ilerleyen zamanlarda kilise Babalarının Teslisi açıklarken kullandıkları bir tez/argüman haline gelmiştir.³⁰²

Teslis kavram olarak olmasa bile teolojik olarak Pavlus ve kilise babaları tarafından Hıristiyanlığın teolojisine girmiştir. Ancak resmi bir dogma haline gelmesi, iman konusu olması Hz. İsa'nın ölümünden oldukça sonra, MS. 325 yılındaki İznik Konsili'nde söz konusu olmuştur. M. 325' de İznik'te toplanan Konsilde resmen Teslis Doktrini ortaya konmuş, Aziz Augustin tarafından da doktrin tamamlanmıştır. Böylece Teslis Dogması, Hıristiyanlığın temelini oluşturmuştur.³⁰³ Teslis Hıristiyan amentüsü

³⁰¹ Aynı çağda yaşayan Pavlus ile Philo'nun, diaspora Yahudisi olmaları, Tarsus ve İskenderiye gibi Helenistik yerlerde yaşamaları, meşhur entelektüel çevrelerde bulunmaları, etrafındaki insanlara oranla ikisinin de en azından üst düzey bir aileden gelmesi ve kendi dönemlerinde Yahudiliğin önünde duran problemlere entelektüel bir bakış açısı getirmeye çalışmaları, onları birlikte göz önünde almayı gerektiren nedenler arasındadır.

³⁰² Aykıt, s 161

³⁰³ Dominik Pamir (çev), Katolik kilisesi din ve ahlak ilkeleri. Yayıncılık Matbaası, İstanbul : 2000 s.65 , Mehmet Aydın, "Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İ'tizalleri", İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 1982, sayı: 5, s. 143

olarak kabul edilmiştir. Oysa ilk Hıristiyan amentüsü olan Havari amentüsünde de Hz. İsa'nın ve Kutsal Ruh'un tanrılığı bulunmamaktadır.³⁰⁴

Mısırlı ilim adamı Abdulvahid Vafi'nin "Hıristiyan inancının teslise dönüşmesi" isimli makalesinde³⁰⁵ Hıristiyanlığı, İznik konsilinden öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu makaleye göre, İznik konsilinden hemen önce, özellikle İskenderiye kilisesi sıkı bir teslis taraftarıydı. Ebionitler, Samsatlı Pavlus taraftarları ve Arius taraftarları ise teslise karşı çıkan gruplardı. Onlara göre Hz. İsa, tanrı değil yalnızca bir insan ve peygamberdi. M.S 325 yılında Roma imparatoru Konstantin, bu anlaşmazlığı çözmek ve Mesih'in tanrılığı ile ilgili gerçek inancı kararlaştırmak amacıyla bir konsil toplanmasını emretti. Böylece İznik'te toplanan Hıristiyanlar çok büyük ayrılıklara düştüler ve bir görüş üzerinde birleşemediler. Konstantin, Mesih'in tanrılığını savunan tarafa meyledince, içlerinden bu görüşü en fazla savunan kişileri seçip onlardan özel bir meclis oluşturdu. Buradan çıkan en önemli karar, Hz. İsa'nın ilahlılığının kabulü oldu. Diğer kararlar ise, Arius'un tekfiri ve aforoz edilmesi, Mesih'in insan olduğunu söyleyenlerin tekfiri, onun ilah olmadığını söyleyen bütün kitapların yakılması ve okunmalarının yasaklanması idi.³⁰⁶ Hz. İsa'nın Tanrı olmadığı yönünde fikir belirten o zaman için heretik (uydurma) olarak nitelenen kaynaklar bir hayli azdır, bunun sebebi bu kaynakların kasten yok edilmesidir ve bu duruma en iyi örnek İmparator Constantin'in Arius'un yazılarını bizzat yaktırmasıdır.³⁰⁷

Teslisin Hz. İsa'dan üç asır sonra iman esaslarının arasına girmesi Hz. İsa'nın öğretisi ve dini söyleminin değiştirildiği yargısında bulunmak için yeterli bir kanıt niteliğindedir. Çünkü elçiler getirdikleri dinin esaslarını kendileri duyururlar ve tarihsel açıdan elçinin yaşadığı çağdan uzaklaştıkça, zaman geçtikçe söylemlerinin değiştirilmesi, farklı yorumlanması daha muhtemeldir. Öyle görünüyor ki Hz. İsa öldükten 300 yıl sonra Hz. İsa'nın getirdiği dinin esasları belirlenmiş ve O'nun adına bir Hıristiyanlık üretilmiştir.

³⁰⁴ Bayrakdar s. 41

³⁰⁵ Abdulvahid Vafi, "Hıristiyan İnancının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi, çev: Hidayet. Işık sayı: 6, Konya, 1996, s. 386

³⁰⁶ Yaşar, s.55

³⁰⁷ Kaçar, "Ebioniteler' den Arius' a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları" s.188

İznik Konsili'nde Arius ve Athanasius'un karşıt düşünceleri ile ortaya çıkan teslis tartışması günümüzde hala devam etmektedir. Teslis dogması hakkında fikir ayrılıklarının günümüze değin hiç bitmemiş olması ortaya konulan kanıtların ve yapılan açıklamaların Teslis inancını açıklamada yetersiz olduğu düşüncesini gündeme getirmektedir. Bu tartışmaların devam etmesinin gerekçesinin ise teslis inancının içerdiği çelişkiler ve İncil metinlerinde bulunmaması olduğunu düşünmekteyiz. Teslis inancının temeli olan inkarnasyon inancında olduğu gibi Hıristiyanlara göre Teslis aklın anlayabileceğinden çok ötede, ancak imanla açıklanabilir niteliktedir.³⁰⁸ Ardı arkası gelmeyen tartışmalara bir son vermek amacı ile Papalık 1868-1870 yıllarında düzenlediği I.Vatikan Konsili'nde teslisin akıl ve mantık konusu olmadığını, iman konusu sıradığına resmen karar verdi.³⁰⁹ Bu kararlar teslis, tartışılmayan, akıl yürütülemeyen, şüphesi durumunda imanı zaafa uğratan bir noktaya getirilmiş oldu. Sonrasında teslise rasyonel yaklaşan ya da sorgulayan yazarlar, din adamları mahkum edilmiş, kitapları yasaklanmıştır.

Teslis konusunda Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında tarih boyunca tartışmalar yaşanmıştır. Müfessir Fahreddîn Râzî de, Harezmi bölgesine gelen bir Hıristiyan rahiple teslis inancını münazara etmiş, teslis inancının çelişkileri ve tutarsızlıkları ile ilgili şunları söylemiştir:

“Tanrı, varlığı kendi zatından dolayı zorunlu olarak var olandan ibarettir. Cisim değildir, yer kaplamaz, araz da değildir. Hz. İsa ise cismani beşeri sıfattan ibarettir. Yok iken var olmuştur ve sizin sözünüze göre diri iken öldürülmüştür. Önce çocuk idi, sonra büyüdü, sonra genç oldu. Yerdî, içerdî, konuşurdu, uyurdu. Aklın gereği olarak sonradan var olanın başlangıçtan beri var olamayacağı ve muhtaç olanın zengin, mümkünün vacip, değişkenin de devamlı olamayacağı açıktır.”³¹⁰

³⁰⁸Josh McDowell, Bart Larson, **Mesih İsa'nın Tanrılığı**, çev. F. Böcek, Zirve yayınevi, İstanbul, 2004, s. 92-94

³⁰⁹Bayrakdar, s. 89

³¹⁰ Fahreddin Razi, **Hıristiyanlığın Reddine Yönelik Tartışmalar** (Münazara fi'r-Redd ale'n-Nasara), çev: Hidayet Işık, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 50

Fahreddîn Râzî, Hz. İsa'ya tanrılık vasfının verilemeyeceğini, Tanrı'nın ve beşerin özelliklerini açıklayarak belirtmiştir. Tanrı zorunlu bir varlıktır ve beşeri zaafardan, yetersizliklerden uzaktır. Hz. İsa ise yeme, içme, uyuma, sonradan var olma gibi beşeri özelliklere sahiptir. Beşeri özelliklere sahip birinin Tanrı olması mümkün olamayacağı gibi, Tanrı'nın beşeri özelliklere sahip olması da mümkün değildir. Bu durumu mantık ilkelerinden özdeşlik ilkesi ile açıklayabiliriz. Özdeşlik ilkesine göre; A, A'dır. A'ya hem A hem B denilemez. Konuya uyarlıysak Tanrı hem tanrı hem insan olamaz. Hz. İsa'nın Tanrısallığının insanlığı ile nasıl uyum sağlayamayacağı tespiti dört ve beşinci yüzyıllarda, Apollinarius, Nestorius ve Euthykos gibi o dönemde sapıklar olarak nitelendirilenler tarafından “Tanrı nasıl çaresiz mızıklayan bir bebek olabildiği” sorusuyla gündeme getirilmişti.³¹¹

Teslis, başka bir mantık ilkesi olan çelişmezlik yasasına göre de tutarsızdır. Çelişmezlik yasasına göre bir şey hem kendisi hem de başka bir şey olamaz. Örneğin “Ali hem evlidir hem bekâr” cümlesinde olduğu gibi evli olan birinin aynı zamanda bekar olması olanaksızdır. Eski Ahit'in ve Yeni Ahit'in tanımladığı tanrı hiçbir şeye bağlı olmayan en yüce tanrıdır. Oğul ise aciz ve Tanrının bağışlamasına, lütfüne bağımlıdır. Bu ilkeye benzer şekilde varlığı zorunlu Tanrı ile sonradan ve Tanrı'nın isteği ve yaratışı sonucu oluşan Oğul da Tanrı ile aynı nitelikte, güçte olamaz. “Oğul babasından yaşlıdır” önermesi mantık ilkeleri açısından bakıldığında çelişkili ve olanaksız olduğu gibi “ezeli ve ebedi olan Tanrının insan günahları için kurban olması, acı çekmesi, ölmesi” de çelişkili ve olanaksızdır.

Hıristiyan inancına göre Âdem'den sonra her insan günahkâr olarak doğdu. Tanrı asırlardır günahkâr olan insanoğlunu bağışlamak için bir plan kurguladı. Bu plana göre, Tanrı yeryüzünde Hz. İsa olarak bedenleşti (inkarnasyon) ve asli günah olarak isimlendirilen bu günaha kefarete olarak çarpmışa gerildi, acı çekerek hayatını kaybetti. Bunun sonrasında Hz. İsa'nın kendi günahları için acı çekerek öldüğüne ve onun Tanrı olduğuna inananların, asli günahından kurtulduğuna inanılıyor.³¹² “Her şeye gücü yeten,

³¹¹ İbrahim Kaplan, **Harputlu İshak Efendi'ye Göre Teslis Doktrininin Çelişkileri**, Hikmet Yurdu, 2016, cilt: IX, sayı: 17, s. 182

³¹² Gündüz, **Hıristiyanlık**, s. 71-73

bağışlayıcı Tanrı, eğer insanoğlunu bağışlamak istiyorsa, bunun için neden Hz. İsa'nın doğumuna ve böyle kurgulara ihtiyaç duydu?" veya "Onların bağışlanması için, Tanrı'nın sevgisi ve bağışlama isteği yeterli olmazken Hz. İsa'nın acı çekmesi, kanının dökülmesi mi bunu sağladı?" gibi sorular gündeme gelebilmektedir. Hıristiyanların bu soruya verdikleri cevap:" Tanrı, kurtuluşun şeriatle olamayacağını insanlara göstermek istedi. Tanrı, şeriat gönderdi, kurallar, yasaklar belirledi. Bu yolla insanlara kurtuluşun bu şekilde olamayacağını göstermeyi amaçladı" şeklindedir. Bu durumda "Tanrı asırlar boyunca bir kurgu olarak mı onlarca peygamber ve kitap gönderdi?" ve "Adem'den Hz. İsa'ya kadar binlerce yıl Tanrı neden bekledi, Tanrı insanları binlerce yıl işe yaramayacak çözümlerle oyaladı mı onlarla oyun mu oynadı, Hz. İsa'dan önce yaşamış insanların durumu ne olacak" sorularını sormanın yerinde olduğunu düşünüyoruz.

Tanrının bağışlaması için kendisine bir kurban sunulması inancı çok tanrılı dinlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlığın "kurban-kuzu" inancı da Hıristiyanlığa özgü değildir. Ayrıca baba ve oğul aynı ise her açıdan eş ise neden bir görev veren Baba ve görevlendirilen/kurban edilen oğul kavramları kullanılmaktadır? Her ikisi de tanrılık anlamında eş ve bir ise tanrı kendi kendini oğul haline girip tanrıdan daha aşağı bir seviye olan insan mertebesine indirmiş, bir insan gibi acı çekmiş, dua etmiş, korkmuş ve buna benzer onlarca acizlik göstermiş olmasını nasıl açıklayacağız?

Hz. İsa'nın her yönüyle tanrı olduğu düşünülürse ezeli ve ebedi olan Hz. İsa'nın çarmıhta ölmesi başlı başına bir çelişki olacaktır, ezeli olan nasıl ölüyor, ölen nasıl ebedi oluyor? Hıristiyanların bu soruya verdikleri cevap Hz. İsa'nın tam olarak bir Tanrı ve aynı zamanda tam anlamıyla insan olduğu şeklindedir ve esasında bu, çelişkileri ortadan kaldırmak amacıyla verilen yine çelişkili bir dogmadır. Mantıkla, akılla çelişen bir durumun bir dogma ile açıklanması mümkün görülmemekle birlikte farklı açmazlara da yol açmaktadır.

Görüldüğü gibi teslisin çelişkilerini, açmazlarını, kendi içindeki tutarsızlıkları ortaya koyacak onlarca soru sorulabilir. Bu noktada akla aykırı olanın imana uygun olması düşüncesinin irdelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bir şeyin akla aykırı

olması, akılla ve mantıkla çelişmesi ile aklın konusu olmaması arasında fark olmalıdır. Günümüzde de birçok batıl itikat, ‘akılla açıklanamazlık’ savına dayanarak iddia edilmekte ve inanılmaktadır. Oysa Allah’ın gönderdiği peygamberlerin anlattığı din akılla anlaşılabilir nitelikte olduğu için tüm insanlara hitap eden kitaplar, peygamberler aracılığıyla getirilmiştir. Akılla anlayamayacak olsa idi akla hitap eden kitaplar yerine 50-60 yılda bir peygamber gönderilmesi gerekirdi. Nitekim Eski Ahit’te Kitap üzerine düşünmek, akletmek emredilmiştir.

*“Yasa Kitabı’nda yazılanları dilinden düşürme. Tümünü özenle yerine getirmek için gece gündüz onu düşün. O zaman başarılı olacak ve amacına ulaşacaksın.”*³¹³

*“Yalnız RAB’den korkun, O’na bağlılıkla ve bütün yüreğinizle kulluk edin. O’nun sizler için ne görkemli işler yaptığını bir düşünün!”*³¹⁴

Mantık ilkelerinden çelişmezlik yasasının da ortaya koyduğu gibi bilgilerdeki çelişki ve tutarsızlık, onların yanlışlığına delalet etmektedir. Aynı inanç sistemindeki kavramların ve kullanımların en azından o inanç sistemi içinde tutarlı olması gerekir. Bir putun, taşın tanrısal olduğu düşüncesi bir Hindu için iman konusudur. Oysaki Tanrı kavramından yola çıkarak ezeli, ebedi yaratılmamış, hiçbir şeye ve hiçbir kimseye ihtiyacı olmayan en yüce güç anlamındaki Tanrı’nın bir insan elinde var olması, taşın kırılmaya karşı dahi kendini koruyamaması, zamanla yok olması gibi özellikleri nedeniyle “Tanrı” kavramı ile çelişmektedir. Aynı şekilde Tanrı için kabul edilen en üstün güç anlamındaki özellikleri ile insani olma durumu bir çelişki içermektedir.

Teslis kavramındaki üç unsurun hem tek tek ve farklı hem de aynı ve tek olan bir şeyi ifade ettiği düşüncesi kendi içinde açıklanamaz bir çelişki yaratmaktadır. Hıristiyanlar bu çelişkiyi çeşitli örneklerle açıklama ve mantıksal temel oluşturma yoluna gitseler de kendilerinin de itiraf ettiği gibi bu açıklamalar ve örnekler yetersiz durumdadır. Onlar da zaten bu konunun iman konusu olduğu şeklinde açıklamalarla

³¹³ Yeşu 1:8

³¹⁴ 1.Samuel 12:9

konunun üstünü örtmektedirler. Yine bazı araştırmacılar teslisin akıl dışılığı ve imkansızlığıyla ilgili “Üçlük, çoktanrıcılıkla tek tanrıcılığın, fantezi ile aklın, hayal gücü ile gerçekliğin çelişkisidir” şeklinde tespitlerde bulunmaktadırlar.³¹⁵

Bunun dışında Teslis inancının ne Eski Ahit’te ve ne de Hz. İsa dönemindeki Yahudi inançları arasında bulunmaması da üzerinde düşünülmesi gereken noktalardan biridir. Eski Ahit’i kutsal kitap olarak gören Hıristiyanların Eski Ahit’te Teslis kavramının ve inancının geçmemesini, aksine tek tanrıcılığı ve tanrının tekliğini vurgulayan metinlerin bulunmasını düşünmeleri gerektiği kanısındayız.

a. Teslis Karşıtları

Hıristiyanlık tarihi boyunca teslis inancına karşı çıkan kişi ve akımlar ortaya çıkmıştır. Bu kişi ve grupların ortak görüşleri teslis anlayışının Kitab-ı Mukaddes’ten kaynaklanmadığı, sonraki dönemde kilise tarafından tesis edildiği yönündedir. Teslis karşıtı akımlara hem erken sayılabilecek bir dönemde hem reformasyon döneminde hem de günümüzde karşılaşmak mümkündür.³¹⁶

i. Yahudi Hıristiyanlar=Ebonitler (Erken dönem)

Hz. İsa’dan hemen sonraki dönemde ilk Hıristiyanlar, tıpkı birer Yahudi gibi dini kural ve ritüellere bağlılıklarını sürdürmüş, ibadetlerde özel ve önemli bir yeri olan sünneti devam ettirmişlerdir. Hıristiyanların kendileri de yazdıkları kitaplarında ilk Hıristiyanların Yahudi olduğu gerçeğini dillendirmektedirler.³¹⁷ Hıristiyanlık, her ne kadar Yahudi bir ortamda doğmuş Yahudiliğin içerisinde ortaya çıkan yeni bir mezhep olarak anlaşılmış olsa da yayıldığı toplumun pagan kültürüne sahip olması, dönüşmesinde büyük rol oynamıştır. Hıristiyanlığın farklı coğrafyalara yayılmasıyla farklı etnik kökenden yabancıların Hıristiyanlığa katılmasıyla bazı problemler ortaya

³¹⁵Ludwing Feuerbach, **Hıristiyanlığın Özü** çev: Oğuz Özgül, Say yay. İstanbul 2008, s.301

³¹⁶Gündüz, **Hıristiyanlık**, s 80

³¹⁷ Mustafa Gürkan Çamsun, Daniel Gülay, Murat Artuç, Ronald Albinet, **Hıristiyanlık Tarihi**, Yeni Yaşam Yayınları İstanbul 1977, s.102

çıkıştır. Bu problemlerin başında dine yeni giren yabancıların Yahudi ibadetlerini ve davranış kurallarını yerine getirmekte zorlanması gelmekteydi. Bu sorunu çözmek amacıyla MS.50 yılında “Havariler Konsili” olarak bilinen ve Pavlus ve benzeri misyon önderlerinin katıldığı bir kurul toplandı ve muhtemelen Yahudi olmayan yabancıları kaybetmemek amacıyla onlara özel bazı uygulamalar yapılmasına karar verildi.³¹⁸ Buna göre Yahudi asıllı olmayanların 4 yasa dışında herhangi bir yasağa, buyruğa uyma zorunluluğu getirilmemiştir.³¹⁹ Bu buyruklardan paganların en çok uzak durduğu konu sünnet idi. Bundan dolayı Yahudiliğin en önemli emirlerinden “sünnet” paganların Mesih inancı olması önündeki büyük bir engel niteliğindedeydi. Çünkü sünnet paganların sapkınca bulduğu bir uygulamaydı ve Yahudilere karşı önyargıların en önemli gerekçesi idi. Pavlus bu sorunu çözüp, Grek dünyasında Hıristiyanlığı yayabilmek adına Yahudi hukukundan vazgeçilmesini, bağımsız yeni bir Hıristiyan geleneği oluşturulmasını savunmaya başladı.

Pavlus, Kudüs toplantısında Yasanın Yahudi olmayanlar için şart olmaması şeklindeki görüşünü ortaya koydu ve kabul ettirdi. Havariler konsilinde Yahudi şeriatını devam ettirmek gerektiğini savunan ve Hz. İsa'nın kardeşi olduğu söylenen Yakup ile şeriatın ortadan kaldırılması gerektiğini savunan Pavlus arasında fikir ayrılığı söz konusu oldu. Kudüs'te kalan esas Hıristiyan çekirdek Yahudi geleneklerin muhafazasını savunuyordu, çünkü Hz. İsa da zaten Yahudi geleneklerin “yenileyicisi” olarak gelmişti, ortadan kaldıranı olarak değil. Pratik adetlerden başlayan bu ayrılığın zamanla ilahiyat boyutuna da taşındığını görüyoruz.³²⁰ Bu ayrılığa Hıristiyanlıktaki ilk mezhep ayrılığı olarak bakılabileceğini söyleyebiliriz.³²¹ Yasa'nın ve Yahudi geleneğinin geçerli olduğunu savunan ancak aynı zamanda Hz. İsa'nın öğretisini kabul eden cemaatin liderliğini Hz. İsa'nın kardeşi olarak vasıflandırılan Yakup üstlenmişti. Yakup'un

³¹⁸ Zekiye Sönmez, **İslam'ın ortaya çıktığı dönemde Arap yarımadasında Hıristiyanlık**, TDV yay. Ankara 2012, s.46

³¹⁹ Havariler Konsilinde Yahudi asıllı olmayanların sorumlu olduğu yasaklar” Zina yapmamak, putlara sunulan kurbanların, boğularak öldürülen hayvanların etinden yememek ve kandan uzak durmaktır. (Elçilerin İşleri 15:20, 28,29)

³²⁰ Kaçar, **Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları**, s. 190

³²¹ Mehmet Aydın, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi bir Bakış” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 27 Sayı: 1, 1986 s.124, Peter N. Stearns “Early Christianity”, **The Encyclopedia of World History**, Houghton Mifflin Company, New York , 2001, s.91

liderliğindeki bu küçük cemaat,” Yahudi-Hıristiyanlar” (judeo-chretienne) veya “Ebionitler” olarak vasıflandırılmaktadır.³²²

Hıristiyanlık, ilk yüzyılda Yahudilikten fazlaca ayırt edilemeyen ve daha çok Yahudilik içinde bir hizip gibi görünen nitelikteydi.³²³ Ancak ikinci yüzyılda belirgin olarak Yahudilikten ayrılmaya başlamıştır. İkinci yüzyılda Hıristiyan oldukları halde Yahudi geleneğini devam ettiren, Pavlus’u reddeden, sünneti uygulayan ilk Hıristiyan mezheptir Ebionitler. Ebionitlerin ilk defa M.S. 66-70 yıllarında Yahudi isyanından sonra ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.³²⁴ (Hıristiyanlığın Yahudilikten ayrılarak yeni bir din haline geçiş sürecinde ilk siyasi etki ise MS. 70 yılında Süleyman Mabedinin yıkılması olmuştur ve bu yıkım sonrası Yahudiler başka bölgelere dağılmışlardır. Bu süreçte Hıristiyanlık pagan halklar arasında yayıldıkça Yahudi inancı ve değerlerinden uzaklaşarak farklı bir din haline gelmiştir.³²⁵)

Ebionitler’in inanç esaslarını Turhan Kaçar şu şekilde belirtmektedir:

“Ebioniteler Hz. İsa’yı Tanrı olarak tanımayıp, beşer olarak kabul ederler, bundan ötürü kendilerine bu isimin verildiğine dair tarihi deliller vardır. Ebionitler Paulus’un havariliğini ve mektuplarının geçerliliğini reddederler; sadece Matta İncilini temel alırlar, Kudüs’e hürmet ederler ve erkeklerin sünnet edilmesi geleneğini izlerler; Hz. İsa’yı Yahudi geleneği çerçevesinde bir peygamber olarak benimsemekle birlikte, bazıları Hz. İsa’nın bakire bir anneden doğduğunu kabul ederken bir kısmı kabul etmez; Hz. İsa’nın son akşam yemeği üzerine düzenlenen törende, şarap yerine sadece su kullanırlar. “³²⁶

Ebionitlerin Sebt günü yasağına uyduklarını, domuz eti yemediklerini, içki içmediklerini, oruç tuttuklarını, Yahudi bayram ve festivallerine bağlı olduklarını

³²²Mehmet Aydın, “Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi bir Bakış s 123

³²³ Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hıristiyanlık*, s 24

³²⁴ Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hıristiyanlık*, s.38

³²⁵ Sönmez, s.47

³²⁶Kaçar, “Ebioniteler’den Arius’a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları”, s. 192

söyleyebiliriz.³²⁷ Yahudilerden farklı olarak Hz. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna iman ederler. Ancak Hz. İsa'nın uluhiyetini reddederler, onlara göre Hz. İsa Peygamber olmakla birlikte bir insandır. Pavlus'un Hz. İsa Mesih'in getirdiği öğretiyi bozan büyük bir sapkın olduğuna inanırlar. Ayrıca liderlerinin Hz. İsa'nın kardeşi olması onların hak yolunda olan bir grup olduğu iddialarında kullandıkları güçlü bir delildir.

Kendilerinin kabul ettikleri "Ebionit İncili" vardır. Ebionitler varlıklarını 4. yüzyıla kadar sürdürmüş olup savundukları teolojinin kendilerinden sonra farklı isimlerde her yüzyılda ortaya çıktığını, bir anlamda aralıksız olarak fikirleri bağlamında ayakta kaldıklarını söyleyebiliriz. Nitekim 4.yüzyıla kadar adından söz ettiren Dinamik Monarşistler denen grupta da tıpkı Ebionitler gibi monoteist bir inanç söz konusudur, teslisi reddederler ve Hz. İsa'nın insan ve peygamber olduğu düşüncesine sahiptirler.³²⁸

En erken dönemde, Hz. İsa'nın ölümünden sonraki 25-30 yıl içinde bazı risalelerin yazıldığı ve günümüze kadar gelenlerinde teslisi çağrıştıran hiçbir öğreti olmadığı bilinmektedir. Yine Havarilerin varisi ve çağdaşı olan Hıristiyanlıkla ilgili ilk öğretileri yazan Havarici Babalar'ın hepsinin tek tanrıca inanca sahip olduğu bilinmektedir.³²⁹

2. yy. başında yaşayan ve Yahudi asıllı oldukları sanılan, vahiyler Kitabı adlı bir kitaba sahip oldukları söylenen, tek tanrı inancına sahip olan, Hz. İsa'yı Büyük Kral ve kurtarıcı diye niteleyen ve onu peygamber olarak gören bir diğer mezhep Elkasaytlar'dır.³³⁰ MÖ. 200'lü yıllarda ortaya çıktığı sanılan ve Hz. İsa'nın ortaya çıkışından sonra Hıristiyan olan, saf tek tanrıca olarak bilinen Allah'a Baba demeyi reddetmiş, Hz. İsa'yı peygamber ve tanrıyı yaratıcı olarak kabul etmiş olan bir diğer mezhep Hypsistarianlar'dır.³³¹

³²⁷ Lütfi Özşahin, **Erken dönem Yahudi-Hıristiyan inancında tevhit ve teslis mücadelesi: ebionizm**, Subrosa Basım Yayın Production, İstanbul, 2006, s.68,73

³²⁸ Kaçar, **Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları**, s. 200

³²⁹ Bayrakdar, s.25

³³⁰ Bayrakdar, s.32

³³¹ Bayrakdar, s.33

Yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi, Hıristiyanlığın oldukça erken dönemlerinde teslis inancına ciddi itirazlar geldiğini görmekteyiz. Erken dönemde adından en çok söz ettiren tevhitçiler Samsatlı Pavlus ve Arius'tur. Samsatlı Pavlus hakkında çok sınırlı bilgi olmasının yanı sıra, O'nun Hz. İsa'nın uluhiyetini reddeden bir piskopos olduğunu söyleyebiliriz. Pavlus'un Hz. İsa'nın beşer yönüne vurgu yapan teolojisi çok farklı bir şekilde V. yüzyılda yeniden ciddi bir tartışma konusu olacaktır. Hz. Meryem'in tanrı mı insan mı doğurduğu konusundaki tartışmaların Pavlus'un takipçilerinin etkisi olduğu söylenebilir.³³²

ii.Arius

Hz. İsa toplumundan ayrıldıktan / göğe yükseldikten sonra Hıristiyanlığın en önemli problemlerinden biri onun tabiatı ve dolayısıyla tanrılığıyla ilgili tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar özellikle 3. yüzyılın sonları 4. yüzyılın başlarında hemen bütün Hıristiyanları meşgul eden bir problem haline gelmiştir. Özellikle İskenderiye Kilisesi ile bu kiliseye bağlı bir din adamı olan Arius arasında cereyan eden tartışmalar ciddi ayrışmalara sebebiyet vermiştir. Bu problemler toplumsal huzursuzluk kaynağı olmaya başlayınca İmparator Konstantin İznik'te bir konsil toplamaya karar vermiştir. Konsilde Hz. İsa'nın Tanrı olmadığı görüşünü savunan Arius ve taraftarları aforoz edilmiş, Mesih'in insan olduğunu söyleyenler tekfir edilmiş, ilah olmadığını söyleyen bütün kitaplar yakılmış ve okunmaları yasaklanmıştır.³³³

Arius fikirlerini en net olarak 323'te yazdığı Thalia (Şölen Şiiri) olarak isimlendirilen mısralarda dile getirmiştir. Bu mısralarda Arius şunları söylemiştir;

“Tanrının kendisi, kendi doğası gereği, bütün insanlarca tarif edilemezdir. Kendinin dengi veya benzeri yahut onun şanına sahip kimse yoktur. Doğası gereği kendinden olması sebebiyle biz O'nu doğrulmamış olarak vasf ederiz. Başlangıcı kendisine ait olması sebebiyle ezeli bir varlık olarak O'na hamd eder, bir zaman içinde oluş haline geçmesi

³³² Kaçar, Ebioniteler'den Arius'a: Eskiçağ Doğu Hıristiyanlığında İsa Teolojisi Tartışmaları, s. 199

³³³ Vafi, s.388

sebebiyle ebedi varlık olarak O'na taparız. ...Onun (Hz. İsa) kendine mahsus varlık olan Tanrı'ya özgü hiçbir şeyi yoktu. O'na ne denkti ne de O'nunla özdeşti. Bilge olan Tanrı'dır, o (Oğul) ise hikmetin öğreticisidir... Açıkça şunu söylemem gerekir ki, görünmez olan varlık Oğul tarafından nasıl görünür? Tanrı'nın gördüğü güç vasıtasıyla ve O'nun kendi ölçüsü içinde Oğul, Baba'yı görmeyi kaldırabilir. Bu da düstura uygun bir şeydir. Bu şekilde üçlü bir yapı vardır ancak bunlar şan ve şeref bakımından birbirinin dengi değildir. Varlıkları birbiriyle iç içe geçmiş değildir. Büyüklük şerefi bakımından biri diğerlerinden daha fazla yüceliğe sahiptir. Öz itibarıyla Baba, Oğul'dan farklıdır. Çünkü onun başlangıcı yoktur...Baba, Tanrı'dır, bu yüzden Oğul, (Baba'nın iradesiyle var olduğu için) Tanrı değildir, ancak Tanrı tarafından yaratılmıştır...Oğul, her ne ve her kim ise, Tanrı'nın iradesiyledir. O Tanrı sayesinde var olmuştur. Bu sebeple de var olduğundan bu yana varlığını Tanrı'dan aldığı güçle sürdürmektedir... Kısaca söylemek gerekirse Tanrı, Oğul tarafından tarif edilemez. Zira Oğul, O'nun kendi özünü bilmemektedir. Zira, Oğul olarak O, gerçekte babanın iradesiyle vücut bulmuştur... Açıktır ki, başlangıcı olanın başlangıcı olmayanı kavraması veya onun hakkındaki fikri yakalaması mümkün değildir.”³³⁴

Görüldüğü gibi Arius, Baba ve Oğul'un aynı özden geldiği, Oğul'un Tanrı olduğu, Baba gibi ezeli olduğu inancına felsefi ve dini açıdan karşıdır. Arius'a göre, Baba, Oğul, Kutsal Ruh üçlemesi Yunandaki politeizmin başka bir biçimidir.³³⁵

İzник Konsili'nde Arius'un görüşleri ile birlikte mahkûm edilmesi üzerine problem daha da kemikleşmiştir. Daha sonra devam eden süreçte Arius ve taraftarları ile İskenderiye Kilisesi arasında yarım asır devam edecek bir kavganın fitili ateşlenmiştir. MS. 325'de "İzник Dinsel ilkeleri" adı altında, resmen kabul edilen Teslis Dogması'na

³³⁴ Mustafa Baş, Kıpti Kaynaklarında İzник Konsiline Götüren Süreç ve Arius, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, cilt: XV, sayı: 2, s.95

³³⁵ İbrahim Kaplan, "Harputlu İshak Efendi'ye Göre Teslis doktrininin çelişkileri, Hikmet Yurdu, 2016, cilt: 9, sayı: 17, s. 183

karşı gösterilen reaksiyon, Arius'tan sonra da devam etmiş ve teslisin unsurları üzerinde Hıristiyanlık âleminde çok şiddetli tartışmalar olmuştur. Hıristiyanlık tarihinde teslisi çeşitli şekillerde yorumlayıp benimseyen akımlar olduğu gibi bu inancı tenkit edip reddedenler de çıkmıştır.

iii. Uniteryanlar

Teslis inancını reddeden önde gelen kişi ve gruplar arasında en etkilisinin Reformasyon döneminde Michael Servetus ile onun temsilcisi sayıldığı Uniteryanlar olduğunu söyleyebiliriz. Servetus 16. yy.'da teslis öğretisini gayri dini ve gayri akli olduğu gerekçesiyle reddettiği için engisizyonda suçlanmış, kitaplarıyla birlikte Cenevre meydanında diri diri yakılarak öldürülmüştür (26 Ekim 1553). Servetus teslisçileri ateist, üç tanrıya inanan kafir ve müşrik olarak tanımlıyordu. Servetus'un etkisiyle kutsal metin inceleyen kişilerin sayısı arttı ve dünyanın farklı ülkelerinde Servetusçular ortaya çıktı.

Servetus'un düşüncelerinden etkilenenler 16.yy'da Uniteryanlar olarak Polonya ve Macaristan'da filizlenmiştir. Uniteryanlar Kitabı Mukaddes'te yer almadığı gerekçesiyle teslisi reddetmiş ve bu öğretinin kilise tarafından 4.yüzyılda Hıristiyanlığa sokulduğunu savunmuştur. Uniteryanlar Kitabı Mukaddes'e bağlı kalan tek tanrıci olduklarını vurgulamaktadır, Hz. İsa'yı bir insan ve bir peygamber olarak kabul ederler. "Tekçilik" anlamına gelen Uniteryanlar aslında sonradan ortaya çıkan bir akım olmaktan öte, tarihteki tevhitçi akımların özellikle Aryüşçülüğün devamı niteliğindedir.³³⁶

Tarih boyunca birçok Uniteryan kişi var olmuştur. Günümüzde en çok Amerika ve İngiltere'de olmak üzere dünyada 1 milyon civarında Uniteryan vardır. Günümüz dünyasında, kendisini Hıristiyan olarak gördüğü halde Teslis dogmasını reddeden insanların olması, hangi şartlar içinde olunursa olunsun hakikatin

³³⁶ Bayrakdar, s. 128

bulunabileceğine de güzel bir örnek teşkil etmektedir. Tanınmış Uniteryan'ların Bazıları şunlardır;

“John Biddle (1616-1662)

John Locke (1632-1704)

Spinoza (1632-1677)

Isaac Newton (1642-1726)

Thomas Emllyn (1663-1741)

John Adams (1735–1826)

Benjamin Flower (1755–1829)

Edmund Butcher (1757–1822)

James Freeman (1759–1835)

John Quincy Adams (1767–1848)

R Walds Emerson (1803-1882)

Theodore Parker (1810-1860)

Charles Dickens (1812–1870)

Florence Nightingale (1820-1910)

George MacDonald (1824–1905)

Tolstoy (1828-1910)

James Drummand (1835-1918)

John Dewey (1859–1952)

W. Eliot (1869-1909)

Paul Douglas (1892–1976)

James Luther Adams (1901–1994)

John Holmes (1904–1962)

Jessica Holmes (born 1973)

Paul Newman (1925–2008)”³³⁷

Yukarıda adı geçen isimlerden özellikle Tolstoy ve Newton’dan bazı alıntılar yapmak yerindedir diye düşünüyoruz:

Yaşam serüveninde Hıristiyanlığın dışındaki dinleri de araştırma fırsatı bulan Tolstoy’un teslis’in anlaşılmağına ve tek İlah edinmeyi temel alan İslam’a dair görüşleri;

“... Muhammediliğe, Provoslav (Rusya’da Hıristiyanlığın bir kolu) dininden daha fazla önem vermelerine gelince, ben bütün kalbimle buna katılıyorum. Bunu söylemek ne kadar tuhaf olsa da benim için Muhammedilik, Haça tapmaktan (Hıristiyanlıktan) mukayese edilemeyecek kadar yüksekte duruyor. Eğer insan, seçme hakkına sahip olsaydı, akli başında olan her Provoslav (Hıristiyan) ve her bir insan, şüphe ve tereddüt etmeden Muhammediliği; tek Allah’ı ve onun Peygamberini kabul ederdi. Neden? Çünkü zor ve anlaşılmaz bir ilâhiyatçılık olan Toritsa (Baba-Oğul ve Kutsal Ruh=teslis), sırlarla dolu Hz. Meryem Ana, Mukaddesler ve onların resimleri, tasvirleri ve zor ayinlerle dolu...”³³⁸

³³⁷ Bayrakdar, s.130

³³⁸ Lev Nikolayeviç Tolstoy, **Hız. Muhammed**, çev: Arif Arslan, Karakutu yay. İstanbul, 2005, s.48

İlahiyatçı yönü fazla bilinmeyen, Katolik ve Anglikan Kilisesi'nin gerçek Hıristiyanlığı savunmadığını, bu dinlerin gerçek Hıristiyanlığın tahribatı olarak ortaya çıktığını iddia eden Newton da teslisi reddetmiştir. Newton hem Kutsal kitapta bulunmaması hem Kutsal Kitap'taki tek tanrı vurgusunu çok açık olması ve teslis kavramının 4. yy 'da Yunanlı papazlarca Hıristiyanlığa sokulmasından hem de geliştirdiği bilim felsefesine göre Tanrı'nın madde veya özden meydana gelemeyeceği sonuçlarına ulaşmasından dolayı teslisi reddetmektedir. Newton'un teslis hakkındaki sözleri şöyledir:

“Ebedi ve ezeli, her yerde olan, her şeyi bilen, yüce, Dünya'yı ve gökleri yaratan tek Tanrı vardır: Baba ve O'nunla insanlar arasında tek bir aracı vardı: İnsan İsa. Aracılık iç İsa'ya yalvarmak zorunda değiliz. Eğer Baba'ya doğru düzgün yalvarırsak o bizim için aracılık edecektir...Kurtuluş için Oğul adıyla Baba dışında birine dua etmemiz gerekli değildir.”³³⁹

iv. Teosentrik Kristoloji

Yukarıda kısaca değindiğimiz kişi ve grupların ortak söylemi Hz. İsa'nın mesajının kendisinin Tanrılığı olmadığıdır. Hz. İsa teolojik olarak-Pavlus'un iddia ettiği gibi- Kristosentrik(Mesih merkezli) bir inanışa değil Teosentrik(Tanrı merkezli) bir inanışa davet etmiştir. İnsanları Tanrıya iman edip, kötülükten uzak durmak suretiyle Tanrının egemenliğine girmeye, bu doğrultuda kötülüğün, günahkârlığın ve zulmün ifadesi olan şeytanın boyunduruğu altında olmaya karşı çıkarak halkını uyarmıştır. Dolayısıyla tarihsel İsa, Musa inancı doğrultusunda düşünen tam bir monoteisttir.³⁴⁰

Teolojik doktrinlerini ve dogmalarını Mesih kavramı çerçevesinde şekillendiren Hıristiyanlık, genellikle din bilimcilerince Kristosentrik (Mesih merkezli) bir din olarak adlandırılır. Ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra farklı

³³⁹ Enis Doko, **Dahi ve Dindar: Isaac Newton : Din ve Bilim İlişkisinde Konuşma Sırası Newton'da**, İstanbul yay. İstanbul, 2011. s. 27-28

³⁴⁰Gündüz, “Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği”, 2000. Yılında Hıristiyanlık: Dünyü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu, Dinler Tarihi Yayınları, Ankara 9-10 Haziran 2001, s.48

teolojik görüşler ve bunlara bağlı farklı kristolojiler ortaya çıkmıştır.³⁴¹ Bu kristolojilerin arasında en dikkat çeken Teosentrik Kristolojidir (Tanrı merkezli) ve Fonksiyonel Kristoloji'dir. Teosentrik Kristolojiye göre Hz. İsa da dahil olmak üzere tüm insanlar mutlak surette Tanrı'ya bağlıdırlar. Bu anlamda Hz. İsa, ilahi vahyin ve kurtuluşun evrensel olarak uygun tezahürü anlamında tanrı merkezli yani kendini Tanrı'ya teslim eden son derece tanrı bilinçli bir şahsiyettir. Bu görüşün en önemli temsilcisi Amerikalı teolog Paul. F. Knitter'dir. Teosentrik Kristoloji Hz. İsa'nın kendisini bizzat Tanrı veya Tanrısal bir varlığa sahip olduğunu iddia etmediğini ileri sürmektedir.³⁴² Fonksiyonel Kristoloji'de de Hz. İsa Tanrı'yı ve O'nun hükümranlığını ilan eden bir elçidir ve bu kristoloji daha çok Hz. İsa'nın geldiği toplumda bıraktığı etki üzerinde durmaktadır. Fonksiyonel Kristolojiye göre Hz. İsa'nın temel fonksiyonu insanları önce Tanrı'ya inanmaya ve O'nun egemenliğine hazır olmaya ve daha sonra da buna bağlı olarak onları kurtuluşa iletmek yani Tanrı tarafından kabul edilebilir fertler haline getirmektir. Geleneksel Kristolojinin tam aksine Fonksiyonel kristolojide Hz. İsa'nın kim olduğu değil Tanrı'nın iradesi için ne yaptığı önemlidir. Bu bağlamda Hz. İsa diğer kurtarıcılar gibi bir kurtarıcıdır. Fonksiyonel Kristolojinin en önemli savunucuları John Hick ve Frances Young'dır.³⁴³ 20. Yüzyılın önemli teologlarından John Hick kendisine İngiliz Kilisesi tarafından "şeytan" denilmesine neden olan, 1977'de yazdığı *The Myth of God Incarnate* adlı eserinde Hz. İsa ile ilgili şunları dile getirmiştir:

*"Nasıralı tarihî İsa'nın bir tanrı olduğunu söylemek, kâğıda çizilen bir dairenin aynı zamanda kare olduğunu söylemek kadar anlamsızdır"*³⁴⁴

Hz. İsa'yı tanrı bilinçli bir insan olarak algılayan John Hick'e göre Hıristiyanlığı Hz. İsa'yı veya Kiliseyi değil sadece Tanrı'yı merkeze koyan bir anlayışı ortaya koymak gerekmektedir.

³⁴¹ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı ? İnsan mı ? : Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Masih'in Konumu Sorunu*, İz yay, İstanbul 2002, s.44

³⁴² Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı? Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Masih'in Konumu Sorunu*, s.64

³⁴³ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı? Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Masih'in Konumu Sorunu*, s. 70

³⁴⁴ John Hick, *The Myth of God Incarnate*, 2. Baskı, SCM Press, London, 1977, s.178

Hem yazılı Yasa ile hem evrensel yasalarla çelişen inançlara sahip olanlar, akli ve yazılı Yasayı temel alanların sesleri hep daha gür çıkmıştır. Karşıt söylemlere sahip olanlar seslerini duyurma çabası içine girmişler ancak günümüze değin rakipleri kadar başarılı olamamışlardır. Bunun sebebi halkların kolay, mistik, gizemli ve az sorumluluk getirecek öğretilere eğilimli olmalarıdır. Örneğin Pavlus'un ortaya koyduğu dindarlık uygulanması kolay ve sadece Mesih'e imanla söz konusu olabilecek bir teoloji ortaya koyması gibi. Mesih'in mucizelerinin hala Kutsal Ruh aracılığıyla devam ediyor olduğu inancı, Hıristiyanlığın diğer mistik öğeleri, Yasayı uygulamak, Yaratıcıya karşı sorumluluklarını dua, namaz, oruç, sadaka gibi ibadetler yoluyla yerine getirmekten daha cazip geldiği kanısındayız. Elçiler kendi zamanlarında dinlenilmezken toplumlarından ayrılmalarından sonra insanların kendilerine insanüstü vasıflar yüklemeleri ve onların adına mistik, uhrevi menkıbeler anlatıp yeni bir dini anlayış geliştirmeleri üzerinde düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Tarihte ve günümüzde Hz. İsa'nın Tanrılığını kabul etmeyen düşünür, bilim adamı, ilahiyatçı ve sanatçılar olmuştur. Bu konuda Mahmut Aydın'ın "Hz. İsa Tanrı mı insan mı" adlı eserinde birçok ilim adamının ismi zikredilmiştir:

"Yeni ahit uzmanı Anglikan Kilisesi Başpiskoposu Michael Ramsey de Hz. İsa'nın ilahlık iddiasında bulunmadığını ifade eder. Yine Çağdaş teologlardan C.F.D Moule de özellikle dördüncü İncil Yuhanna'daki Hz. İsa hakkında ileri sürülen mevcut iddialar üzerine dayanan Hz. İsa'nın ilahiliği ve oğulluğu düşüncesinin oldukça güvenilemez olduğunu ileri sürmektedir. Geleneksel Hıristiyan inancının önemli savunucularından James Dunn da inkarnasyon doktrininin kökeni hakkında "Hz. İsa'nın ilahlığına dair ilk Hz. İsa geleneğinde gerçek bir delil yoktur." Hz. İsa'nın oğulluğunu ve ilahlığını savunan Brian Hebblethwaite de bizzat Hz. İsa'nın kendi iddialarına dayanarak onun tanrısal bir şahsiyet olduğunu savunmanın artık mümkün olmadığını tasdik eder. Diğer bir geleneksel kristoloji savunucusu David Brown da Hz. İsa'nın kendisini bir ibadet objesi olarak görmediği yönünde oldukça önemli delillerin

olduğu ve onun ilahlığı düşüncesinin bizzat onun bilinçli sözlerine dayanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.”³⁴⁵

Paul F. Knitter, Hz. İsa’yı veya kiliseyi değil de Tanrı’yı merkeze koyan yeni bir Hıristiyan dinler teolojisi geliştirilmesini öne sürer. Knitter Hz. İsa hakkındaki Yeni Ahit öğretisinin Hz. İsa’nın kendisinin ilahlık yönünde herhangi bir iddiada bulunmadığını, onun Tanrı’nın inkarnasyonu olduğu düşüncesinin, Hıristiyanlarca kavramsallaştırıldığını ve yeni Hz. İsa anlayışının bir nevi putperestlik olduğunu ileri sürer. Yine Albert Schweitzer ve E.P. Sanders Hz. İsa’nın sadece bir peygamber olduğunu düşüncesindedirler.³⁴⁶

C. KUTSAL RUHLA İLGİLİ AYKIRI İNANÇLARI

Başlangıçta Baba ve Oğlunun Tanrılığı vurgulanıyor ve buna inanılıyorken putperest inançların etkisiyle 4. yüzyılda Kutsal Ruh’un da Baba ve Oğul gibi tapınılacak ve yüceltilecek bir Tanrı olarak ilanıya ulaşan³⁴⁷ Teslis konusunda üzerinde durulması gereken kavramlardan biri de Kutsal Ruhtur. Hıristiyan inancına göre Kutsal Ruh teslis inancının üçüncü unsuru olması dolayısıyla Tanrı’dır, çünkü Katolik inancına göre baba ve oğuldan çıkmış olup; baba ve oğul ile aynı cevhere sahiptir ve aynı tapınmaya lâyıktır. Ortodokslar ise Kutsal Ruh Tanrı olarak görmeye beraber Baba’dan çıktığına inanırlar.³⁴⁸

Kutsal Ruh hem Eski Ahit hem Yeni Ahit’e hem de Kur’an-ı Kerim’e göre vahiyle bağlantılı olarak kullanılmıştır. Eski Ahit’e göre “peygamberi vahiy almaya hazırlayan kuvvet” Yeni Ahit’e göre “peygamberler aracılığıyla kutsal metinleri ilham eden güç”, İslâm inancına göre de “peygamberlere vahiy getiren, ilâhî kitapları peygamberlere ulaştıran Cebrail” olarak karşımıza çıkmaktadır.

³⁴⁵ Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı?* s. 141

³⁴⁶ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı, Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Mesih’in Konumu Sorunu* 189,192

³⁴⁷ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı İnsan mı, Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Mesih’in Konumu Sorunu* 189,192

³⁴⁸ Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, Ay ışığı Kitapları, İstanbul, 2005, s.6

Bu konuda Diyanet İslam Ansiklopedisindeki Ruhul Kudüs maddesine bakmak daha çok açıklayıcı olacaktır.

“Kutsal Ruh (ruah ha-kodeş) tabiri Eski Ahitte daha ziyade Tanrı'nın ruhu (ruah El / Elohim / Yehova) ifadesiyle yer alır (Eyub, 27/3; 33/4; krş. Mezmurlar, 51/İ3; İşaya, 63/10). Bu ifade Tanrı'nın sözü ve nefesi, hayatî kuvvet, daha dar manasıyla ilâhî ilham ve vahiyle bağlantılı biçimde kullanılan Kutsal Ruh ya da Tanrı'nın ruhu kavramı, Tanrı'nın kendi iradesini gerçekleştirmek veya mesajını aktarmak için dilediği kişiler üzerinde etkili kıldığı kuvvet şeklinde de nitelendirilmiştir (Çıkış, 31/3; Hâkimler, 3/10; II. Samuel, 23/2; İşaya, 42/1; Hezekiel, 2/2). Bu durumda Kutsal Ruh, söz konusu seçilmiş kişileri güç ve akılla destekleyen veya peygamberi vahyi almaya hazırlayan kuvvet olmaktadır.

Yeni Ahit'e göre Tanrı ruhtur (Yuhanna, 4/ 24) ve İsa yeryüzündeki faaliyeti boyunca hep Kutsal Ruhla desteklenmiştir (Luka, 4/14, 18; Resullerin İşleri, 1/7). Kutsal Ruh Hz. Meryem'i İsa'nın doğumuna hazırlamış, Hz. Meryem'de Tanrı'nın takdirini gerçekleştirmiştir. Meleğin müjdesinden sonra Kutsal Ruh vasıtasıyla Hz. Meryem bakire olduğu halde İsa'ya hamile kalmış ve onu doğurmuştur (Luka, 1/35,41). İlâhî kelâmın bedenlenmesi sürecinde Kutsal Ruhun meshetmesiyle Tanrı oğlu Mesih olmuştur (Matta, 3/16; Markos, 1/10-11; Luka, 3/22).

Kutsal Ruh hayat verir, Tanrı'nın sözünü insana duyurur, fakat insan onu duyamaz. Peygamberler aracılığıyla konuşmuş, kutsal metinleri ilham etmiştir (Resullerin İşleri, 1/8, 16; 2/4; 4/25; 28/25)”³⁴⁹

Yeni Ahit'te sistematik bir Kutsal Ruh doktrini bulunmaz. 6. yy'dan sonra batıdaki kiliseler “Kutsal Ruh hem babadan hem Oğul'dan çıkar” görüşünü kabul

³⁴⁹ Harman, “Ruhul Kudüs”, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı yay. İstanbul, 2008, XXXV/217

etmiştir. Hıristiyan inancına göre Kutsal Ruh kişiye iman, mucize gücü, ebedi yaşam ve benzeri nitelikler kazandıran ilahi bir cevherdir.³⁵⁰

Pavlus'a göre Kutsal Ruh vaftiz sırasında bedenlere girer ve daha önce onları tutsak almış kötü ruhların yerine geçerek benliklerini Mesih'in düşünce ve hayatlarıyla doldurur.³⁵¹ Yani bir insan Hıristiyan olurken vaftizi sırasında ruhu alır.

Kutsal Ruh, Hz. İsa'nın bedenlenmesinde de aktif bir role sahiptir, Hz. İsa'dan önce de bütün peygamberler aracılığıyla insanlara iletilen ilahi buyruklar Ruh'un ilhamı/esiniyle alınmıştır.³⁵² Bu noktada İslam'daki Cebrail inancına benzer bir özellik de atfedildiğini söyleyebiliriz.

Kutsal Ruh Hz. İsa'dan sonra da aktiftir. Öyle ki vaftiz olarak ruhu alanlar/inananlar topluluğundan oluşan kiliseyi yönlendirmektedir, konsillerde Kutsal Ruh'un iradesi egemendir. Bu inancın sonucu olarak konsil kararları tartışılmaz, tanrısal olarak görülmekle birlikte ruh aracılığıyla insanüstü özelliklere sahip özel, seçilmiş, kutsal kişiliklerin var olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hıristiyan inancına göre herhangi bir kadın ya da erkek Kutsal Ruhun kendisini esinlediğini ve böylece Tanrı'nın gücünün kendisine geçtiğini söyleyebilir. Nitekim tarihte Kuveykırlar (Quakers) denen radikal Hıristiyan grup Mesih'i her bir bireyin içinde hissedebileceği, Kutsal Ruhun her kişiye esinlendiği inancından yola çıkarak Hıristiyanlıktaki bütün sakrament, tören, ayin, rahip ve kutsal metinleri çıkarttı. İbadetleri ise Kutsal Ruh'un aralarından birini konuşmaya teşvik edene kadar susmalarıydı³⁵³

³⁵⁰ Gündüz, **Hıristiyanlık**, s. 7

³⁵¹ Woodhead, s.59

³⁵² Gündüz, **Hıristiyanlık**, s. 79

³⁵³ Woodhead, s.114

D. HZ. MERYEM'LE İLGİLİ AYKIRI İNANÇLARI (HZ. MERYEM'İN ROLÜ)

1. Sinoptik İncillerde Hz. Meryem

Hız. Meryem İbranice'de Miryam (Miriam), Süryanice/Aramice'de Maryam, Tevrat'ın Yunanca tercümesinde de Mariam şeklindedir.³⁵⁴ Hız. Meryem ismi, Yeni Ahit'te on dokuz defa geçer. "Mariam" şeklinde on iki, "Maria" olarak da yedi defa geçer. Sadece Kana'daki düğün (Yuhanna, 2/1-12), Hız. İsa'yı görmek istemesi (Markos, 3/31-34; Matta, 12/46-50; Luka, 8/19-21) ve Hız. İsa'nın çarmıha gerilmesi (Yuhanna, 19/25-28) olaylarında üç defa doğrudan, Hız. İsa'nın Nasıra'daki faaliyetinde de (Matta, 13/54-58; Markos, 6/1-3) dolaylı olarak zikredilmektedir.³⁵⁵ Hız. Meryem'le ilgili bilgilerin hemen tamamı İncillerde bulunur. İncillerin dışında Yeni Ahitte yine sayılı sayıda metinde Hız. Meryem'den bahsedilir.³⁵⁶

Sinoptik İncillerde Hız. Meryem'le ilgili olarak verilen bilgiler şunlardır:

- Kocasının/nişanlısının Yusuf olduğu: Matta 1:16,18; Luka 1:26 2:5
- Hız. İsa'nın annesi olduğu (Hız. İsa'yı doğurduğu): Matta 1:16,21 Matta 13:55 Markos 6:3
- Kutsal Ruhtan gebe kaldığı: Matta 1:20
- Kutsal Ruh tarafından Tanrının lütfuna eriştiğinin müjdelenmesi: Luka 1: 29-34). Melekler tarafından böylesi haberler getirilmesi örneği Eski Ahitte de bulunmaktadır; Hacer'e, Manoah'ın karısına, Gideon'a gelen haberler de bu şekilde verilmiştir.³⁵⁷
- Hız. İsa'ya hamile kalmadan önce bakire olduğu: Luka 1:26-38
- Yusuf'un Hız. Meryem'i sahiplendiği/eş olarak alması: Matta 1:24

³⁵⁴ Harman, "Hz. Meryem", Ansiklopedi DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, XXIX/ 236

³⁵⁵ Harman, "Hz. Meryem", s. 237.

³⁵⁶ Kanonik İncillerin dışında Hız. Meryem'in geçtiği metinler ve kullanımları şu şekildedir: "Elçilerin İşleri'nde havariler içerisinde adı anılır. Yine, Pavlus'un Galatyalılar'a mektubunda, "kadından doğmuş" ifadesiyle isim verilmeksizin Hız. Meryem'e işaret edilmektedir. Yeni Ahit'in son kitabı olan Vahiy'de de "ayakları altında ay ve başı üzerinde on iki yıldızdan tacı olan bir kadın" tasviriyle Hız. Meryem'e değinilmektedir." Maksud Kurt, "Tanrıça kültü ve Hıristiyanlık'taki Meryem figürüne etkileri." Basılmamış Y.L tezi. Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı 2010. s.89

³⁵⁷ Tekvin 16:7-15 Hakimler 13:3-20; 6:11-24

- Kutsanmış bir kadın olduğunun Elizabet tarafından söylenmesi: Luka 1:38-46
- Hamileyken Elizabet'in yanında 3 ay kalması: Luka 1:56
- Hz. İsa'yı dünyaya getirmesi: Luka 2:6
- Hz. İsa'nın adanmak için Yusuf'la birlikte Yerus alime götürmesi: Luka 2: 22-39
- Meleğin uyarısıyla Mısır'a giden Yusuf ve Hz. Meryem'in, Kral Hirodes ölünceye kadar burada kalması, Galile tarafındaki Nasıra'da oturmaya başlamaları-Matta 2:3-23. Hz. İsa tebliğ faaliyetlerine başladığında annesi Hz. Meryem genellikle arka planda kalmaktadır. İncillerde artık Hz. Meryem'den birkaç vesile dışında söz edilmez. Sinoptik İncillerde de görüldüğü gibi Hz. Meryem'in insanüstü addedilmesine sebep olabilecek herhangi bir delil bulunmamaktadır. Zaten Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Hz. Meryem'e dua edildiği veya ondan yardım istendiğine dair güvenilir bir delile rastlanmamaktadır.³⁵⁸ Yine, kanonik kaynaklarda Hz. Meryem'e, daha sonra kullanılan lakapların hiğbiriyle hitap edilmemiştir. Bu anlamda Hz. Meryem kültünün Hıristiyanlığın sonraki devirlerinde teŐekk l ettiğini söyleyebiliriz. Buna göre Hz. Meryem, en baŐtan itibaren değil zaman iÇinde Hz. İsa'nın hemen ardından ikinci  nemliŐahsiyet haline getirilmiş ve onun etrafında bir kült oluşturulmuş, böylece o, Hıristiyan kültürünün en önemli simalarından biri haline gelmiŐtir³⁵⁹

Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'le olan iliŐkilerinin aktarıldığı sınırlı sayıdaki Sinoptik metinlerden Matta, Markos ve Luka'da geÇen bir durum en dikkat çekici olanıdır. Kendisine “*Annenle kardeŐlerin dıŐarıda, seni istiyorlar.*” denildiğinde Hz. İsa'nın “*İŞte annem, işte kardeŐlerim! Tanrı'nın isteğini kim yerine getirirse, kardeŐim, kız kardeŐim ve annem odur.*”³⁶⁰ Şeklinde cevap vermektedir. Elbette Hz. İsa önemli olanın kan bağı değil Tanrı'ya bağlılık olduğunu, iman kardeŐliđinin en yüce birlik olduğunu söylemektedir. Ancak yine de Hz. İsa'nın annesini ulu, yüce, olağan üstü bir

³⁵⁸ Günay Tümer, **Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hazreti Meryem**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 43.

³⁵⁹ Kurt, s. 105, Pamir, s.245

³⁶⁰ Matta 12:46-50; Markos 3:31-35; Luka 8:19-20

saygıyı hak eden, Tanrı'yla insanlar arasında aracılık edecek olan bir üstün kişilik olarak görmediği ve göstermediği açıktır.

2. Hıristiyanlıktaki Hz. Meryem

Görüldüğü gibi ne Sinoptik İncillerde ne de Yeni Ahit'in diğer bölümlerinde Hz. Meryem'in uluhiyeti, tanrısal niteliklere sahip olduğu, kendisi aracılığı ile dua edilebileceğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hıristiyan kutsal kitabındaki Hz. Meryem algısının aksine Hıristiyan geleneğinde Hz. Meryem için ilahe veya tanrıça ifadeleri kullanılsa da Hıristiyanlıkta Hz. Meryem'le ilgili olarak bir beşerin temsil edemeyeceği ilahi bir alanın oluştuğunu görmekteyiz.

Hız. Meryem'in ilahlaştırılmasını iki temel nedene dayandığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, Hz. İsa'nın Tanrı kabul edilmesiyle ilişkili olarak ona özellikle Ortodoks ve Katolikler tarafından "Tanrı'yı doğuran" ya da "Tanrı'nın annesi" (Theotokos) unvanının verilmesi; ikincisi ise bakire doğum nedeniyle kutsallaştırılarak "kutsal bakire" olarak kabul edilmesidir.³⁶¹

Theotokos unvanının verilmesindeki amaç, Hz. İsa'nın hem "gerçek bir insan", hem de "gerçek bir tanrı" olarak Hz. Meryem'den doğduğunu ortaya koymaktır.³⁶² Aynı zamanda bu unvanla Hz. Meryem'in, tanrıyı bedeninde bir süre bulunduran beşeri bir aracından öte tanrının annesi olarak bizzat tanrının ilahi boyutunu onunla paylaşan yüce bir varlık olduğu vurgulanmış olmaktadır. Bir anlamda Hz. İsa'nın Tanrı olarak kabul edilmesinin doğal bir sonucu olarak Hz. Meryem de tanrısal bir kimlik kazanmaktadır.

Bakire Hz. Meryem figürü, ilk kilisenin kuruluşundan bugüne dek, hem Batı (Katolik), hem de Doğu (Ortodoks) Hıristiyanlığında merkezi konuma sahip olmuştur. Hem Katolik hem Ortodoks kilise Hz. Meryem'in bakireliğinin doğumundan ölümüne

³⁶¹ Yaşar, s. 60

³⁶² Kurt, s. 99

kadar sürdüğüne inanmaktadır. 649 yılında Papa I. Martin, Hz. Meryem'in sürekli bakireliğini kilisenin bir dogması olarak ilan etmiştir.³⁶³

Bakire doğum konusu, hem Hz. İsa'nın hem de Hz. Meryem'in tanrılaştırılmasındaki en önemli nedenlerden biridir. Aşağıdaki açıklamalarda bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“Hıristiyanlıktaki Hz. İsa'ya tapınmanın da temelini oluşturan, Tanrının Hz. İsa'da vücut bulduğu inancının kökleri, bakire doğuma dayanmaktadır. Kilisenin Bakire Hz. Meryem sembolü, başlangıçta, Tanrının Hz. İsa'da vücut bulduğu inancının yayılmasına neden olmuşken, giderek Batı kültürü içinde Hz. Meryem'in de bir Tanrı olduğu inancının yerleşmesine yol açmıştır... Bakire Hz. Meryem'in de aynı öze sahip olduğu inancının benimsenmesine, Tanrıyı doğuranın da bir Tanrıdır iddiasının kanıksanmasına yol açmıştır. Böylece Kutsal Hz. Meryem, kilise tapınmalarında bir adım Hz. İsa'nın önünde yer almış Hz. İsa'ya giden yolun başlangıcında bir konum edinmiştir. Hz. Meryem, yalnızca bir tanık olarak değil, Tanrının Hz. İsa'da vücut bulmasının kutsal bir aracı kılındığından şanı ve şerefi de yüce olmaktadır.”³⁶⁴

Bakire doğumun bir mucize olmasından öte Hz. Meryem'e kutsiyet kazandırması Eski Ahit'te onlarca peygamber mucizesini okuyan ve bunu kabul eden bir dinin mensupları için bir çelişki olduğu düşüncesindeyiz. Öyle ki mucizeler Tanrı'nın dilemesi ve gücü ile gerçekleştiği gibi mucize sahibinden ziyade Tanrı'nın gücü ve yüceliğine işaret etmektedir. Tevrat'ta mucize bazen yeni bir yaratma³⁶⁵, dolayısıyla daha önce görülmemiş olağan üstü bir hadise³⁶⁶, bazen da beklenmedik fakat tabii bir olay³⁶⁷ diye ortaya konmaktadır.³⁶⁸

³⁶³ Marina Warner, “Alone Of All Her Sex: The Myth and The Cult of The Virgin Mary”, Quartet Books Limited, London 1978, s. 66.

³⁶⁴ Kürşat Haldun Akalın, “Orta Çağın Hıristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 27, 2007, s. 289

³⁶⁵ Sayılar, 16:30

³⁶⁶ Çıkış, 34:10

³⁶⁷ Sayılar, 9:18-23

Örneğin, Eski Ahit'te, İşaya'nın Hezekiyel'i iyileştirdiğini, hastaları iyileştirdiğini, ölüleri dirilttiğini, az bir yiyeceği çoğalttığı yazmaktadır. Eski Ahit'te adı geçen pek çok peygamber de ölüleri diriltmiş, hastaları iyileştirmiş ve Allah katına yükselmiştir.³⁶⁹

Bu mucizelerin bazıları Sinoptik İncillerde Hz. İsa'ya ait olan mucizelerle bire bir aynıdır, ancak bu ve benzeri mucizeler ilk dönem kilisesi tarafından Hz. İsa'nın tanrısal varlığının bir kanıtı olarak görülse de Eski Ahit'teki mucizelere sahip peygamberlere tanrısal özellikler atfedilmemiştir. Ayrıca Yeni Ahit'te pek çok yerde Tanrı'nın Hz. İsa'nın şahsında pek çok mucize gerçekleştirdiği, bir anlamda Hz. İsa'nın Tanrı'nın gücü sayesinde, Tanrı adına mucizeleri gerçekleştirdiği söylenebilir.³⁷⁰

Hz. İsa'nın mucizeleri sebebiyle Tanrı olarak görülmesine benzer bir durum Hz. Meryem için de geçerlidir. Hz. Meryem'in babasız bir çocuk dünyaya getirmesi Hz. Meryem'in insanüstü bir statüde olduğuna bir delil olarak görülmektedir. Hem Hz. İsa'yı hem Hz. Meryem'i kutsal, insanüstü, ilahi kabul eden Hıristiyan kilisesinin Eski Ahit'te adı geçen ve mucizeleri olan hiçbir kişi ya da peygamberi tanrısal, kutsal olarak görmediği ortadadır.

Hz. İsa'nın ilahlığı ölümünden sonraki yıllarda aşama aşama yerleştiği gibi Hz. Meryem'e ilahi özellikler atfedilmesi de zaman içinde olmuş ve tıpkı Hz. İsa'nın ilahlığı inancına aykırı düşüncelerini ortaya koyanlar gibi Hz. Meryem'in ilahiliği, insanüstülüğü inancına da karşı duruş sergileyenler olmuştur. Nitekim 325 İznik ve 381 İstanbul Konsillerinde Hz. Meryem'in sadece bakireliğine vurgu vardır. 5.yy' da Hz. Meryem'in oğlundan daha üstün bir konumda yer alıp almadığı sorusunun tartışılması üzerine 428'te İstanbul Patriği olan Nestorius "*Hz. Meryem Tanrı değil İnsan veya Mesih doğurandır (Christotokos), Hz. İsa tanrı olarak doğmamış, insan olarak doğmuş*

³⁶⁸ Salime Leyla Gürkan, "**Mucize**" TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005 XXX/353

³⁶⁹ Eski Ahit'ten Bazı Mucizeler – İbrahim (Tekvin 15, Tekvin 16) – İshak (Tekvin 26:1-6) – Yakup (Tekvin 28:1-2, Tekvin 32:1, 2) – Yeşu (Yeşu 3, 4, 5:13-15) – Gideon (Hakimler 6:11-24, 6:36-40) – Samson (Hakimler 13:2, 13:25) – Samuel (1. Samuel 3, 7, 9:6) – İlya ve Elişa (1. Krallar 17 vd.; 2. Krallar 1-13) – İşaya (İşaya 38:1-8) – Diğerleri (2 Samuel 24:10-17; 1. Krallar 13:1-10)

³⁷⁰ "Nasıralı İsa, aranızda iken Tanrı onun vasıtasıyla kudretli işler, harikalar ve alametler yapmak suretiyle onu tasdik etmiştir." (Resullerin İşleri 2:22)

sonradan tanrısal özellik ona hulul etmiştir(enkarne)” şeklindeki düşüncesini ortaya koymuştur. O, Hz. Meryem’in Theotokos olamayacağını savunmuştur. Bunun üzerine Efes Konsili (431) toplanmış ve bu düşüncesinden dolayı aforoz edilmiş ve Hz. Meryem’in “Theotokos” olduğu ilan edilmiştir. Ayrıca Kadıköy Konsilinde (451) ona resmen "sürekli bakire" unvanının verildiği, Efes ve Kadıköy (451) Konsillerinden sonra ise bu ilahi analık ile sürekli bakireliğin doğuda batıda kabul gördüğü, ancak Hz. Meryem'in günahsızlığı ve lekesizliği konusundaki tereddütlerin bitmediğini görmekteyiz.³⁷¹ Tarihsel olarak bakıldığında 5. yy’a kadar Hz. Meryem kültürünün oluşmadığı tarihi bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Hz. Meryem’e aracılık unvanının ilk olarak 8.yy’da Giritli Andrew ve İstanbullu St. Germans tarafından verildiği görülmektedir.³⁷²

Hz. Meryem zamanla iman konusu haline gelmiş olup Hz. Meryem’le ilişkili dogmaları konu alan “Mariyoloji” adlı bir disiplin ortaya çıkmıştır. Hz. Meryem’le ilgili dogmatik inançlar daha erken ortaya çıkmakla birlikte geç dönemde kilise tarafından dogma olarak ilan edilmiştir. Örneğin 1854 yılında Hz. Meryem’in “*tertemiz bir halde hamile kaldığı*” inancı (immaculee conception) iman esaslarının arasında girmiş, 1945 yılı Hz. Meryem yılı olarak belirlenmiş; 1950’de Hz. Meryem’in Oğul gibi göğe yükselişi (Assumption), 1954’te kraliçeliği ve 1964’te "Kilisenin Anası" (Mater Ecclesiae) olduğu açıklanmış; nihayet 1974’te papa (II. John Paul), Hz. Meryem kültürle ilgili "Marialis Cultus" başlıklı bildiriye yayınlamıştır.³⁷³

Hz. Meryem konusunda Katolik ve Ortodoks kilise anlayışının farklı olduğu görülür. Ancak Protestanlara göre Katolik ve Ortodoks inancı daha fazla noktada paralellik arz etmektedir. Hem Katolik hem Ortodoks kiliseye göre Hz. Meryem kendileri ile Hz. İsa arasında ya da kendileri ile Tanrı arasında bir aracıdır.³⁷⁴ Bundan dolayı Hz. İsa kadar belki daha fazla Hz. Meryem’e dua edildiğini görebilmekteyiz. Katolik geleneğinde Hz. Meryem’le ilgili dört husus çok önemlidir: Tanrı’yı doğuran

³⁷¹Süleyman Sayar “Prof.Dr. Günay Tümer’e Göre “Hıristiyanlıkta ve İslâm’da Hz. Meryem”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, cilt: VII, sayı: 7, s. 400

³⁷² Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam’da Hazreti Meryem*, s.37

³⁷³ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam’da Hazreti Meryem*, s.63, Sayar, s.401

³⁷⁴ Akalın, “Orta Çağın Hıristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi”, s. 271-272

olması, tertemiz şekilde hamile kalması, bakire olarak doğum yapması ve bedensel olarak göğe yükselmiş olması. Hz. Meryem'in de Hz. İsa gibi asli günahattan uzak olduğuna ve öldükten sonra bedenen ve ruhen semaya yükseldiğine inanmaktadırlar.³⁷⁵ Hz. Meryem'in Hıristiyan inancının en temel ögesi haline getirildiği görülmektedir, öyle ki kilise ve Mesih'in sırlarının Hz. Meryem doktrini sayesinde anlaşılacağı inancı günümüzde hala Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlar tarafından dile getirilmektedir.”³⁷⁶ Hz. Meryem, Katolik kültüründeki adanmaya dayalı ibadetler, efsaneler ve folklorun odak noktasıdır. Katolik kilisesine göre Hz. Meryem kendileriyle açıkça iletişime geçmektedir ve O, Hz. İsa'nın ve kilisenin gizemidir.³⁷⁷ Hz. Meryem adına teşkilat, tarikat ve ziyaret yerleri oluşturulmuş, hayatı örnek alınarak kendini ömür boyu Allah'a adayıp bakirelik yemini eden rahibe kuruluşları meydana gelmiştir.³⁷⁸

Hz. Meryem konusunda Katolik ve Ortodoks kilisenin farklılaştığı noktaları Kürşat Demirci şu şekilde ifade etmektedir:

“Ortodoks kilisesinde “Tanrı anası” ilan edilmiş olmakla birlikte Hz. Meryem tam olarak insan kabul edilir. Fakat bu durum ona şefaahat için başvurulmasına engel değildir. Ortodokslar Hz. Meryem'in bütün günahlardan arî olduğu şeklindeki Katolik inancını uydurma olarak kabul ederler. Ortodoks kilisesi Hz. Meryem'in insanlığına vurgu yapar. Bununla birlikte O, kurtuluşa erenlerin başında gelmektedir. Katoliklerin Hz. Meryem'in göğe kaldırışını ima eden “Assumption” inancını reddederler. Katolıklara göre Hz. Meryem İlahi Hikmet'in bedenlenmiş halidir. Ortodokslar bu noktada Katolikleri Hz. Meryem'i tanrılaştırmakla suçlarlar. Katolikler Hz. Meryem'in göğe kaldırıldığına inanırlar.”³⁷⁹

Görüldüğü gibi Hz. Meryem teoride Ortodokslar tarafından insan olarak görülmesine rağmen ibadet pratiğinde belirgin bir fark yoktur. Bazı farklılıklar olsa da

³⁷⁵ Gündüz, Hıristiyanlık, s. 89

³⁷⁶Placidus Kempf, **This is your mother**, Abbey Press, Indianapolis, 1972, s.1

³⁷⁷John de Satge, **Mary And The Christian Gospel.**, Spck: Social For Promoting Chr, London 1976, s.60

³⁷⁸Harman, “**Meryem**”, s.239

³⁷⁹ Demirci, **Bir Hıristiyan Mezhep olarak Ortodoksluğun Teolojisi**, s. 8

her iki kilise için ilahi bir figürdür. Ortodoksların ikonları, ibadetlerinin merkezi unsuru olarak görmelerinin bir sonucu olarak Hz. Meryem ikonları daha çok görülmekte ve diğer ikonlarda olduğu gibi Hz. Meryem ikonu önünde dua bir ritüel şeklindedir. Hz. Meryem'in tapınılan cennetin kraliçesi şekline dönüşmesinde putperest inancın etkisi olduğu ve putperestlerin tapındığı İzis olduğu ve İzis'e ait resimlerin Hz. Meryem'inkine dönüştüğünü ifade eden Hıristiyan ilahiyatçılar vardır.³⁸⁰

Katolik ve Ortodoks Hıristiyan dua ve ibadetinde Hz. Meryem'in ayrı bir yeri vardır. Kilise, koruyucu ilan ettiği Hz. Meryem'e müracaat etmiş, ona ithaf edilen tespih dualarını teşvik etmiştir. Hz. Meryem tarih boyunca dua ve vizyonlar, ikonlar, tapınma ve yortuların konusu olmuştur. Kiliselerde Hz. Meryem'in resim, heykel ve ikonlarının sergilenmesi, ona aşırı tazim, hürmet ve huşu ile eğilerek dua edilmesi ve ondan ancak Allah'tan istenebileceklerin istenmesi, onun açıkça tanrılaştırıldığını göstermektedir.³⁸¹ Ayrıca Hıristiyanlıktaki en ünlü mabetler ve günümüz itibariyle mabetlerin yaklaşık üçte ikisi Hz. Meryem'e adanmıştır. Hıristiyanların Avrupa'daki haccı da Hz. Meryem'den kaynaklanmıştır. Tanrının annesine adanan dini bayramlar ve Hz. Meryem Ana duaları Hz. Meryem'e duyulan derin bağlılığın ifadesidir. Hz. Meryem adına yıl içinde çeşitli kutlamalar düzenlenmektedir.³⁸² Hatta Hıristiyanlığın tarihinde teslisin baba, ana, oğul şeklinde algılayan ve Hz. Meryem'i de tanrı olarak gören Hıristiyan gruplar da olmuştur³⁸³.

Reformasyon öncesinde Hz. Meryem, Hz. İsa'ya eşit, bazen ondan da üstün tutulmuştur. Konu hakkında oldukça detaylı çalışması bulunan Günay Tümer, Hz. Meryem'e saygının ona tapınmaya dönüşmesini ana tanrıça kültürle irtibatlandırmakta ve bunu şöyle temellendirmektedir: "*Hz. Meryem'e tapınmaya kadar varan durumların*

³⁸⁰ Weigall, s.118

³⁸¹ Hasan Tevfik Marulcu, "Hıristiyanların Hz. Meryem'e Tanrılık İsnadı: Müslüman Kelamı Açısından Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/1, sayı: 24, s. 65

³⁸² Bu festivaller: 25 Mart'ta Meleğin gelişi, 8-9 Aralık'ta günahsızlığı, 15 Ağustos'ta cennete alınması kutlanır. 8 Eylül'de doğumu ve 21 Kasım'da tapınağa sunulduğu kutlanır.

³⁸³ Marulcu, s. 63

ortaya çıktığı bölgelerde daha önce bir ana tanrıça kültürünün göze çarpması tesadüf olmamalıdır"³⁸⁴

17.yy'da Avrupa'da gelişen aydınlanma hareketiyle bazı protestan din adamları bu anlayışların bir kısmına itiraz ettiler. Kiliselerdeki resim ve heykeller ile Hz. Meryem'in kutsallaştırılmasını putperestlik saydılar ve kiliselerinden kaldırdılar. Protestanların en çok itiraz ettikleri husus Hz. Meryem'in günahsızlığı, asli suçtan uzak olması ve ölümünden sonra göğe yükselmesi gibi dogmalardı. Bu dogmaların oluşturduğu yapıya "Mariolatry" (Meryem kültü) adını vermişler; bunun üzerine Katolikler de Protestanları "Hz. Meryem düşmanı" ilan etmişlerdi.³⁸⁵ Reformasyondan sonra Protestan ülkelerde Hz. Meryem önemli bir figür olmaktan çıkmış; ancak Katolik çevrelerde bu bağlılık eskisi gibi devam etmiştir.³⁸⁶

Protestanlığın kurucusu Martin Luther, ilk dönemlerde Hz. Meryem'in asli günahattan korunması gibi konulara ilgi gösterse de Hz. Meryem'e önem vermesinin nedeni, onun Hz. İsa'nın annesi olmasıdır. Bu anlamda Hz. Meryem, Tanrı'nın lütuf ve inayetinin en belirgin örneği olsa bile, onun Tanrı katında bir aracılık iddiasında bulunmuş olmadığını savunmaktadır. Yine, Luther de Calvin de Hz. Meryem'e dua etmeye ve yalvarmaya karşı çıkmışlardır. Tanrı'nın Anası deyimi bir tarafa atılmış, Katolik "inayet" kavramı reddedilmiştir. İnayet yalnız Hz. İsa'dandır. Hz. Meryem'le alakalı inayet kaldırılmıştır.³⁸⁷ Çok sayıdaki Protestan mezhebinden sadece Anglikanizm, özellikle de Episkopalyan kilisesi, Katolik Hz. Meryem görüşünü paylaşır. Bu mezhep, görüşleri açısından Katoliklik ile Protestanlık arasında bir "köprü"dür.

³⁸⁴ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hazreti Meryem*, s.52; Sayar, s. 401 ,

³⁸⁵ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hazreti Meryem*, s.138; Sayar, s.404

³⁸⁶Batı Katolik dünyasında papalık (IX. Pius) tarafından 1854 yılında Hz. Meryem'in günahsızlığı, asli suçtan uzak olduğu (Immaculate Conception) ilan edildikten sonra, uluslararası toplantılarda 1945 yılı Hz. Meryem yılı olarak belirlenmiş; 1950'de Hz. Meryem'in göğe yükselişi (Assumption) 1950'de Papa XII. Pius, Kutsal Bakire Meryem'in göğe yükselişini Katolik inancının bir dogması ilan etmiştir. 1954'te kraliçeliği ve 1964'te "Kilisenin Anası" (Mater Ecclesiae) olduğu açıklanmış; nihayet 1974'te papa (IL John Paul), Hz. Meryem kültürüyle ilgili "Marialis Cultus" başlıklı bildiriye göndermiştir. Sayar, s 401

³⁸⁷ Sayar, s.404

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ HİRİSTİYANLIĞINDAKİ ANA AKIM MEZHEPLERİN SİNOPTİK İNCİLLERE AYKIRI UYGULAMALARI

İnsanlığın başlangıcından beri peygamberler, insanları tek ilaha kulluk etmeye çağırılmışlar ancak insanlardan bazıları birtakım şeyleri Allah'ın alt seviyesinden ilahlaştırmayı ve onları rab olarak görmeyi sürdürmüşlerdir. Hıristiyanların din adamlarını rab edindiğinden bahsetmiştik. İşte din adamlarının rab edinilmesi onların, vahye aykırı olarak helali haram, haramı helal yapmalarından ve halkların da sorgulamaksızın bunları uygulamasından ileri gelmektedir. Bu şekilde “Allah’a iftira etme” ya da “Allah hakkında yalanlar uydurma” yoluyla Allah’a şirk koşulmaktadır.³⁸⁸ Bir delile dayanmaksızın helaller ve haramlar türetmek, bu uydurmaların ilahi bir kaynaktan geldiğini iddia etmek ve Allah'ın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını helal addederek Allah'a iftira etmek, şirk ve büyük bir zulüm olarak ifade edilmektedir.³⁸⁹ Hıristiyan din adamlarının kilise gücü aracılığıyla, dini hüküm koyma, yasak belirleme ya da haramı helal yapma yetkisine sahip olduklarını iddia ettikleri görülmektedir. Kilise de Yasayı “İsa sevgisi” ne indirgemiş durumdadır. Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri kitabında bu durum açıkça ifade edilmektedir:

(Tanrı Halkının) yasası, “Mesih bizleri nasıl sevdiyse öyle sevmek olan yeni buyruktur”³⁹⁰

Oysa daha önceki bölümde gördüğümüz gibi Hz. İsa şeriatı ortadan kaldırmak, yıkmak için değil ikmal etmek için geldiğini dile getirmiştir. Hatta şeriatın tek bir harfin bile bozulmayacağını vurgulayarak yasanın geçerliliğini ortaya koymuştur.³⁹¹ Buna rağmen Pavlus şeriatın Hz. İsa ile son bulduğu³⁹² iddiasını sürdürmüş ve yasaya bağlı olmayı gerekli saymayan bir Hıristiyanlık anlayışı inşa etmiştir.

Pavlus Galatyalılara Mektubunda yasanın gereğini yerine getirerek değil sadece Mesih'e iman ederek aklanma/kurtuluşun mümkün olduğunu söylemektedir. Şeriatın geçerliliğini yitirdiğine dair Pavlus'un Galatyalılara Mektubundaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

³⁸⁸ Nahl 16:116, Enam 5:21-24

³⁸⁹ Nisa 4:48

³⁹⁰ Pamir, s. 203

³⁹¹ Matta 5:17

³⁹² Romalılara Mektup 10:4

“Doğuştan Yahudi olan bizler öteki uluslardan olan ‘günahlılar’ değiliz. Yine de insanın Kutsal Yasa’nın gereklerini yaparak değil, İsa Mesih’e iman ederek amlandığını biliyoruz. Bunun için biz de Yasa’nın gereklerini yaparak değil, Mesih’e iman ederek aklanalım diye Mesih İsa’ya iman ettik. Çünkü hiç kimse Yasa’nın gereklerini yaparak aklanmaz. Mesih’te aklanmak isterken kendimiz günahlı çıkarsak, Mesih günahın yordakçısı mı olur? Kesinlikle hayır! Yıktığımı yeniden kurarsam, yasayı çiğnediğimi kanıtlamış olurum. Çünkü ben Tanrı için yaşamak üzere Yasa aracılığıyla Yasa karşısında öldüm. Mesih’le birlikte çarmıha gerildim. Artık ben yaşamıyorum, Mesih bende yaşıyor. Şimdi bedende sürdürdüğüm yaşamı, beni seven ve benim için kendini feda eden Tanrı Oğlu’na imanla sürdürüyorum. Tanrı’nın lütfunu geçersiz saymış değilim. Çünkü aklanma Yasa aracılığıyla sağlanabilseydi, o zaman Mesih boş yere ölmüş olurdu.”³⁹³

Pavlus’ a göre yasa belirli suçları işleyenler, günahkârlar için vardır.

“Yasa yanlış yapanları yola getirmek içindir. Aynı zamanda yasa, asiler, tanrısızlar, günahkârlar, kutsala karşı saygısız olanlar, ana-babasını öldürenler, katiller, fuhuş yapanlar, oğlancılar, köle tüccarları, yalan yere yemin edenler ve bu öğretiyeye karşı çıkanlar içindir”³⁹⁴

Oysa Hz. İsa’nın sözlerinden, İncillere yansıyan yaşamında açıkça ortaya çıkmaktadır ki Hz. İsa yasayı ayakta tutmuş, uygulamış ve yasanın içerdiği öz unutulmadan, insan sözleri ile tanrı sözlerini karıştırmadan uygulanması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, Sinoptik İncillerin günümüz geleneksel Hıristiyanlarının uygulamalarının da Eski Ahit’te geçen ifadelerle değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak salt Sinoptik İncillerdeki ifadelerden de görülebilir ki Hıristiyanlar İncilleri değil Din adamlarını iman ve ibadet merkezi haline getirmişler ve iki bilgi kaynağı arasında çelişki olması durumunda Kilise’nin söylemine itibar

³⁹³ Galatyalılara Mektup 2:15-22

³⁹⁴ Timo. I. 1/9-11.

etmişlerdir. Bu bir anlamda Hz. İsa'nın öğretisi olan Sinoptik İncillerin kenarda bırakılması, önemsizleştirilmesi anlamına geldiği gibi, Hz. İsa'nın yolundan gitmeyerek gerçek bir Hz. İsa inancı nasıl olduğunun da sorgulanması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca Hz. İsa Dağ Vaazında “eğer dua ve yardım edersen ya da oruç tutarsan” değil “iyilik yaptığında, dua ettiğinde veya oruç tuttuğunda” diyerek konuşmasına başlamıştır. Bu kullanım bize, Hz. İsa'nın hali hazırda takipçileri/inancıları tarafından uygulanan ritüel, ilkeler olduğunu göstermektedir. Hz. İsa, oruç tutun ama şöyle tutun, dua edin ama şöyle edin ya da şunları yapmayın diyerek var olanlar ve uygulananlar üzerinden bir değerlendirme yapıyor, uyarıda bulunuyor. Dağ Vaazında Hz. İsa'nın sunduğu bu emirler Hıristiyanların Tanrı'ya, kendisine ve başkalarına karşı görevlerini ifade etmektedir. Hz. İsa öğrencilerine iyilik etme, dua etme, oruç tutma gibi emirleri yerine getirip getirmediğini sormamış, onlara nasıl ve neden uymaları gerektiğini öğretmiş, belki bir anlamda buyrukları revize etmiştir.³⁹⁵

Geleneksel Hıristiyan düşüncesine göre Hz. İsa ilahi hukuka bağlı olmayı temsil eden Yahudi geleneğini eleştirmiş, tanrısal hukuku sonlandırmış ve yerine salt sevgi ilkesini getirmiştir. Ancak önceden ifade ettiğimiz gibi Sinoptik İncillerde Hz. İsa'ya atfedilen sözlerde, Hz. İsa tanrısal hukuku ortadan kaldırmak bir yana ayakta tutmak için geldiğinin bildirilmesi dikkat çekicidir. Nitekim çeşitli araştırmacıların da altını çizdikleri gibi Hz. İsa, hem kendi yaşamında hukuka titizlikle riayet etmiş hem de çevresine hukuka riayet etmenin önemini vurgulamıştır. Mesela o, Musa hukukunda gözetilen adakla ilgili emirleri uygulamış ve etrafına da önermiş, Şabat kuralına riayet etmiş ve aile hukukuna bağlı kalmıştır.³⁹⁶

Şinasi Gündüz *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri* isimli makalesinde geleneksel Hıristiyan öğretisinin hukuka/yasaya bakışının nasıl değiştiğini şu şekilde açıklamıştır;

³⁹⁵ Gündüz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri, Din ve Gelenek*: Tartışmalı İlmi Toplantı 22-24 Ekim 2010, 2011, s. 55

³⁹⁶Gündüz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri, Din ve Gelenek* s. 67

*“Pavlus öğretisine/teolojisine göre ise, Musa'dan Hz. İsa dönemine kadar Tanrı, insanlara hukuk yoluyla kurtuluş reçetesini sunmuş; ancak hukuk vasıtasıyla günah ve ölümün üstesinden gelmek mümkün olmamıştır. Buna göre, Mesih dönemine kadar kurtuluş için hukuk kararını sahneye süren Tanrı, bir bakıma bununla insanlara kurtuluşun neyle mümkün olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Pavlus'a göre Mesih öncesi hukuka bağlı olunan bu dönem, insanlığın çocukluk ve kölelik dönemidir. Zamanı geldiğinde Tanrı, insanları bu çocukluk/kölelik döneminden kurtarmak ve özgürlüğe kavuşturmak için kendi öz oğlunu hukuka bağlı olarak doğan bir kişi silüetinde yeryüzüne göndermiştir. Nitekim hukuk altında doğan ve bu geleneğe göre yaşayan Tanrı Oğlu Hz. İsa Mesih de hukuk tarafından günahkar addedilmiş ve ölüme mahkum edilmiştir. Hz. İsa Mesih'in çarmıhta ölmesi, bu bağlamda insanlara verilen önemli bir mesajdır. Zira bununla insanlara, bir bakıma "bakın kurtuluş ümidiyle bağlandığınız hukuk, günah ve ölümü alt etmesi şöyle dursun, Tanrı Oğlunu bile ölüme mahkum etmiştir" mesajı verilmektedir”.*³⁹⁷

Hıristiyanlar, aklanmanın, kurtuluşa ermenin, tanrısal hukukun gereklerini yapmakla değil, Hz. İsa Mesih'e olan imanla mümkün olduğu, dolayısıyla hukukun gereğini yapmakla değil Hz. İsa'ya imanla sorumlu oldukları inancındadırlar. Yasayı ayakta tutmayı emreden Hz. İsa'nın söylem ve uygulamalarına taban tabana zıt bu görüş Hıristiyan dünya tarafından kabul görmüş ve geçerliliğini hala korumaktadır. Sinoptik İnciller ile mektuplardaki içerik ve usul çelişkilerine bakıldığında Hıristiyanlığın ana öğretiden uzaklaştığı, inandıklarını söyledikleri Eski Ahit'e karşı da sorumlu olmadıkları inancında oldukları kanaatindeyiz.

Aşağıda örneklerini vereceğimiz konulardan da anlaşılacağı gibi Hıristiyanların inanç esaslarında olduğu gibi uygulamalarında da Sinoptik İnciller merkezi bir rol

³⁹⁷Gündüz, *Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri, Din ve Gelenek* s.69

almamakta, ancak süreç içinde kilise, Konsiller ve geleneğin etkisi ile oluşan din algısına ve teorilerine bir kanıt olarak kullanılmaktadır.

A. YİYECEK VE İÇECEKLERLE İLGİLİ UYGULAMALAR

1. Alkol İle İlgili Aykırı Uygulamalar

Sarhoşluk verici özelliğinden dolayı içki, çok eski tarihten bu yana hemen tüm toplumlarda keyif verici bir madde olarak kullanılmıştır. Keyfi verici özelliğinin yanı sıra bir dizi sosyal, fiziksel, ruhsal probleme de yol açtığı için toplumun büyük bir kesimi tarafından da hoş karşılanmamış, içkiye serbestlik veren dinlerde dahi sarhoşluğa karşı mesafeli bir tutum içinde olunmuştur.

Çoğu pagan kökenli antik dinlerde içki bir vecd aracı olarak dini bir içeriğe sahiptir.³⁹⁸ Yahudi kutsal kitabında sarhoşluk olumsuz karşılanmış ancak tamamıyla yasaklanmamıştır, Hıristiyanlıkta ise Mormonlar ve Kuveykirlar gibi grupların dışında içki içme alışkanlığı yaygın olmakla beraber sarhoş olacak kadar içmemek gerektiği kabul edilir.³⁹⁹

Birçok dinde ayinler yapılırken en çok başvurulan maddelerden biri içki olmuştur ve Hıristiyanlığın en önemli ayinlerinden evharistiyanın birincil unsurudur. Hem kutsal ayinler hem bu ayinler sırasındaki ritüellerin Hz. İsa dönemi sonrası zamanla ortaya çıkması bunların bir tür kültür dini uygulamaları olduklarını düşündürmektedir.

Birçok sarhoş edici içki olmakla birlikte şarabın hem tarihsel olarak MÖ.5000'li yıllara dayanması hem birçok dini ayinde kullanılıyor olması hem de Hıristiyan ayininin bir parçası olması konumuz açısından şarap ve kullanımını ön plana çıkarmaktadır.

³⁹⁸ Kürşat Demirci, "İçki", Ansiklopedi DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXI/ 456

³⁹⁹ Ramazan Tunalı, **Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm'da içki**, basılmamış YLT, Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2006, s.2

a. Sinoptik İncillerde İçki

Hz. İsa'nın halkını yasaya uymaya çağırdığı gerçeğinden yola çıkarak denilebilir ki konumuzun sıhhatli incelenmesi açısından Eski Yasa'da bu konu hakkında neler geçtiği incelemeye değerdir. Eski Ahit'teki bazı metinlerde içkinin serbest bir şekilde içildiği görüldüğü gibi dindar olmak isteyen Yahudilere içkiden ve sarhoşluktan uzak durmaları telkin edilir⁴⁰⁰, bunun dışında içki ve sarhoş olmanın kesin bir dille yasaklandığı ifadeler de bulunmaktadır.

*“RAB Harun'a şöyle dedi: ”Sen ve oğulların Buluşma Çadırı'na şarap ya da herhangi bir içki içip girmeyin, yoksa ölürsünüz. Kuşaklar boyunca bir kural olsun bu”.*⁴⁰¹

*“Ama, ‘Gebe kalıp bir oğul doğuracaksın’ dedi, ‘Bundan böyle şarap ve içki içme, murdar bir şey yeme. Çünkü çocuk ana rahmine düştüğü andan öleceği güne dek Tanrı'nın adanmış olacağı olacak.”*⁴⁰²

Eski Ahit'teki metinler göz önünde bulundurularak çoğunlukla Yahudilerin içki konusuna müsamahalı yaklaşmasının yanı sıra bazı Yahudi mezhepleri kesin bir şekilde içkiye karşıdır.⁴⁰³

İçki içmek ve sarhoş olmak Eski Ahit'teki gibi Sinoptik metinlerde de kınanan bir durumdur.

*“Ama o köle kötü olur da içinden, ‘Efendim gecikiyor’ der ve öteki köleleri dövmeye başlarsa, sarhoşlarla birlikte yiyip içerse, efendisi, onun beklemediği günde, ummadığı saatte gelecek, onu şiddetle cezalandırıp ikiyüzlülerle bir tutacak. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır.”*⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Sayılar 6:3

⁴⁰¹ Levilliler 10:8-9

⁴⁰² Hakimler 13:7 7

⁴⁰³ Demirci, ” içki”, s.457

⁴⁰⁴ Matta 24:48-51

“Ama o köle içinden, ‘Efendim gecikiyor’ der, kadın ve erkek hizmetkârları dövmeye, yiyip içip sarhoş olmaya başlarsa, efendisi, onun beklemediği günde, ummadığı saatte gelecek, onu şiddetle cezalandırıp imansızlarla bir tutacaktır.”⁴⁰⁵

Yasanın uygulayıcısı olan ve Yasayı ayakta tutma öğüdü veren Hz. İsa da Eski Ahit’e uygun olarak içki içmedi. Hıristiyan din adamlarının büyük çoğunluğu da Hz. İsa’nın içki içmediği noktasında aynı görüşü bildirmektedirler. Nitekim Sinoptik İncillerde içki ve sarhoşlukla ilgili açık ibareler bulunmaktadır.

Sinoptik İncillerden Matta 11:18-19 ve Luka 7:34 ‘te geçen ifadelerden, bazı yorumcular Hz. İsa’nın içki içtiği ya da içki içmenin bir yasak olmadığı sonucunu çıkarmaktadırlar. Ancak metne baktığımızda kendisini vaftiz eden, örnek alınması gereken Yahya içkiden kaçınırken ve vaftiz ettiği Hz. İsa’nın sarhoş olurcasına içki içmesi bir çelişkidir, sarhoşluk hem Eski Ahit’te birçok defa hem de Sinoptik İncillerde kınanmıştır. Bu durumda Hz. İsa’nın sarhoş olduğunu söylemenin doğru olmadığı ortadadır. Hz. İsa için “ayyaş, sarhoş” kelimelerini kullananların Hz. İsa’ya inanmayan, öğretisinden rahatsız olan Yahudiler olduğunu bildiğimize göre burada geçen ifadeleri bir çeşit iftira ve suçlama olarak da değerlendirebiliriz.

“Yahya geldiği zaman oruç tutup içkiden kaçındı, ona ‘cinli’ diyorlar.”⁴⁰⁶

“O, Rab’bin gözünde büyük olacak. Hiç şarap ve içki içmeyecek; daha annesinin rahmindeyken Kutsal Ruh’la dolacak.”⁴⁰⁷

Yukarıdaki metinlerden de görüldüğü gibi Yahya peygamberin özellikleri anlatılırken içki içmeyecek diye geçmektedir. Hz. İsa Yahya ile ilgili bu sözleri söylerken kendisi içki içmiş ve sarhoş olmuş olabilir mi? Çok açık delillere rağmen Hıristiyanlık adına içkinin meşru ve kutsal bir hal almasının, Markosta geçen

⁴⁰⁵ Luka 12:45-46

⁴⁰⁶ Matta 11:18

⁴⁰⁷ Luka 1:15

“buyruğunu bir yana bırakmış, insan töresine uyuyorsunuz” sözleri ile beraber değerlendirmek gerektiği kanaatindeyiz. Hıristiyan dünyası hem Eski Ahit’teki hem Yeni Ahit’teki açık yasaklamalara karşın insan sözlerini, töresini devam ettirmekte ve buna delil olarak da Yeni Ahit’i göstermektedir.

*“Bana boşuna taparlar. Çünkü öğrettikleri, sadece insan buyruqlarıdır.’
Siz Tanrı buyruğunu bir yana bırakmış, insan töresine uyuyorsunuz.”⁴⁰⁸*

Sinoptik İncillerden ve diğer Yeni Ahit bölümlerinden farklı olarak Yuhanna İncilinde “Kana Mucizesi” olarak bilinen hikâyede Hz. İsa, su dolu küplerin içindeki suyu şaraba dönüştürmüştür.⁴⁰⁹ Bu mucizenin sadece tek bir İncil’de geçmesinin metin sıhhati bağlamında araştırılması, düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Pavlus’un mektuplarında da görülmektedir ki ritüel olarak şarap içilmesine karşı olmayan⁴¹⁰ Pavlus dahi sarhoşluğa karşı açık tavır alır⁴¹¹, hatta sarhoşlarla bir arada oturulmamasını salık verir⁴¹²; onların kurtuluşu olmayacağını⁴¹³; şarabın insanı edepsizliğe götürdüğünü⁴¹⁴ söyler. Benzeri eleştiriler Petrus’ta da dile getirilir⁴¹⁵.

Bunun dışında tarihsel olarak en yakın tarih şahitleri olan kilise babaları da sarhoş edecek kadar içki içmeye karşı olmuşlardır. İskenderiyeli Clement Paedagogus’ ta ölçülü şekilde içki içmeye olumlu baksa da sarhoşluğu şiddetle eleştirir. Fakat şarabın ritüellerde kullanılmasının meşruiyeti konusunda bütün kilise babaları görüş birliği içindedir.⁴¹⁶

⁴⁰⁸ Markos 7:7-8

⁴⁰⁹ Yuhanna 2:1-2

⁴¹⁰ Korintoslular’a Birinci Mektup, 10/16

⁴¹¹ Pavlus’un Timoteos’a Birinci Mektubu’nun bazı yerlerinde de sarhoşluk eleştirilir (Timoteos’a Birinci Mektup, 3/3, 8).

⁴¹² Korintoslular’a Birinci Mektup, 5/1 1

⁴¹³ Korintoslular’a Birinci Mektup, 6/11 O; Galatyalılar’ a, 5/21

⁴¹⁴ Efesoslular’a, 5/18

⁴¹⁵ Petrus’un Birinci Mektubu, 4/3

⁴¹⁶ Demirci, “İçki”, s.458

b. Hıristiyanlıkta İçki

Eski Ahit'te yasaklanan, Sinoptik İncillerde bu yasağı destekleyen deliller bulunan bir maddenin bırakın normal yaşamda kullanılmasını, Hıristiyanlığın en önemli ayini olan Evharistiya ayininde temel unsur olarak kullanılması ayrıca şaşırtıcıdır. Bütün insanların işlediği ve işleyeceği tüm günahlarına kefarete olsun diye, Hz. İsa'nın kendisini kurban olarak babasına sunduğu çarmıhtaki ölümü adına günümüz kiliselerinde her pazar günü düzenlenen Evharistiya ayiniyle, bu ayine katılanların; gizemli bir şekilde, Hz. İsa ile yüz yüze gelerek karşılaştıklarına, Hz. İsa'ya katıldıklarına ve onunla bir olduklarına, yedikleri ekmek ile Hz. İsa'nın bedenine ve içilen şarapla (suyla) da Hz. İsa'nın kanına ortak olduklarına inanmaktadırlar.⁴¹⁷

Evharistiya hakkındaki ilk metin 1079 yılına aittir, 1079 Roma konsilinde ekmek ve şarabın Hz. İsa'nın gerçek eti ve kanı olduğu kabul edilmiştir.⁴¹⁸ Katolik kilisesine göre Evharistiya sırasında ekmek ve şarap Hz. İsa'nın bedenine ve kanına dönüşmektedir (Transsubstantiation-Cevher Değişimi). Aynı zamanda bu sakrament sırasında Hz. İsa fiili olarak parçalanmamış hazır olarak kilisede bulunmaktadır. Rahip, kutsal sözcükleri söyledikten, yani takdis ettikten sonra, ekmekle şarap artık yoktur ve o andan itibaren ekmek ve şarap, Hz. İsa'nın tapınılacak bedeni ve kanıdır.⁴¹⁹ Ayrıca Evharistiya'da, Hz. İsa'nın haçtaki biricik kurbanının tekrar edilmesi söz konusudur. Trente Konsilinde bu anlayışı reddedenler, beden ve kanın simge veya belirti olduğunu iddia edenler de lanetlenmiştir.

Protestanlar ise bu ayini benzer şekilde uygulamalarının, Hz. İsa'nın gerçek bedeni ve kanının ekmek ve şarapla ağız yoluyla bedensel olarak alındığı görüşüne katılmalarına karşın ekmek ve şarabın cevherinin değiştiğine karşı çıkmaktadırlar.

⁴¹⁷ Akalın, "Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi] [İİFD] [EAÜİFD], 2014, sayı: 41, s. 139

⁴¹⁸ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, cilt: XXXIX, s. 440

⁴¹⁹ Eroğlu, s. 443

Ancak Reformcu kiliselerden Zwingli, ekmek ve şarabın "iyi çoban benim⁴²⁰" veya "ben kapıyım⁴²¹" sözlerine benzer şekilde sembolik olduğunu ve Hz. İsa'nın ayin sırasında hazır bulunmadığı şeklinde düşünmektedir. Zwingli, Evharistiya sakramentinin iç ve şahsi bir değerinin olmadığını, daha çok kiliseye bağlılığı ifade ettiği görüşündedir.⁴²² Yani bir bakıma kilise, dinin merkezine kiliseyi yerleştirmek amacıyla bu ayinin yaratıcısı ve uygulayıcısıdır.

Evharistiya ayini hakkındaki yazılı metinler II. Yüzyılda karşımıza çıkmasına karşın, bu ayinin Hıristiyanlıktan çok önce Yunan Mitolojisinde bulunuyor olması üzerinde düşünülmesini gerekli kılan bir bilgi olduğu kanaatindeyiz.

Bu konu hakkında Kürşat Haldun Akalın'ın görüşleri şu şekildedir :

“Evharistiya ayininin Hıristiyanlıktan asırlarca öncesinde bile Yunan-Roma dünyasında pagan tapınaklarında uygulandığı, tanrıyla birlik sırrının paganizme Doğu kökenli dinlerden girdiği ve giderek tanrı-insan tapınmasının temel ibadeti haline geldiği ünlü Katolik Ansiklopedisi tarafından de kabul edilmiştir...Hıristiyan Evharistiya (ekmek-şarap) ayini veya kilise sırrı, bütünüyle pagan kökenlidir ve Hıristiyan çağının Avrupa'da başlamasından asırlar önce fiili olarak tanınmıştı. Yunan mitolojisinde, tanrıça bir tahıl tanesi olarak düşünür, bedenini yemesi için tapınan hayranlarına sunar, tanrının kanı sanılarak içilen kadehteki şarap ile tanrıyla bir olunur ve ölümsüz yaşama kavuşulur. Hindistan'da başlayıp buradan Mısır'a ve neredeyse bütün Akdeniz sahillerine yayılan, en sonunda da Yunanistan yoluyla Roma imparatorluğunda büyük rağbet bulan bu Güneş tanrıları ya da tanrının oğulları ile Hıristiyanların İsa'sı arasında daha pek çok benzerlikler bulunmaktadır”

423

⁴²⁰ Yuhanna, 12: 1,14.

⁴²¹ Yuhanna 10:8

⁴²² Eroğlu, s. 450

⁴²³ Akalın, “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini”s. 1

Benzer tespiti Arthur Weigall yapmaktadır. Ona göre Hıristiyanlık putperest mitolojiden pek çok hikâyeler devralmıştır. Dionisos'a tapanların suyun şaraba dönüştürmesi masalının Mitraizm'den alınması bunlardan biridir.⁴²⁴

Yine M.Ö 1700-1200 yıllarında yaşamış olan Hitit uygarlığında savaş sonrası yapılan törenlerde kutsal yerlere şarap serpildikten sonra, kralın ekmeğinin parçalanıp şarapla birlikte tanrılara sunma uygulaması olduğunu da görüyoruz.⁴²⁵

Şarabın ayinlerde kullanılmasının çok farklı dinlerdeki geçmiş uygulamalarda olması gibi "kutsal yemek" uygulaması da Hıristiyanlara özgü değildir. Sır dinlerinin ortak özelliği tanrının iştirak ettiğine inanılan kutsal yemektir. Yine dine kabul töreninin yapılması ile de Hıristiyanlığın, hem vaftiz hem son akşam yemeği törenleri bakımından sır dinlerine benzerliği dikkat çekicidir.⁴²⁶

Hıristiyan din adamları üzerini kapatmak istese de tarihi veriler evharistiya ayininin yapılışında, dayandığı teolojinin orijinal olmaktan uzak olduğu görünmektedir. Evharistiya ile ilgili farklı görüşler olmasına karşın geleneksel Hıristiyanlıkta ekmek ve şarap ayini, bir çeşit kurtuluş ve kiliseye bağlılığın bir ifadesidir. Sinoptik İncillerde Hz. İsa'nın vaaz ettiği kurtuluş reçetesi yaşamın içinden, bireysel ve toplumsal sorumlulukları yerine getirmeyi, Tanrı'ya kulluğu, sadece O'nu yüceltmeyi emrederken Hıristiyanlığın geldiği noktada kurtuluş ekmek ve şarabı yemek şekline dönüşmüştür.

Her ne kadar içki en önemli sakramentin bir parçası haline getirilse de günümüzde Hıristiyanların çocuklarını eğitim almaları için gönderdikleri İncil Enstitülerinde içki içmenin yasak olması Hıristiyanlığın inanç kültüründe de içki içmenin hoş görülmediğinin bir göstergesidir⁴²⁷

Zaten dinlerde alkollü içkiler potansiyel bir risk olarak görülmüştür. Nitekim Hindu metinleri sarhoşluğa olumlu bakmaz, çoğu Hindu ve Budist, Jainistler,

⁴²⁴ Weigall, s.115

⁴²⁵ Tunali, s.5

⁴²⁶ Eric J. Sharpe , **Dinler tarihinde 50 anahtar kavram (karşılaştırmalı bir çalışma)**. Çev: Ahmet Güç, Arasta yayınları, Bursa, 2000. s.78

⁴²⁷ Bart D. Ehrman, **İncil nasıl değiştirildi?** çev: Özlem Toprak, Truva yayınları, İstanbul 2007, s. 14

Sihler, Bahailer alkollü içki içmezler. Budizm'de ise sarhoş edici içki içmemek beş temel emirden (panchasila) biridir.⁴²⁸ Yeryüzündeki dinlerin neredeyse tamamı sarhoşluğu doğru bulmaz. Ana akım Hıristiyan mezhepleri şarabı/içkiyi adeta kutsal bir nesne, Hz. İsa'ya ait bir yüce sembol, iman nesnesi haline dönüştürmelerine karşın Hıristiyan akımlarından bazıları ise İçki'yi yasaklamaktadırlar. Hıristiyan Baptistler, Hıristiyan Mormonlar, Hıristiyan Yedinci Gün Adventistleri, Tanrı'nın Kilisesi, Hıristiyan Bilimciler, bazı Metodistler, Hıristiyan Salvation Army, Essene Nazarean Kilisesi içki içmezler.⁴²⁹ Hatta evharistiyada içki yasağını benimseyen bazı uç reformist akımlara bağlı kiliselerde şarap yerine üzüm suyu veya su tercih edilmektedir.⁴³⁰ Monofizit Kopt kilisesi mensupları su ile birlikte mayalanmamış-sarhoş edici özelliği olmayan- fermente edilmemiş üzüm suyu içerler.⁴³¹

Ayrıca Hıristiyan İnanırlara cevap vermek amacıyla kurulmuş farklı internet sitelerinde içkiyi Hıristiyan inanırlar için önermediklerini, uzak durulmasını telkin ettiklerini de görmekteyiz.⁴³²

2. Domuz eti ile ilgili aykırı uygulamalar

Her dinin yasakları, haramları ve helalleri vardır. İlahi olan yasak ve haramlar sadece Tanrı öyle dediği ve istediği için sakınılması gereken şeyler değildir; Tanrının emri olduğunu bilmeseydik bile doğal yaşam içinde zararlarını, sonuçlarını gördüğümüz için sakınmamızı, uzak durmamızı gerektirecek kurallardır. Ancak Tanrı'nın bir lütfü olarak bizler ilahi kitaplar yoluyla uyarılmakta; gözden kaçabilecek, meşrulaştırılabilecek ya da farkına varana kadar zarar görebileceğimiz durumlardan ilahi yasalar yoluyla korunmaktayız. Örneğin Tanrının “öldürmeyin, çalmayın, zina

⁴²⁸ Demirci, İçki, s. 457

⁴²⁹Turgut Çiftçi, “1. dinlerde içilmezler: alkollü içki 2. dinlerde yenilmezler: domuz eti”, <http://www.erdemyolu.com/haramlar/dinlerde-alkol-ve-domuz-etine-bakis.html>, (02.03.2019)

⁴³⁰ Akalın, “Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara Tapınma Töreni Olarak: Kilise Ekmek-Şarap Ayini” s. 129

⁴³¹ Sami Kılıç, İlahi Dinlerde Yiyecek Ve İçecekler, Sarkaç Yayınları, Ankara, 2011. s.150

⁴³² “Kutsal Kitap alkol / şarap içme konusunda ne der? Bir Hıristiyan'ın alkol / şarap içmesi günah mıdır?”, <https://www.gotquestions.org/Turkce/alkollu-Hristiyan.html> (02.03.2019)

etmeyin” diye emrettiğini bilmeyen birisi dahi kendi yaşamında kaçınılmaz yasaklar olarak bu yasakları uygulamak, etrafındakilerden bu kurallara uymasını beklemek durumundadır. Zaten ilahi yasak, kural derken en doğru, en yerinde, en evrensel olanı kastediyoruz. İnsanlık tarihi boyunca tüm dinlerde Nuh kanunları olarak da bilinen sınırların olması Tanrı'nın belirlediği ilahi sınırlamaların ne derece insana uygun, ilahi özellikte olduğunun bir göstergesidir.

Hemen tüm dinlerde geçerli olan, insana uygulamadığı taktirde zararları dokunan, herhangi bir dine inanma sözü vermeyenlerin dahi tüketirken temkinli olduğu yasaklardan biri de domuz yeme yasağıdır. Esasında domuz yeme yasağı domuzun haram olmasından kaynaklanır ve haram da pis, sakıncalı, zararlı nitelermelerini içeren ilahi yasak şeklinde anlaşılabilir. Nitekim yapılan araştırmalar domuz etinin ciddi manada sağlığa zararlı ve hatta ölümcül olabileceğini göstermektedir.

Domuzlar buldukları her şeyi; bitki, yaprak, otlar, solucanlar, yılanlar, çürümüş leş, kurtçuklar, bozuk yumurtalar, her türlü dışkı, çöpler ve diğer hayvanlar gibi her şeyi yerler.⁴³³ Bundan dolayı domuzları beslerken birçok ülkede çöplerin toplanarak domuzlara yedirildiğini görmekteyiz. Bu tür bir beslenme birçok bakteri, virüs ve mantarın taşıyıcısı olmalarına sebep olmaktadır.

Diyanet İslam Ansiklopedisinin Domuz maddesinde domuzun insan sağlığına zararları uzun bir liste halinde sıralanmıştır:

“Domuz etinin zararları ile ilgili Domuz eti, yağ dokusu ve elementleri bakımından diğer hayvan etlerinden farklıdır. Hangi domuz cinsi olursa olsun bunların etlerinde kolesterin, yağ asitleri, kükürt, histamin, büyüme hormonları oldukça fazladır. Domuzdan başta trişin hastalığı olmak üzere domuz şeridi, domuz yilancığı, domuz vebası, domuz gribi, kuduz, şarbon, ruam, şap. tüberküloz bulaşır. Son yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı araştırmacılar domuzlarda görülen bir virüsün

⁴³³Abdulkadir Şen, “Dinler domuz nasıl bakar, hangi dinlerde haramdır?” <http://www.gidahareketi.org/Dinler-Domuz-Nasil-Bakar,-Hangi-Dinlerde-Haramdir--228-haberi.aspx>, (02.03.2019)

AİDS'e benzer bir hastalık yaptığını, bazıları da domuz etinde "toxoplasma gondii" adında bir parazit bulunduğunu, iyi pişmemiş domuz etinin bilhassa bebeklerde kanser, körlük ve zekâ geriliği gibi hastalıklara sebep olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca domuz etinde bol miktarda bulunan kolesterin ve yağ asitleri, kükürt bakımından zengin mukopolisakkaritler, büyüme hormonu, cinsiyet hormonu, histamin ve imidazol gibi maddeler safra kesesi iltihapları ve taşları, apandisit barsak iltihapları, apse ve çıbanlar, şirpençe, kadınlarda nisâî akıntılı iltihaplar, mafsal iltihabı ve kireçlenmesi, damar sertliği, tansiyon yüksekliği ve infarktüs gibi hastalıklara yol açmaktadır. Nitekim Alman hekimi H. H. Reckeweg, domuz etinde bulunan yüksek seviyedeki kolesterin ve yağ asitlerinin damar sertliği, tansiyon yüksekliği ve infarktüs; mukopolisakkaritlerin mafsal iltihabı ve kireçlenmesi, fazla miktardaki büyüme ve cinsiyet hormonlarının kanser: histamin ve imidazolun ekzama, ürtiker, astıma, vazomotor rinitis gibi allerjik hastalıklara sebep olduğunu ileri sürmektedir. ⁴³⁴

Zararları, tehlikeleri bilimsel olarak da ortada olan bir hayvanın etinin yenmesi sadece İslamiyet'te yasak/haram değildir. Hinduizm'de ve Yahudilikte de domuz eti yemek yasaklanmıştır.⁴³⁵

*"Domuz yemeyeceksiniz. Ona murdar olarak bakacaksınız. Onların etinden yemeyeceksiniz ve onlardan ölmüş olanların bedenlerine hiç dokunmayacaksınız"*⁴³⁶

Yaşamında sağlıklı beslenmeyi ilke edinen bir Hıristiyan bile-dinine göre haram olmasa da- sağlığına zarar verme durumundan dolayı domuz eti yemeyi tercih etmemektedir. Peki Hz. İsa'nın inandığı din olan Yahudilikte haram olan, Tevrat'ta haram olmasıyla ilgili net ifadeler bulunan domuz eti nasıl oldu da Hz. İsa'dan sonra

⁴³⁴ Asaf Ataseven, Mehmet Şener, "Domuz", Diyanet İslam Ansiklopedi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, IX/ 508

⁴³⁵ Levilliler 14:7, Yasanın Tekrarı 14:8

⁴³⁶ Tesniye 14:8

oluşturulan Hıristiyanlıkta yenmesi meşru bir gıda haline geldi? Bunun için önce Eski Ahit'e ve Sinoptik İnciller 'deki Hz. İsa'nın domuz eti yeme haramına bakışını yansıtan metinlere göz atmakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

a. Sinoptik İncillerde Domuz Eti

Hz. İsa geliş amacını açıklarken kendinden öncekileri tasdik ettiğini, aynı şekilde Eski Ahit'i ayakta tutmaya, yasanın geçerliliğinin ilanı için geldiğini açıkça belirtmektedir.

“Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkağa geldim; ben yıkağa değil, fakat tamam etmeğe geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriaten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır.”⁴³⁷

Bundan dolayıdır ki Hz. İsa yeni bir yasa getirmemiş, var olan yasanın uygulanış ve anlayış noktasında ortaya çıkan çarpıklıkları düzeltme, ahlaki nitelikleri öne çıkarma çabası içine girmiştir. Dolayısıyla eski Ahit'te haram olan yiyecek ve içeceklerle ilgili bazen doğrudan bazen de dolaylı atıflarda bulunulmuş, ancak adres olarak Eski Ahit işaret edilmiştir. Yahudilikte domuzun haram kılındığı konusunda Tevrat'ta çok açık ifadeler vardır⁴³⁸:

“Domuz çatal ve yarık turnaklıdır, ama geviş getirmez. Sizin için kirli sayılır”⁴³⁹

“...ve domuz, çünkü çatal turnaklıdır, fakat geviş getirmez; o size murdardır, bunların etinden yemeyeceksiniz ve leşlerine dokunmayacaksınız.”⁴⁴⁰

Domuz, fare ve diğer iğrenç hayvanlarla bir sayılıyor.

⁴³⁷ Matta 5:17

⁴³⁸ Levililer 10:10, Özdeyişler 11: 22, Yeşaya 65: 4, Hezekiel 44:23

⁴³⁹ Levililer11:7

⁴⁴⁰ Yasanın Tekrarı 14:8

*“Bahçelere girmek için kendilerini arıtıp kutsayanlar, domuz, fare ve öteki iğrenç hayvanların etini yiyenlerin ortasında duranı izleyenler hep birlikte yok olacaklar” diyor Rab.*⁴⁴¹

Domuz eti Eski Ahit’te çok net bir şekilde yasaklanırken Yeni Ahit’te doğrudan en net ifadelerin bulunduğu metin Elçilerin İşleri’ndedir. Eski Ahitte domuz murdar olarak tanımlanır ve Elçilerin İşleri’nde Petrus murdar şeyi yemediğini ifade eder, 2. Korintililer’de “murdara dokunmayın” şeklindeki bir yasaklama göze çarpar.

*“Fakat Petrus dedi: Haşâ, ya Rab! zira ben asla bayağı ve murdar şey yemedim.”*⁴⁴²

*“Bunun için Rab diyor: “Onların ortasından çıkın ve ayrılın ve murdara dokunmayın ve ben sizi kabul edeceğim;”*⁴⁴³

Bunun dışında Sinoptik İncillerde direkt olarak domuzun yenmemesine dair bir söz bulunmamakta ancak domuz aşağılanmakta, kötü ruhların domuzların içine gönderilmesi gibi ifadeler bulunmaktadır.⁴⁴⁴

*“Kutsal olanı köpeklere vermeyin. İncilerinizi domuzların önüne atmayın. Yoksa bunları ayaklarıyla çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler.”*⁴⁴⁵

Bu noktada Hz. İsa’nın Markos İncilindeki sözleri akla gelmektedir. Hz. İsa, kendisinin İşaya peygamber gibi dinlenilmediğini, Tanrı’nın vahyine değil insan sözlerine uyduklarına işaret ettiğini belirtmek istiyoruz.

“Onlara dedi: İşaya siz ikiyüzlülerden ötürü iyi peygamberlik etmiştir, nasıl ki yazılmıştır: “Bu kavm dudakları ile beni sayarlar, fakat onların

⁴⁴¹ Yeşeya 66:17

⁴⁴² Elçilerin işleri 10:14

⁴⁴³ 2. Korintililer 6:17

⁴⁴⁴ Markos 5: 13

⁴⁴⁵ Matta 7:6

yüreği benden uzaktır. Ve talimat olarak insan emirlerini öğretilip, Boş yere bana taparlar."⁴⁴⁶

Bir Yahudi olarak yaşayan Hz. İsa'nın domuz eti yediğine veya haram olan domuz eti yasağını kaldırdığına dair elimizde bir kanıt yoktur. Aksine Eski Ahit'in yasak ve haramlarına çağırın, bu konuda serzenişte bulunan ve kendisi de bizzat yasayı uygulayan bir peygamber olarak Hz. İsa karşımıza çıkmaktadır. Unutulmamalıdır ki Hz. İsa Eski Ahit'teki tek bir harfin bile değişmeyeceğini, yürürlükten kalkamayacağını vaaz etmişti.

*"Size doğrusunu söyleyeyim, yer ve gök ortadan kalkmadan, her şey gerçekteşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacak bir harf ya da bir nokta bile yok olmayacak."*⁴⁴⁷

b. Hıristiyanlıkta Domuz Eti

Havariler Konsilinde alınan kararla Yahudi-Hıristiyanların yasaya tabi olacakları, putperestlikten geçenlerin ise murdar haldeki et, kan, boğularak veya kesilmeden ölmüş hayvan eti ve canlı hayvandan kesilmiş hayvan eti dışında bir yasağa uymalarının gerekli olmadığı kararı Havariler Konsilinde alınmıştı.⁴⁴⁸ O zamanlar Putperestlerin Hıristiyanlaştırılması için böylesi bir formül bulan Pavlus'un günümüz Hıristiyanlığının mimarı olduğu düşünülürse yiyecekler konusunda Pavlus öğretilisine bakmanın günümüz Hıristiyan uygulamalarını anlama noktasında faydalı olacağı kanaatindeyiz. Pavlus'a göre birkaç husus haram yiyecekler konusunda belirleyicidir.

*"Rab İsa'ya ait biri olarak kesinlikle biliyorum ki, hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir. Ama bir şeyi murdar sayan için o şey murdardır"*⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Markos 7:7

⁴⁴⁷ Matta 5:18

⁴⁴⁸ Resullerin İşleri 15: 29

⁴⁴⁹ Romalılar Mektup 14:14

. 1-Yani Pavlus'a göre aslında murdar, haram, yasak olan hiçbir yiyecek yoktur, ama yediğiniz şeye haram gözüyle bakarsanız murdar, haram olur. Dolayısıyla bir şeyin haram, yasak olmasıyla ilgili kitabi bir ölçü yoktur, konu kişisel tercihlere bırakılmıştır.

“Bilirim ve Rab İsa’da kaniim ki, hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir; ancak bir şeyi murdar sayan kimseye murdardır”⁴⁵⁰

Nitekim Pavlus aynı mektupta her şeyin temiz olduğunu ifade etmiştir.

“Yiyecek uğruna Allah’ın işini bozma. Her şey temizdir; fakat sürçerek yiyen adama kötüdür.”⁴⁵¹

2-Kuşku duyulan yiyecek yenilmemelidir. Bu tercih kuşkunun hangi ölçüte göre olacağı açıkça ifade edilmediğinden kişilerin sübjektif değerlendirmeleri sonucu birinin yediği bir yiyeceği bir diğer kişi yememeyi tercih edebilir. Bu yaklaşım esasında yiyecekler konusunda herhangi bir net kuralın olmadığı, seçicinin kişilere bırakıldığı ve bu seçimlerinden sorumlu olmadıkları sonucu çıkartılabilir.

“Fakat şüphe eden yerse, mahkûm olur, çünkü imandan değildir ve imandan olmayan her şey günahtır”⁴⁵²

Zaten aşağıdaki metinde kurban eti dışında kişinin önünü ne konursa onun yenebileceği anlamına gelmektedir.

“Kasaplar çarşısında satılan her eti vicdan sorunu yapmadan, sorgusuz sualsiz yiyin. Çünkü “Yeryüzü ve içindeki her şey Rab’bindir. İman etmemiş biri sizi yemeğe çağırır, siz de gitmek isterseniz, önünüze konulan her şeyi vicdan sorunu yapmadan, sorgusuz sualsiz yiyin.”⁴⁵³

⁴⁵⁰ Romalılar mektup 14:14

⁴⁵¹ Romalılar mektup 14:20

⁴⁵² Romalılar mektup 14:23

⁴⁵³ 1 Korintliler 10:25-27

3- Pavlus'a göre yiyecek konusunda kardeşini üzmemek, eleştirmemek gerekir. Çünkü Tanrı'nın egemenliği yiyecek içecek meselesi değildir. Pavlus, bu yaklaşımı ile yasayı ortadan kaldıran bir yaklaşım sergilediği gibi, haram yiyecekleri tüketenleri de korumaya almaktadır. Örneğin domuz eti yiyen birine bunun haram olduğunun hatırlatılmasının yolunu kapatmakta, adeta yasadışı bir yaşam için her türlü önlemi almaktadır.

“Yediğin bir şey yüzünden kardeşin incinmişse, artık sevgi yolunda yürümüyorsun demektir. Mesih'in, uğruna öldüğü kardeşini yediklerinle mahvetme! Size göre iyi olanın kötülenmesine fırsat vermeyin. Çünkü Tanrı'nın Egemenliği, yiyecek içecek sorunu değil, doğruluk, esenlik ve Kutsal Ruh'ta sevinçtir.”⁴⁵⁴

Günümüz ana akım Hıristiyan mezheplerinde temel alınan öğreti Hz. İsa'nın gelmesiyle birlikte tüm yiyeceklerin artık helal olduğu yönündedir. Bu inanca dayanak olarak getirilen yukarıdaki Pavlus sözlerine ek olarak Hz. İsa'nın sözleri de haramları helal kılmada kanıt olarak görülmektedir. Hz. İsa Markos İncil'inde insanı kirletenin ağızdan giren değil ağızdan çıkan olduğunu söylemektedir.

“İnsanın dışından kendisine girip onu kirletebilecek bir şey yoktur; fakat insanı kirleten insandan çıkan şeylerdir.”⁴⁵⁵

Metin incelendiğinde görülür ki, burada Ferisiler'in, havarilerin ellerini yıkamadan yemek yemesini eleştirmesi üzerine Hz. İsa “İnsanın dışından kendisine girip onu kirletebilecek bir şey yoktur; fakat insanı kirleten insandan çıkan şeylerdir” şeklinde cevap vermiştir. Yani Hz. İsa kendi inanç ve yaşayışlarındaki kirliliklere bakmadan yıkanmamış ellerle yemek yemeyi kınayanlara, insanı asıl kirleten şeyin insanın yüreğinden gelenler olduğunu bunların da kötü düşünce, fuhuş, hırsızlık,

⁴⁵⁴ Romalılar mektup 14:15-17

⁴⁵⁵ Markos 7:15

katillik, zina, tamah etmek, kötülük, hile, şehvet, kem gözlük, küfür, gurur ve akılsızlık olduğunu açıklanmıştır.⁴⁵⁶

Hız. İsa'nın bu sözü tarafsız bir gözle incelendiğinde var olan yasanın ortadan kaldırılmasına bir delil olarak getirilemeyeceği kanaatindeyiz. Ancak üç ana akım Hıristiyan mezheplerde domuz eti ile ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemiştir.

İncillerin hiçbir yerinde domuz etinin yenileceği ifade edilmediği gibi kötü ruhlar taşıdıkları yazmaktadır.⁴⁵⁷ Ayrıca günümüz Hıristiyanları Hız. İsa'dan önce domuz etinin haram olduğunu, Hız. İsa'dan önceki hiçbir peygamberin domuz eti yemediğini bilirler ve yine Hıristiyanların İncil'de anlatılan yaşamında domuz eti yediğine dair bir kanıt gösteremeyeceklerini bilirler. Buna rağmen domuz etini haram kapsamında değerlendirmezler.

Hıristiyanlıkta resmi olarak domuz eti yasağı olmamasına karşın bazı Hıristiyan gruplar açtıkları internet siteleri aracılığıyla domuz eti yemenin -Tevrat ve İncil'i dayanak göstererek- haram olduğunu hem de insan sağlığı açısından yıkıcı sonuçlara sebep olduğunu açıklamaktadırlar. Bu sitelerde tüm yiyeceklerin temiz olduğuna dair getirilen Markos İncilindeki sözlere atıf yapılmaktadır.⁴⁵⁸ Yine bazı Hıristiyan gruplar temiz olan ve temiz olmayan yiyecekler listesi yayımlayarak domuzu temiz olmayan yiyecekler listesinde göstermektedirler.⁴⁵⁹ Bu listelemeyi yaparken temel aldıkları yasa Eski Ahit, nitekim Hıristiyanlar Eski Ahit'e iman ettikleri iddiasındadırlar. Malaki 3:6'da geçen "Çünkü ben, RAB, ben değişmem; bundan ötürü siz, ey Yakub oğulları, telef olmadınız" sözünü temel alarak Tanrı'nın sözünün değişmeyeceği vurgusu yapmaktadırlar.⁴⁶⁰ Bir başka dayanak olarak kullandıkları argüman ise Yasanın tek bir harfinin dahi değişmeyeceğini ifade eden İncil metnidir.

⁴⁵⁶ Markos 7:19-22

⁴⁵⁷ Matta 8:31 Markos 5:12 Luka 8:32

⁴⁵⁸ "Philip Neal, **What the Bible Teaches About "Clean" and "Unclean" Meats**" 2012 http://www.cbcb.org/franklin/PM/Clean-and-Unclean-Meats_5-14-12.pdf, (02.03.2019) s.1,24

⁴⁵⁹ "**Clean and Unclean Foods**" <http://www.biblestudy.org/cleanfood.html>, (02.03.2019)

⁴⁶⁰ Steven M. Collins , **Does The Bible Permit Christians To Eat "Unclean" Meat In New Testament Times?**, Crescent Drive , 1994, s. 8

Bu konuda yayım yapan internet siteleri:

<http://www.ucg.org/files/booklets/pdf/what-does-the-bible-teach-about-clean-and-unclean-meats.pdf>

Müslümanlar, Hindular ve Yahudiler dışında Budistler, Jainistler, Yedinci Gün Adventist Hıristiyanları, Hıristiyan Church Of God, Bogomiller, heretik bir hareket olan Cathar, Yedinci Gün Adventistleri, Ebiyonitler⁴⁶¹, Ortodoks Nasturiler, Ortodoks Kıptiler, Rus Hıristiyan Malakanlar, Süryani Hıristiyanlar, Doğu Ermeni Gregoryan Hıristiyanlar, Essene Nazarean Church, Stewarton Bible School İskoçlar, Ethiopian Orthodox Tewahedo Church, Christian Education, Messianic Judaism, King James Bible'ı izleyen Hıristiyanlar domuz eti yemekten kaçınırlar.⁴⁶²

Görüldüğü gibi Eski Ahit'e bağlılık sözü veren Hıristiyanlar içki konusunda olduğu gibi domuz eti konusunda da sözlerinin ve inançlarının gereğini yapmamış, Hz. İsa'dan sonra yasaya yaklaşımları oldukça farklılaşmış ve yasayı geçersiz kılmışlardır.

B. İBADETLERLE İLGİLİ AYKIRI UYGULAMALAR

1. Vaftiz İle İlgili Aykırı Uygulamaları

Her dinde ve kültürde yaratılışın temelindeki aslî unsur olduğuna inanılan su evrensel bir sembol (arketip) olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir.⁴⁶³ Sözlükte “suya daldırma, yıkama” anlamında Grekçe “bapt” kökünden gelen vaftiz, hem genel anlamıyla suya girme ya da sokma işlemini hem de bu şekilde icra edilen dinî merasimi ifade eder⁴⁶⁴ Terim olarak vaftiz, Hıristiyanlıkta, dine girmek, "asli günahtan" kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla ve belli usullere riayet etmek

http://www.cbcg.org/franklin/PM/Clean-and-Unclean-Meats_5-14-12.pdf

<http://www.biblestudy.org/basicart/six-reasons-why-i-do-not-eat-pork-or-shrimp.html>

<http://www.biblestudy.org/cleanfood.html>

<http://www.biblestudy.org/basicart/chdrink.html>

<http://www.servantsnews.com/PDF/unmeat02.pdf>

⁴⁶¹ Yahya Şenol, **Tevrat, İncil ve Kur'an'da eti haram kılınan hayvanlar**, Basılmamış Y.L.T, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı. 2007. s.61

⁴⁶² Turgut Çiftçi, “**Alkol ve Domuz Eti Polemiği**” 2008, <http://www.hakveadalet.com/alkol-ve-domuz-eti-polemigi>, (2 Mart 2019)(part 2)

⁴⁶³Salime Leyla Gürkan, “**vaftiz**”, Ansiklopedi DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, XXXVII/ 440

⁴⁶⁴ Gürkan, s. 424

suretiyle su ile yapılan bir sakrament (ayin)'dir.⁴⁶⁵ Bu anlamıyla bu dini merasimin birçok dinde uygulanmakta olduğunu görmekteyiz. Hindular her yıl Ganj nehrinde yıkanarak kutsandıklarına, Ganj suyu ile arındıklarına inanmaktadırlar. Sih dindarlar Amritsar'daki Altın mabed adı verilen kutsal mabedin önündeki havuzda yıkanarak arınma ibadetlerini yerine getirmektedirler. Sabiilerde doğum, evlenme ve cünüplükten temizlenme amacıyla olduğu gibi cemaatte suya dalmak şeklinde de vaftiz yapılmaktadır.⁴⁶⁶

Hemen her dinde uygulaması olan vaftizin başlangıç tarihi ile ilgili elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak bu ritüelin en eski örneklerinden biri eski Mısır'da mabetlere girmeden önce bütün vücudu suya sokma, yeni doğan bebekleri ve ölüleri suyla yıkama adetleridir. Eski Yunanlılar'da ve Romalılar'da da mâbedlere, şifa ve kehanet ocaklarına girmeden önce yıkanma âdeti uygulanmıştır. Helenistik gizem dinlerinde ise vaftiz gruba katılım (inisiyasyon) için ön hazırlık olarak yapılmıştır.⁴⁶⁷

Çok eski zamanlardan beri günahattan arınma, yeni bir dine adım atma durumlarında yıkanma ritüelinin kullanıldığını görmekteyiz. Günahlardan, manevi kirlilerden arınmak için tövbe etmenin dışında suyla arınma hemen tüm dinlerde uygulanmaktadır. İslamiyet'te abdest ve gusül alma da bu duruma örnek olacak niteliktedir. Günahlardan arınmanın zihinsel ve sözselsel bir fiiliyatı olan tövbe'nin dışında, su gibi maddi bir nesnenin de günahları arıttığına inanılan dinlerde, arınmanın gerçekleşmesi için su ile yapılan çeşitli arınma ritüelleri uygulanmışlardır.⁴⁶⁸

a. Sinoptik İncillerde Vaftiz

Vaftiz sözcüğü Matta İncilinde 16 kez; Markos İncilinde 17 kez; Luka İncilinde 15 kez geçmektedir. Ancak vaftizle ilgili metinlerin neredeyse tamamı Yahya

⁴⁶⁵ Mustafa Erdem, “Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, cilt: XXXIV, s. 133

⁴⁶⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Kur'an-ı Kerim 'de Sabiiler”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1962, cilt.x,s.111

⁴⁶⁷ Gürkan, s. 424

⁴⁶⁸ Cengiz Duman, “Semavi Dinlerde Gusül Abdest” (2010), <http://abdestlendirilis.blogspot.com/2010/09/semavi-dinlerde-gusul-abdest-cengiz.html> (2 Mart 2019)

ile ilgilidir. Hz. İsa'dan hemen önce Yahya insanları tövbeye çağırıp vaftiz etmişti. Eski Ahit'de "yıkının, temizlenin"⁴⁶⁹, "beni zufa ile temizle de pak olurum", "beni yıka da kardan ak olurum"⁴⁷⁰, "suçu ve murdarlığı temizlemek için ... orada bir pınar açılacak"⁴⁷¹ şeklinde yer alan cümleler Yahya'nın yaptığı vaftizin temelleri olarak değerlendirilmektedir.⁴⁷²

Yahya'nın uygulaması farklı dinlerdeki Yahudiliğe girmesi için olabileceği gibi kendisinin günah işlediğini düşünen Yahudilerin günahlarından arınması için de yapılmaktaydı. Daha öncesinde farklı Yahudi grupları arasında vaftizden bahsedilse de ilk kez Yahya'nın vaftizci olarak isimlendirilmesi Yahya'nın yaptığı vaftizin farklılığına işaret etmektedir.⁴⁷³ Nitekim Yahya Vaftiz olmaya gelenleri tanrı sözüne, günahların itirafına, sadaka vermeye, adaletli olmaya, zorbalık ve hırsızlık yapmamaya, vergi görevlilerini gereğinden fazla vergi toplamamaya çağırıyor.⁴⁷⁴ Vaftiz olmaya gelenlerin Mesih beklentisi ve kurtuluş arayışı içinde olduklarını da görmekteyiz.

Markos İnciline göre Yahya tövbeye, günahların itirafına çağırıyor ve günahlarını itiraf edenleri vaftiz ediyordu.⁴⁷⁵ Bir nevi günahlarından arınmada kararlı oluşun ve arınmanın sembolü olarak suyla yıkanmalarını sağlıyor.

*"Böylece Vaftizci Yahya çölde ortaya çıktı. İnsanları, günahlarının bağışlanması için tövbe edip vaftiz olmaya çağırıyordu. Bütün Yahudiye halkı ve Yerusallimliler'in hepsi ona geliyor, günahlarını itiraf ediyor, onun tarafından Şeria İrmağı'nda vaftiz ediliyordu."*⁴⁷⁶

Hz. İsa'nın vaftizle ilişkisine bakıldığında, öncelikle Hz. İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edildiğini görmekteyiz.

⁴⁶⁹ Yeşeya 1:6,16

⁴⁷⁰ Mezmurlar 51:7

⁴⁷¹ Zekeriya 13:1

⁴⁷² Mustafa Erdem, **Hristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, cilt: 34, s. 137

⁴⁷³ Muhammet Tarakçı, **Protestanlıkta Sakramentler**, Emin Yayınları, Bursa, 2012. s.56

⁴⁷⁴ Matta 3:1 Matta 21:32 Luka 3:1-13

⁴⁷⁵ Matta 3:1-2, 5-6 Markos 1:4 Luka 3:3

⁴⁷⁶ Matta 3:1 Markos 1:4-5

“Bu sırada İsa, Yahya tarafından vaftiz edilmek üzere Celile’den Şeria Irmağı’na, Yahya’nın yanına geldi. Ne var ki Yahya, “Benim senin tarafından vaftiz edilmem gerekirken sen mi bana geliyorsun?” diyerek O’na engel olmak istedi. İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Kutsal Ruh’un güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü.”⁴⁷⁷

Buradaki vaftiz olmanın aşağıdaki metinle değerlendirmesini yaptığımızda Hz. İsa’nın Yahya tarafından vaftiz olması Yahya ile gittiği yolun aynılığının, Yahya’ya destek oluşunun, kendisinin de diğer insanlar gibi günah yapabileceğinin, alçak gönüllüğünün göstergesi olabileceği kanaatindeyiz. Metnin sonunda geçen “Kutsal Ruh’un Hz. İsa’nın üzerine konmasının da Yahya’nın sürdürmekte olduğu Peygamberlik misyonunun Hz. İsa ile devam ettirileceğinin, Hz. İsa’nın peygamber olarak görevlendirildiğinin, sembolik bir şekilde anlatıldığı söylenebilir.⁴⁷⁸ Ayrıca Hz. İsa’nın Havarilere benim kasemden içebilir misiniz, benim vaftiz olacağım gibi vaftiz olabilir misiniz derken benim yolumdan gitmeye, bu uğurda acı çekmeye ve hatta öldürülmeye razı mısınız diye sorguladığı sonucunu da çıkarabiliriz düşüncesindeyiz.

“Siz ne dilediğinizi bilmiyorsunuz” dedi İsa. “Benim içeceğim kâseden siz içebilir misiniz? Benim vaftiz olacağım gibi siz de vaftiz olabilir misiniz?”⁴⁷⁹

Sinoptik İnciller ve Hıristiyan ilahiyatçılar, yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde Yahya’nın inananları günahlarından temizlenmeleri amacıyla vaftiz ettiğini kabul etmektedir.⁴⁸⁰ Yahya’nın Hz. İsa’yı vaftiz ettiği Sinoptik İncillerde birçok kere geçmektedir. Bu noktada önemli bir sorun da ortaya çıkmaktadır. Yahya günahkârları vaftiz ettiğine göre Hz. İsa da vaftiz olduğuna göre Hz. İsa günahsızken mi vaftiz oldu, eğer günahsız idi ise neden vaftiz oldu, eğer günahlarından arınmak amacıyla vaftiz oldu ise Hıristiyan teolojisindeki Hz. İsa’nın günahsız doğduğu ve hiç günah işlemediği

⁴⁷⁷ Matta 3:13-16 Markos 1:4-10 Luka 3:2-21

⁴⁷⁸ Gürkan, 425

⁴⁷⁹ Markos 10:38

⁴⁸⁰ Erdem, s.137

tezi çürütülmüş olmaktadır. Hıristiyan teologların bu soruya verdikleri “başkalarının günahları için vaftiz oldu” cevabı açıklayıcılıktan uzaktır kanaatindeyiz.

Vaftizci Yahya kendi vaftizi ve Hz. İsa'nın vaftizi arasında bir fark olduğunu söylemiş, kendisinin suyla, Hz. İsa'nın İse Kutsal Ruh ve ateşle vaftiz edeceğini ifade etmiştir. Burada aslında vaftizler arasında değil vaftizi yapanlar arasında bir ayrım yapıldığını söyleyebiliriz. Yahya, kendi durumunu Hz. İsa ile karşılaştırmakta ve Hz. İsa'yı yüceltmektedir.⁴⁸¹

“Gerçi ben sizi tövbe için suyla vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O'nun çarıklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek”⁴⁸²

Yine Sinoptik İnciller bağlamında vaftizin hangi şartla uygulandığına baktığımızda iman etmenin bir ön şart olduğu açıkça belirtilmiştir.

“İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek”⁴⁸³

İman etmek bir dinin temel ilkelerini anlamak ve kabul etmektir, nitekim metinde iman etmeyenlerin küfür ettiği vurgulanmaktadır. İmanın olmadığı bir vaftiz kabul edilemeyeceğine göre bir dini kabul etme, dahası dinin içeriği olan esasları anlama yetisine kavuşmayan yeni doğmuş çocukların vaftizinin Sinoptik İncillere dayandırılmayacağını ve hatta aykırı olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde bebek vaftizinden bahsedilmemekte, aksine “din” algısının idrakine varabilen inanmış yetişkinlerden bahsedilmektedir.

Ayrıca Sinoptik İncillerde Hz. İsa'nın bizzat vaftiz yaptığına dair bazı işaretler olsa da bu konuda kesin bir şey söylemek zor görünmektedir. Net olarak Hz. İsa'nın havarilerine yaptığı çağrıda tüm ulusları vaftiz edin sözünü görmekteyiz. Yahya'nın yaptığı vaftizin anlamını düşünersek Hz. İsa'nın buradaki çağrısının tüm uluslara Tanrı'nın vahyinin ulaştırılması şeklinde anlaşılabilmesi kanaatindeyiz.

⁴⁸¹ Tarakçı, s.58; Matta 3:10 Luka 3:16

⁴⁸² Matta 3:11 Luka 3:16

⁴⁸³ Markos 1:8; 16:16

“Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin.”⁴⁸⁴

b. Hıristiyanlıkta Vaftiz

Başlangıçta İsrail oğullarının devamı niteliğinde bir topluluk olan Hıristiyanlar Hz. İsa’nın Yahudiler tarafından reddedilmesiyle inançsal olarak farklılaşma durumunda kalmış ancak bütünüyle Eski Ahit öğretisinden kopmamıştır. Bunun en önemli sebebi Hz. İsa’nın bizzat kendisinin bu öğretiyi ve inancı devam ettiren, onaylayan bir misyonda olmasıdır. Hıristiyanlar Ahit olarak referans kabul ettikleri Tevrat hükümlerini de içeren inançlarını karşılaştıkları durumlara uyarlamışlardır. Dolayısıyla ile Yahudilikteki bazı prensipler değişerek Hıristiyanlıkta yeni konular ve felsefeler haline gelmiştir. Hıristiyanlıktaki pek çok dini uygulamada olduğu gibi, vaftiz sakramentinin de Yahudi geleneği içinde bir yansıması bulunmaktadır.⁴⁸⁵

Tanah’da bulunan bazı hükümler dini bir yıkanma ve arınma olarak nitelenmiş ve Hıristiyanlıktan önce Yahudilikte açık bir şekilde vaftizin uygulandığı belirtilmiştir.⁴⁸⁶ I. yüzyılın başlarından itibaren Yahudiliğin ana akımı içinde de cemaate yeni katılanlar için sünnet ve vaftiz şartı aranmıştır, aday erkekse önce sünnet edilip sonra suya üç kere girip çıkma şeklinde vaftiz icra edilmiştir.⁴⁸⁷ Yahudilikte, maddi temizlik yanında manevi temizlik, putperestliğin kirlerinden arınmak, yeni dine girmek, Allah’ın kavmi olmak ve onunla birlikte bulunmak için bazı uygulamalar vardır.⁴⁸⁸

Hıristiyan dininin oluşumu evresinde vaftiz, Yahudi fikhının; Yahudi arınma geleneği yıkanma ve Yahya vaftizi uygulaması şeklinden, Hz. İsa’ya iman

⁴⁸⁴ Matta 28:19

⁴⁸⁵ Tarakçı, s.55

⁴⁸⁶ Mustafa Erdem, “Hıristiyanlıktaki Vaftiz Anlayışı Üzerine Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1993, cilt: 34, s. 134

⁴⁸⁷ Gürkan, s. 425

⁴⁸⁸ Erdem, s.134, Hezekiyel, 36/ 25-28

ediş simgesi ve "İlk günah" nazariyesi eşliğinde özgün Hıristiyan arınma ibadeti şekline indirgenerek dönüştürülmüştür.⁴⁸⁹

Nitekim Hıristiyan İlahiyatçılara göre vaftizin çeşitli anlamları vardır. Bunlar: Mesih'in ölümü ve dirilişine iştirak, günahın temizlenmek, yeniden doğuş, Mesih tarafından aydınlanma, Mesih'te elbisenin değiştirilmesi, Ruh yoluyla yenilenme, kölelikten çıkıştır.⁴⁹⁰

Katolik Kilisesi hariç vaftizin kendisi sadece günahın arınma değildir, bundan daha ziyade kişinin inancının ve Hz. İsa'ya imanın kamuya ait olarak deklare edilmesidir. Ve o Kiliseye girişin de bir işaretidir. Katolik Kilisesi bununla birlikte vaftizde gerçek değişikliğin meydana geldiğine inanır. Yani tamamıyla sembolizmden daha fazlası olduğuna inandıkları Vaftizin orjinal günahla lekelenen insanın gerçekte bireyin kendisinden bu günahın kalkması söz konusudur.⁴⁹¹

Vaftiz olmanın bir ritüel olarak tanımlanması, 3. yy 'da Roma Hıristiyan lideri Hippolytus tarafından yapılmıştır.⁴⁹² Katolik, Ortodoks ve çoğu Anglikan Hıristiyan için kurtuluş Hıristiyan cemaatine katılmakla elde edilmekte, vaftiz de bunun işareti olmaktadır.⁴⁹³ Katolikler'den farklı olarak Ortodoks Hıristiyanlıkta vaftiz, aslî günah fikrine sahip olmadıklarından Hz. İsa'nın ilâhî tezahürünün işareti⁴⁹⁴ ve onun ölüm üzerindeki kurtarıcı gücünün hatırlanmasını ifade eder. Dolayısıyla Ortodoks kilisesine göre vaftiz, suçtan arındırmaktan ziyade kiliseye mistik katılımı sağlayan bir âyin özelliğindedir.

Protestanlık'ta kurtuluşun İsa ile kurulan kişisel tecrübe yoluyla elde edilebileceğine inanılmakta, vaftiz ise imanın bir işareti diye görülmektedir.⁴⁹⁵ İlk reformist teologlardan Martin Luther ve Ulrich Zwingli vaftizin ilk günahı silme etkisini

⁴⁸⁹ Ali Duman, **Dinlerde arınma ibadeti olarak gusl**, Malatya 2008, s.22

⁴⁹⁰ Ali Erbaş, **Hıristiyan ayinleri: sakramentler**, Nun Yayıncılık, İstanbul, 1998. s.101

⁴⁹¹ İbrahim Özcoşar, "13 Mahalle 7 Cemaat (XIX. Yüzyıl Mardini'nde Cemaatler Arası Sosyal Uyum Örnekleri), Hoşgörü Toplumunda Ermeniler", Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu: Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatı: Türk Ermeni İlişkileri Örneği, 2007, cilt: II, s. 273

⁴⁹² David Chidester, **Christianity : a global history**, Harper Collins, New York ,2001. s.63

⁴⁹³ Gürkan, s. 426

⁴⁹⁴ Demirci, **Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi**, s.54

⁴⁹⁵ Michael Green, **Baptism : its purpose, practice and power**. Hodder Stoughton , London, 1987. s.45

reddederken Zwingli, vaftizi tıpkı Yahudilerin sünneti gibi kişiyi yeni ahde (kiliseye) dahil eden zâhirî bir işaret şeklinde yorumlamış, John Calvin ise vaftizin kurtarıcı özelliğinin sadece seçilmişler üzerinde etkili olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁹⁶

Bu sebeple bazı Protestan kiliseleri (Mennonit, Pentekostal, Mormon vb.) bebek vaftizini reddetmekte ve sadece iman ikrarında bulunabilecek yaştaki yetişkin vaftizine (inanın vaftizi) onay vermektedir.⁴⁹⁷ Özellikle Bapnist hareket vaftizde bedeninin tümünün suya batırılmasını ve çocukların vaftizinin geçersiz olduğu üzerine kurulmuştur.⁴⁹⁸

Bebek vaftizi, Hıristiyanlığın resmî din kabul edilmesinden sonra bilhassa X. yüzyıldan itibaren yaygın biçimde uygulanmış, XIII. yüzyılda Katolik kilisesi tarafından resmen kabul edilmiştir. İmanlı hayata ve kilise cemaatine katılma sakramenti olarak vaftiz, ilâhî ışığı tanımak ve ebedî hayata katılmak yani kurtuluşa ermek için gerekli bir ritüel sayılmıştır⁴⁹⁹ Bapnistler vaftizin sadece yetişkinlere uygulanabileceğine inanırlar.

Vaftizin tarihsel uygulamasının da bir hayli değişken olduğunu görmekteyiz. MS. 313 yılına kadar Hıristiyan olmak isteyenlere bir kefil atanır, o kefil adayı bilgilendirir, gözlemler ve samimiyetinden emin olduğunda 2-3 yılın sonunda vaftiz edilerek Hıristiyan olurdu.⁵⁰⁰ Üçüncü yüzyıl kadar günah itirafı sakramenti yerleşik bir uygulama haline gelmediği gibi, günahkar olarak ölmek için vaftizi ölüm döşeginde yapma eğilimi varken üçüncü yüzyıldan sonra asli günahla ölen çocukların cehenneme gideceği inancı yerleştikten sonra bebeklerin vaftiz edilmesi yaygınlık kazanmıştır. Yani Hz. İsa'nın ölümünden 300 yıl sonra vaftiz artık hem yeni doğan çocuklara yapılır hale gelmiş hem de Hz. İsa ve havarilerin uygulamadığı birçok ritüel eklenmiş ve ayinleştirilmiştir.

⁴⁹⁶ Gürkan, s.426

⁴⁹⁷ Gürkan s. 426

⁴⁹⁸ Erbaş, s.98

⁴⁹⁹ Gürkan, s. 426

⁵⁰⁰ Tarakçı, s..70

Diğer Hıristiyan gruplarda inanç ve uygulama anlamında bir hayli farklılaştığı görülen Süryaniler için vaftizin manevi anlamı vardır.

Ebiyonitler diğer Hıristiyan gruplardan Hz. İsa'yı son Yahudi peygamberi olarak görmeleri, sünneti uygulamaları, büyük ibadetlerini cumartesi yapmaları, kominyona inanmamaları ile farklılaşmakla beraber Müslümanlarınkine benzer boy abdestine benzer bir vaftiz uygulamaları vardır.⁵⁰¹

2. Oruç İle İlgili Aykırı Uygulamalar

Her dinin esasları, kutsalları, iman şartları olduğu gibi ritüel ve ibadetleri de var olagelmıştır. İbadetler inanılan “Yüce Varlık”la bağlantı kurulması, onu hoşnut etmek amacıyla dinlerin birbirleriyle etkilenmesi sonucunda birer sentez niteliğindedirler. Oruç bu ibadetler arasında –duadan sonra- belki en evrensel olanıdır. Denebilir ki hemen bütün geçmiş dinlerde, şekil, zaman gaye ve içerik farklı olmakla oruç bazen katı bir bazen esnetilmiş perhiz şeklinde uygulanmış gelmiştir.⁵⁰² Maniheizmden Budizme, Hinduizme kadar oruç ilahi olmayan dinlerde de vardır ve inananları tarafından uygulanmaktadır. Bu gerçeklik Kur'an'ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir.

“Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizlere de farz kılındı” ⁵⁰³

Ayette açıkça orucun bizden önceki toplumlara da farz kılındığı bildirilmektedir. Eski İran'daki dinlerden Manihaizme oruç uygulanmış, Hint dinlerinden Jainizm'in kurucusu Mahavir (MÖ. 599 - 527) yüce bir merteye elde etmek için oruca benzer sert bir perhizle yoluna başlamış, ona inananlar da -aynı şeyi yapmaya devam etmişlerdir, Budizm'in kurucusu Buda (Şakya-Moni) “orta yol”a ulaşmak için koyduğu esasların arasına "İki ayda bir oruç tutmak ve bu oruç esnasında herkesin huzurunda günahlarını itiraf etmek" tir hususunu koymuştur, Buda'ya göre kurtuluş için

⁵⁰¹ Osman Cilacı, **Günümüz Dünya Dinleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.165

⁵⁰² Osman Cilacı, **Semavi Dinlerde Oruç**, Diyanet İlmî Dergi, 1978, cilt: XVII, sayı: 3-4, s. 192

⁵⁰³ Bakara 2/183

oruç tutmak gerekir.⁵⁰⁴ Aynı şekilde Brahmanizm’de, Jainizm’de, Taoizm’de oruç uygulama olarak mevcut olduğu gibi, oruç hakkında bağlayıcı ve disipline edilmiş kesin hükümlerin mevcut olmadığı da söylenebilir.⁵⁰⁵ Birçok dinde uygulanan oruç konusunda İslam’daki uygulama ile benzerlik açısından Yahudiliğin, Hıristiyanlığın bir adım önünde olduğu görülmektedir.

Yahudilikte oruç Musa’dan beri var olmakla birlikte, Yahudi tarihi boyunca orucun sayı ve şekillerinde değişiklik görülmüştür. Tevrat’ta Musa’nın Sina Dağı’nda vahiy alırken kırk gün kırk gece oruç tuttuğu anlatılır⁵⁰⁶. Diğer Yahudi kutsal kitaplarında da Yahudilerin sıkıntıda olduğu dönemlerde ilâhî merhamete layık olmak için oruç tutup af dilediklerinden bahsedilir⁵⁰⁷. Yahudilerin tarih içerisinde yaşadıkları olaylar, sonraki dönemlerde dini otoriteleri olan hahamlar tarafından oruç günleri olarak belirlenmiştir.⁵⁰⁸ Yahudi kutsal metinlerindeki ifadelerden orucun, insanların bilinçli veya bilinçsizce yaptıkları kötü fiillere kefaret ve böyle bir durumdan ötürü duyulan pişmanlığın dışı vurulması için tutulduğu anlaşılır⁵⁰⁹.

Yahudilikte önem atfedilen oruç kelime olarak Eski Ahitte 43, Yeni Ahitte 23 ve Sinoptik İncillerde 19 defa geçer.

a. Sinoptik İncillerde Oruç

Hıristiyanlıkta oruçla ilgili bilginin kaynağını Kutsal Kitap oluşturmaktadır. İnciller oruçtan övgüyle bahsetmekte ve bu ibadete büyük önem vermektedir. Yeni Ahitte toplamda 23 kez geçen oruç kelimesinin sadece 4 tanesi Elçilerin İşlerinde bulunur, geri kalan 19 kullanımın tümü Sinoptik İncillerdedir. En eski ve en sağlam delil olarak görülen Sinoptik İncillerde defalarca geçen bir kelimenin diğer İncillerde bulunmaması üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Bu durum, adeta orucun

⁵⁰⁴ Ahmet Kahraman, **Eski Dinlerde ve İslam'da Oruç**, Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], 1971, cilt: X, sayı: 112-113, s. 318

⁵⁰⁵ Cilacı, 194

⁵⁰⁶ Çıkış 34:28

⁵⁰⁷ Hakimler 20:26; Samuel 7:6

⁵⁰⁸ Fatma Yüksel, **İlâhî Dinlerde Oruç**, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2008, sayı: 5, s. 35

⁵⁰⁹ Ali İhsan Yitik “**Oruç**”, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, XXXIII/414

kavram olarak da uygulama olarak da yok sayılmaya, ortadan kaldırılmaya çalışıldığı sonucunu çıkarmamıza sebep olabilir.

Sinoptik İncillerde çok açık bir şekilde Hz. İsa'nın oruç tuttuğunu görmekteyiz.

“ İsa kırk gün kırk gece oruç tuttuktan sonra acıktı. ”⁵¹⁰

Kendisi oruç tutmuş olan Hz. İsa oruç ibadetinin ortadan kaldırılması için bir söylemde bulunmadığı gibi orucun nasıl olması ve olmaması konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Hz. İsa'nın uyarısı dindar bir şekilde şeriatın gereklerini yerine getiren, oruç tutan ancak yürekte hiçbir değişim yaşamayan, günahlarının farkına varmayan, kendinde değişmesi gerekenleri fark etmeyen bir halkın Tanrı'yı hoşnut edemediği üzerinedir.⁵¹¹ Hz. İsa oruç tuttuğunu herkese göstermeye çalışarak bununla itibar kazanmaya çalışan dindar Yahudileri çok sert bir şekilde uyarmıştır. Oruç örneği Hz. İsa'nın ne için uğraştığı, neyi anlatmaya çalıştığının da bir örneğidir. Hz. İsa, dinin kalıplardan, kurallardan ibaret görülmesine ve aynı zamanda dinin çıkar edinme aracı olmasına, Tanrı'nın değil insanların hoşnutluğunu aramaya karşı bir duruş içindedir. Oysa din Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmak, ezilenleri korumak, onların hakkını savunmak, insanlığın önünü aydınlatmak ve özgürleştirmek için vardır. Tanrı'nın istemediği ve söylemedikleri üzerinden insanlar üzerinde hegemonya kurmaya, güç devşirmeye çalışanlar hem maddi hem manevi açıdan sömürücü olma konumundadırlar. Hz. İsa başta din adamları olmak üzere bu güç odaklarının ipliğini pazara çıkardığı için tepki almış ve ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

“Oruç tuttuğunuz zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttıklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyle ki,

⁵¹⁰ Matta 4:2

⁵¹¹ Erbaş, **Hıristiyan İbadetleri**, Ayışığı kitapları, İstanbul, 2013, s. 53

insanlara değil, gizlide olan Babanız'a oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir."⁵¹²

Eski Ahit'in emirlerini ayakta tutma telkininde bulunan Hz. İsa'nın olmasını istediği Oruç Yeşeya 58/1-6'da anlatılan oruçtur aslında. O günlerde Hz. İsa'yı dinleyenler bu ayetleri de hatırlamış olmalıdırlar.

"Avaz avaz bağırın, çekinmeyin, Sesinizi boru sesi gibi yükseltin; Halkıma isyanlarını, Yakup soyuna günahlarını bildirin. Diyorlar ki, 'Oruç tuttuğumuzu neden görmüyor, isteklerimizi denetlediğimizi neden fark etmiyorsunuz?' "Bakın, oruç tuttuğunuz gün keyfinize bakıyor, işçilerinizi eziyorsunuz. Orucunuz kavgayla, çekişmeyle, şiddetli yumruklaşmayla bitiyor. Bugünkü gibi oruç tutmakla sesinizi yükseklerle duyuramazsınız. İstedğim oruç bu mu sanıyorsunuz? İnsanın isteklerini denetlemesi gereken gün böyle mi olmalı? Kamış gibi baş eğip çul ve kül üzerine mi oturmalı? Siz buna mı oruç, RAB'bi hoşnut eden gün diyorsunuz? Benim istediğim oruç, haksız yere zincire, boyunduruğa vurulanları salıvermek, ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak, her türlü boyunduruğu kırmak değil mi?"⁵¹³

Yeşeya'da söz edilen orucun ne anlattığını Ali Erbaş şu şekilde açıklamaktadır:

"Oruç insanın kendisi içindir...Oruçta hedeflenen kavga ve çekişmelerden uzak durmak değil, dargın olduklarıyla da barışmaktır. Tanrı oruç tuttuğunu herkese ilan eden davranışların sergilenmesine ve sahte alçakgönüllülük gösterilerine orucun alet edilmesine karşıdır... Eğer bir kişi emri altında çalışan kişinin haklarına saygı duymuyorsa, ihtiyaç içindeki kişilere merhamet etmiyorsa Tanrı bu kişinin tuttuğu oruçla ilgilenmiyordur... Kitabı Mukaddes'te oruçla ilgili cümlelerde Tanrı'nın insandan merhametli bir kalp ile kendi yiyeceğini, giyeceğini

⁵¹² Matta 6:16-18

⁵¹³ Yeşeya 58/1-6

başkaları ile paylaşan biri olması istediği anlaşılmaktadır... Yani oruç bir açlık ve susuzluk döneminden çok bir paylaşma ve insanlarla kucaklaşma dönemidir.”⁵¹⁴

Keza Eski Ahit’e göre ve oruç tutulurken aç kalmak, kendini kötülüklerden uzak tutmak esastır.

Yukarıdaki anlatım ve oruca verilen anlam İslami algılamayla ayırt edilemeyecek kadar benzerdir. Teoride böylesi güzel açıklanan orucun pratikte ise Hıristiyan cemaatin büyük çoğunluğu tarafından uygulanmadığını, ortadan kalkmaya yüz tutan bir noktada olduğunu görmekteyiz.

Sinoptik İncillerde yukarıda verilen metinlerin dışında Hz. İsa ve öğrencilerinin Yahya peygamberin öğrencileri oruçlu oldukları halde Hz. İsa ve havarilerinin oruç tutmaması kıssası bulunur. Ferisiler Hz. İsa ve İnanırlarının oruç tutmamasını kınarlar. Yahya’nın öğrencileri oruç tutarken Hz. İsa ve öğrencilerinin oruç tutmamasının sebebini Ferisilerin Yahya’nın yakalanması üzerine yas orucu tuttıkları, Hz. İsa’nın ise kendisinin bir müjdeci olarak gelmesinden dolayı bu yası tutmadığı ve orucu da ifa etmediği şeklinde açıklayan din adamları bulunmaktadır.⁵¹⁵ Ayrıca metinlerin sonunda geçen ”*güveyin aralarından alınacağı günler gelecek oruç tutacaklar*“⁵¹⁶ ifadesinden Hz. İsa’nın öğrencilerinin sınırlı bir zaman için oruçtan muaf olduklarını, Hz. İsa’nın aralarından ayrılması sonrasında oruç mükellefiyetlerinin tekrar söz konusu olduğunu anlayabiliriz. Bunun dışında Hz. İsa ve yanındakilerin diyar diyar dolaşırken aç susuz kaldıkları göz önünde bulundurulursa zaten yarı oruçlu geçen bu zamanlarda ve ulaşılması, tebliğ edilmesi gereken onlarca insan varken oruç tutmanın zamanı olmadığı, sonraki zamanlarda bu orucun ifa edilebileceğini de çıkarsayabiliriz.⁵¹⁷ Ayrıca Yahudilerin tutmakla zorunlu oldukları oruç Yum Kippur günü orucudur. Ferisilerin kınadığı durum ise bu orucun tutulmaması ile ilgili değildir, Yahya’nın öğrencileri örnek gösterilerek “*madem inançlısınız ve aynı yoldasınız neden*

⁵¹⁴ Erbaş, **Hıristiyan İbadetleri**, s. 54

⁵¹⁵ İlhan Keskinöz, **Hıristiyanlıkta Oruç**, Türk Dünyası Presbiteryen Kilisesi, Kadıköy, 2002, s. 10

⁵¹⁶ Matta 9:15 Markos 2:20 Luka 5:35

⁵¹⁷ Matta 15:32

onlar gibi oruç tutmuyorsunuz” demeye getirmektedirler. Yani Hz. İsa ve öğrencileri yasaya aykırı bir tutum içinde değildirler.

“Bu arada Yahya'nın öğrencileri gelip İsa'ya, “Neden biz ve Ferisiler oruç tutuyoruz da senin öğrencilerin tutmuyor?” diye sordular. İsa şöyle karşılık verdi: “Güvey aralarındayken, davetliler yas tutar mı? Ama güveyin aralarından alınacağı günler gelecek, o zaman oruç tutacaklar.”⁵¹⁸

Hz. İsa'yı vaftiz eden Yahya ile ilgili övgü niteliğinde geçen sözlerde Yahya'nın oruç tuttuğu açıkça yazmaktadır.

“Yahya geldiği zaman oruç tutup içkiden kaçındı, ona ‘cinli’ diyorlar. İsa şöyle karşılık verdi: “Güvey aralarındayken, davetliler yas tutar mı? Ama güveyin aralarından alınacağı günler gelecek, o zaman oruç tutacaklar.”⁵¹⁹

Yine dindarlığın bir göstergesi olarak oruca ayrı bir vurgu yapıldığını Sinoptik İncillerde görmekteyiz.

“Anna adında çok yaşlı bir kadın peygamber vardı. Aşer oymağından Fanuel'in kızıydı. Genç kız olarak evlenip kocasıyla yedi yıl yaşadıktan sonra dul kalmıştı. Şimdi seksen dört yaşındaydı. Tapınaktan ayrılmaz, oruç tutup dua ederek gece gündüz Tanrı'ya tapınırdı.”⁵²⁰

Günümüz Hıristiyanlığındaki uygulanış şekli çoğunlukla bir tür perhize dönmüş olan orucun Hz. İsa tarafından tutulma şeklinin birkaç yiyecekten uzak durarak değil aç kalarak olduğunu metinlerden açıkça görüyoruz.

İncillerden yola çıkarak Hz. İsa'nın oruç tuttuğunu ve bu konuda telkinlerde bulunmasından da anlaşılacağı üzere Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dinde oruç devam

⁵¹⁸ Matta 9:14-15, Markos 2:18-19, Luka 5:33-34

⁵¹⁹ Matta 11:18

⁵²⁰ Luka 2:36-37

ettirilmesi gereken bir ibadettir. Ancak bunun yanında Hz. İsa'nın oruç için Yahudilerinkinden farklı bir uygulama ortaya koymadığını da görmekteyiz. O, daha çok oruç tutarken kişinin niyeti üzerinde durmuş ve kişinin ruhsal gelişimine katkıda bulunması noktasında uyarılarda bulunmuştur. Muhtemel ki kendisi de takipçileri de tıpkı Yahudiler gibi oruç tuttular.

Ancak Hz. İsa'nın toplumundan ayrılışı sonrasında özellikle Çarşamba ve Cuma günleri oruç tutulduğunu, yılın belli zamanlarından et ve süt ürünlerine kaşı perhiz uygulandığını görmekteyiz.⁵²¹ 4. yy' da kırk günlük oruçlar tutulurken günümüzde 7 hafta tutan kiliseler de vardır. Orta çağda özel olarak, çeşitli memleketlerde oturan Hıristiyanlar için ülkelere ve zamanlara göre değişen bazı oruç günleri ihdas edilmiştir.⁵²² Görüldüğü gibi Hıristiyan mezheplerinin oruç uygulamaları yerel kültürlerin etkisi ile farklılaşmış bulunmaktadır.

b. Hıristiyanlıkta Oruç

Hıristiyanlıkta oruç, akşam bir kez yemek yedikten sonra ertesi akşama kadar devam eden süreye denir. Oruç tutan kişiler gün boyunca bir şey yemez ve içmez, gün batımından sonra yemeklerini yiyebilirler. Oruç döneminde hayvansal gıdalar yenmez ve alkol kullanılmaz. Ancak bazı sebeplerden dolayı oruç tutamayanlar perhiz tutabilir ya da gün boyunca sıvı şeyler alarak oruç tutarlar.⁵²³ Hıristiyanlıkta oruç çarşamba, cuma, cumartesi günleridir.

Genel olarak Hıristiyanlar oruç ve perhizi aynı manada düşünmüş ve uygulamışlardır. Oruçtan maksatları vücuda belirli zamanlarda eziyet etmek, nefsanî arzuları kırmak, işlenmiş olan bazı günahların cezasını bu dünyada çekmeye çalışmaktır.⁵²⁴

Günümüz Hıristiyan dünyasında başlıca iki çeşit oruç vardır. 1. Şükran orucu: Her hafta pazar günü icra edilen Evharistiya töreninden (ekmek-şarap ayini) önce

⁵²¹ Yitik, s.415

⁵²² Osman Cilacı, **İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban**, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1980 s. 26

⁵²³ Keskinöz, s. 39

⁵²⁴ Erbaş, **Hıristiyan İbadetleri** s. 53

alkollü içki içmemek şeklinde eda edilir. 2. -Eklesiyastik (Kiliseye mensubiyet) oruçları: Anglikan kilisesi dışındaki bütün Hıristiyan mezheplerince benimsenen ancak farklı biçimlerde uygulanan bir oruç/perhizdir. Paskalya bayramından 40 gün önce başlar ve paskalya bayramında son bulur. Eklesiyastik oruç, günümüzde oldukça hafifletilmiş ve azaltılmıştır. Gündüz tek bir yemek almak, sabah ve akşamda hafif yiyeceklerle yetinmek şeklinde tutulur Katolik ve Ortodokslar bu günlerin dışında Çarşamba, Cuma, cumartesi günleri ve yortulardan önce oruç/perhizi uygularlar.⁵²⁵

Protestan Hıristiyanlıkta oruç genelde yılın belirli bir ayı içine konmuş bir ibadet biçimi olarak görülmez. Kiliselerin ibadet takvimlerinde oruç zamanları bulunmasına karşın bu takvime Hıristiyanlar uymak zorunda değildirler, diledikleri zaman oruç tutabilirler.⁵²⁶ Pavlus sonrası yasanın ortadan kalkma anlayışının bir uzantısı olarak oruç da ruhsal anlamlar yüklenerek hafifletilmiş, tam anlamıyla uygulanmaz durumdadır. Protestan din adamları kendi yazdıkları kitaplarda orucu “kendi günah ve hatalarının farkında olmak”⁵²⁷ şeklinde tanımlayarak orucun ruhani tarafını ön plana çıkarma çabasıdadırlar. Dahası inananların kendilerine oruçla ilgili sordukları “Orucu kaç gün tutmalıyız, nasıl tutmalıyız, orucu ne bozar” gibi soruların oruçla hedeflenen ruhaniyeti engellediğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla oruç her Hıristiyan’ın tutması gereken bir ibadet olmaktan uzak bir noktada görülmektedir, netlik olmadığı için de oruç birçok Hıristiyan tarafından uygulanmamaktadır.

Hıristiyanlıkta başlangıçta bir ay olan oruç ibadeti, sıcak bir mevsime rastladığı için uygun bir mevsime, ilkbahara alınmış(mart), bunun için on gün ilave edilerek kırk gün olmuştur. Daha sonra, bu tasarrufa razı olan kralın rahatsızlığı sebebiyle on gün daha ilave edilerek elli güne çıkarılmıştır. Daha sonraları (bu kendilerine zor geldiğinden) orucun mahiyetinde değişiklikler yapmışlar ki buna perhiz demişler ve bu elli günlük orucu bu günlerde et ve yağlı yemekler yemeyerek perhize

⁵²⁵ Recep Demir, “Diğer İnanç Sistemlerinde ve İslâm’da Oruç (Karşılaştırmalı Bir Analiz)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research, 2016, cilt: IX, sayı: 42, s. 1790, Erbaş Hıristiyan İbadetleri, s. 56

⁵²⁶ Keskinöz, s. 13

⁵²⁷ Keskinöz, s. 15

çevirmişlerdir.⁵²⁸ Ancak aynı zamanda vasfı, zamanı ve sayısı değişmiş olarak, "Büyük Perhiz" adı ile bazı dindar Hıristiyanlarca sert ve güç bir biçimde devam ettirilmektedir.⁵²⁹

Orucun esnek uygulanaşına dayanak olarak da ahlaki olarak kötü bir noktada oldukları halde çok dikkatli bir şekilde oruç tutarak aç kalan Yahudileri örnek göstermekte. Asıl mesele "iyi insan olmak" diyerek ibadetleri küçümseyen, gereksizleştiren bir tutum içindedirler. Oysa Tanrı'nın insanlardan yapmak istediğı ibadetler onları iyi insan haline getirmek için onlara emrettiğı uygulamalardır. Bir uygulama amacından saptırıldı, içi boşaltıldı diye uygulamanın kendisinin ortadan kaldırılmasının doğru olmadığı düşüncesindeyiz. Nitekim Hz. İsa ahlaklı ve iyi bir insan olarak ibadetlerini yerine getirmiştir. İddia edildiğı gibi emirlere uymak, ibadet etmek insanları kötülüğe sürüklemeyiz; ancak onlar yaptıkları ibadetleri şekle indirger ve ibadetler sebebi ile kendilerini üstün görürlerse kötü olurlar.

Katolik mezhebi 40 günlük oruçlarını reformlar sonucunda 4 güne indirmiştir. Ayrıca bu oruç zamanlarında et hariç yemek yenebilir, içki içilebilir, iğne tedavisi yapılabilir.

Orucun uygulanış şekli Hıristiyan dünyasında farklıklar göstermektedir. Bir Hıristiyan mezhep olan Süryani orucu ile ilgili Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük'ün yazdığı dinler tarihi eserinde şu bilgiler verilmektedir;

"Yıllık beş oruç ve perhiz şöyledir: Büyük oruç (40 güne Elem Haftasının 7 günü de eklenir), Ninova orucu (3 gün. Hıdırillas), Şubat'ta. Haziran başı perhizi, 3 gün (Havarilerin orucu sayılır). Ağustos Perhizi (1 0-1 5'inci günleri arası, Meryemana Orucu). Aralık Perhizi (1 5-25'inci günleri arası, Hz. İsa'nın doğuş bayramı orucu, Noel). Bu oruçlardan 48 günlük olanı hem perhiz, hem de oruç olarak tutulur.

⁵²⁸ Demir, s. 1789

⁵²⁹ Ahmet Kahraman, "Eski Dinlerde ve İslam'da Oruç", Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], 1971, cilt: 10, sayı: 112-113, s. 319

Diğerlerinden Ninova orucu da perhiz ve oruç olarak tutulur. Geri kalanlar, hep perhiz olarak yerine getirilir.”⁵³⁰

Günümüzde Hıristiyan mezheplerinde ortadan kaldırılmaya yüz tutmuş olmasına karşın Süryaniler gibi bazı kiliselerde düzenli bir şekilde namaz kılınması ve oruç tutulması uygulaması da mevcuttur.⁵³¹

Ortodoks Süryanileri için oruç sıhhatin kaynağıdır ve namazla oruç kanattır, oruçla namaza, muhabbetten doğan rahmet işlerinin katılması gereği vardır.⁵³² Süryani Ortodokslarının yıllık ve haftalık oruçları vardır ve oruç perhiz şeklinde değildir. Tarihi açıdan bakıldığında oruç perhiz şeklinde değilken İstanbul Metropolitliğinde, modern hayatın bir gereği olarak büyük şehirlerde yaşayanların uygulamasına izin verilmiştir.⁵³³ Görüldüğü gibi oruç Süryani mezhebi tarafından asli konumuna yakın bir şekilde uygulanırken diğer ana akım mezheplerde kültürün etkisi ile dönüşmüştür.

3. Secdeli Dua İle İlgili Aykırı Uygulamalar

Dua, tüm dinlerde lütuf elde etmek için yüce yaratıcıya, bir üstün güce veya ilahlara başvurmak amacıyla sözlü ya da yazılı olarak dile getirilen dilek ve isteklerdir. Dua aynı zamanda kulun bütün benliği ile Tanrıya yönelerek, O’ndan istek ve dilekte bulunması anlamında dini terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şeklidir.⁵³⁴ Yapılan araştırmalar, insanlığın dinî tecrübesinde en yaygın ibadet şeklinin bir Yüce varlığa veya çeşitli varlıklara dünyevî veya uhrevî gayelerle dua edip yalvarmak olduğunu ortaya koymuştur.⁵³⁵ Dinlerin hemen hepsinde ritüellerin olması, ibadet şekillerinin

⁵³⁰ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993. s. 277

⁵³¹ Tümer, Küçük, s. 277

⁵³² H. Dolapönü, **Yıl Öğütleri**, Hikmet Basımevi, Mardin, 1956, s. 146

⁵³³ Nihat Durak, **Süryani Ortodoks Kilisesi’nde ibadet, Basılmamış**, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim dalı, 2000, s. 78

⁵³⁴ Osman Cilacı, “**Dua**”, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, IX/529

⁵³⁵ Mustafa Sinanoğlu, “**İbadet**”, TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, XIX/ 234

olması dinlerin kaynağının aynılığına işaret etmektedir. Şekilleri farklı da olsa temelde yüce bir varlığa duyulan tapınma ihtiyacı ve saygı duyma tüm dinlerde ortaktır.⁵³⁶

İlahi dinlerin aynı kaynaktan beslendiği tezinden yola çıkarak denilebilir ki; tüm semavi dinlerde ortak inanç ve ibadet konuları mevcuttur. Nitekim geçmiş peygamberler ve ümmetlerine de namaz, zekat, oruç gibi ibadetlerinin emredildiğini Kur'an bildirmektedir. Dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyanlar da bu emrin muhatapları ve uygulayıcıları olmuşlardır.⁵³⁷ Üç büyük dinin atası kabul edilen Hz. İbrahim'le ilgili Kuran-ı Kerim'de geçen aşağıdaki ifadeler secdeli dua ibadetinin çok eski zamanlara dayandığını göstermektedir⁵³⁸:

“İbrahim'in: “Rabbim beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!”⁵³⁹

Ayrıca Kuran-ı Kerim'de Hz. Lokman, Hz. Lut, Hz. İshak, Hz. Zekeriyya, Hz. Yakup⁵⁴⁰ başta olmak üzere hemen tüm elçilerin secdeli dua yaptıkları görülmektedir. Hz. İsa, beşikte konuşurken, kendisine namazın emredildiğini söylemektedir:

"Beni bulduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekat vermeyi emretti." ⁵⁴¹

Bu da bize, secdeli duanın hak dinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, tarihin değişik dönemlerinde gönderilen bütün ilahi mesajlarda yer aldığını göstermektedir.

a. Sinoptik İncillerde Secdeli Dua

Kur'an, birçok ayette İsrail oğullarına gönderilmiş ilahi kitap olan Tevrat'ı tasdik ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, Hz. İsa'ya verilen İncil'in de Tevrat'ı tasdik ettiğini belirtir. Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik edici vasfının yanı sıra eksik ve

⁵³⁶ Mehmet Efe, “İlahi Dinlerde İbadet ve Namaz”, Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research, 2009, cilt: II, sayı: 3, s. 20

⁵³⁷ Bakara 2:83

⁵³⁸ İbrahim 14:37, Enbiya 21: 72-73

⁵³⁹ İbrahim 14:40

⁵⁴⁰ Enbiya21:73, Al-i İmran 3: 39

⁵⁴¹ Meryem 19:18

yanlıklarını düzeltici olduğu da vurgulanır.⁵⁴² Ayrıca Kuran-Kerim’de Ehli Kitabın “Allah’tan başkasına tapmayalım; O’na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın”⁵⁴³ şeklindeki ortak kelimeye çağırılması,” Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O’na teslim olmuşuzdur”⁵⁴⁴ sözü, “Allah müminlerden canlarını ve mallarını, cennet kesinlikle kendilerinin olması karşılığında satın aldı. Allah yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler. Bu, Tevrat’ta da, İncil’de de, Kur’an’da da Allah’ın verdiği bir vaattir...”⁵⁴⁵ buyruğu üç kutsal kitabın da ortak bir çizgide olduğu, ortak değerlere, ortak bir inanç kültürüne çağırıldığını göstermektedir.⁵⁴⁶ Ali İmran’da geçen “ortak kelime” tevhit olup özü ise “sadece Allah’a kulluk etmek” tir. Allah’tan başkasına Tanrısal güçler atfetmemek yalnız Allah’a dua ve dilekte bulunmak ve yalnız Allah’ı sorgulanamaz görmektir. İnsanlar birtakım gizli güçler bulunduğunu sandıkları canlı veya cansız varlıklara tapmak, onlardan meded ummak suretiyle onları tanrılaştırmışlar; onları tanrılıkta Allah’a, eş, ortak yapmışlardır. İnsanların kendi düşünceleri, akıl yürütmeleriyle koydukları helâl ve haramı Allah’ın buyruğu olarak kabul etmek de bu hükmü koyanı tanrılaştırmak, Allah’a ortak koşmak demektir.⁵⁴⁷

Ayetleri göz önüne alarak, her peygamberle birlikte gönderilen ve “İslâm”ın değişmez esaslarını oluşturan tek Allah inancı, peygamber inancı, âhiret anlayışı gibi inanç esasları ile Kur’an’da birçok peygamberin yerine getirdiğinden bahsedilen namaz, zekât, oruç gibi başlıca ibadetler ve evrensel ahlâk esasları da diyebileceğimiz prensiplerin bulunduğu ibarelerin tasdik edildiği de söylenebilir.⁵⁴⁸ Hem kitapların ortak inanç ve uygulamalar noktasında ortak vurgulara sahip olduğu gerçeği, hem Hz. İsa’nın yeni bir din ortaya koymaktan öte Eski Ahit’i tasdik etmesi bizleri Hz. İsa’nın, ibadetlerini de Eski Ahit’e göre yaptığı sonucuna götürmektedir.

⁵⁴² Maide 5:48

⁵⁴³ Ali İmran 3:64

⁵⁴⁴ Ankebut 29:46

⁵⁴⁵ Tevbe 9:111

⁵⁴⁶ Hakan Uğur, “Eski Ahid’deki “Dua” Kavramının Kur’an’daki “Salat” Kavramıyla İlişkisi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, cilt: VIII, sayı: 2, s. 139

⁵⁴⁷ Süleyman Ateş, **Kur’an Ansiklopedisi**, Kuba Yayınları, İstanbul, XIX/392-402

⁵⁴⁸ Uğur, s. 140

Nitekim Eski Ahit'te yargıda bulunmak, hükmetmek, aracılık etmek, şefaath etmek, dilekte bulunmak, uyarmak, günah çıkarmak, derin derin düşünmek, hatırlamak, şükretmek, ibadet etmek, aracı olmak gibi anlamlara gelen "palel" fiili ile yakarı, isteyip dilemek, yalvarmak, dua etmek, af dilemek anlamlarına gelen "salat" kelimesinin benzer şekilde kullanıldığı gözlenmektedir.⁵⁴⁹ Secdeli dua ya da namaz bir dua biçimi olduğundan namazı özel bir dua şekli tarzında tanımlamak da mümkündür. Tüm dinlerde dua olmasına karşın duanın belli bir ritüel şeklinde uygulanması noktasında farklılıklar ve benzerlikler mevcuttur.

Yrd. Doç. Dr. Metin Yiğit'in Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan Diyanet Dergisindeki "Bir İbadet biçimi olarak namazın tarihçesi" adlı makalesinde secdeli duanın Eski ve Yeni Ahit'teki metinlerde geçtiği tespitinde bulunmaktadır:

"Eski ve Yeni Ahit'in elimize ulaşan mevcut şekillerinde de namazın varlığını gösteren ifadeler bulunmaktadır. Kanaatimizce bu metinlerde yer alan ve "dua" şeklinde tercüme edilen ifadelerin önemli bir kısmı namazla ilgilidir. Ancak bunları kati bir şekilde ayırmak mümkün değildir. Kuran'ı Kerim' de namazı ifade etmek için seçilen "salat" kelimesi de temelde dua anlamına gelmektedir. Günümüzde Süryanilerin ve İbranilerin namaz ibadetini ifade etmek için kullandığı ve temelde Aramiceden alınma "sluto" kelimesi de sözlükte "eğilmek, rükuda bulunmak" gibi anlamlara gelmektedir ki bunun da duayı çağrıştırdığı açıktır. İster "dua" kelimesiyle karşılansın, isterse doğrudan "salat" ve türevleri şeklinde geçsin eski metinlerde namazı anlatan bazı ifadelerin olduğu kesindir".⁵⁵⁰

Dua Babil sürgününden sonra Yahudilikteki en önemli bir ibadet şekli haline gelmiştir. Eski Ahitte günün değişik bölümlerinde yapılan dualardan söz edildiği görülmektedir. ⁵⁵¹Mabed'in M.S. 70 tarihinde yıkılışından sonra başlayan Mişna ve Talmud dönemlerinde dualar belli zamanlara tahsis edilmiştir. Dua günde üç vakte

⁵⁴⁹ Uğur, s.143

⁵⁵⁰ Metin Yiğit, "Bir İbadet Biçimi Olarak Namazın Tarihçesi", Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi], 2011, cilt: 47, sayı: 1, s. 23

⁵⁵¹ I. Samuel 15:11. Mezmurlar 86:3 Mezmurlar 88:1

ayrılmıştır. Bunlar; sabah (Şahrit), öğleden sonra (Minha) ve akşam (Arvit veya Ma'ariv) vakitleridir.⁵⁵² İbadetin günde üç defa yapılması Daniel kitabındaki şu pasaja dayandırılmıştır:

*"Daniel yasanın imzalandığını öğrenince evine gitti. Yukarı odasının Yerusâlim yönüne bakan pencereleri açtı. Daha önce yaptığı gibi her gün üç kez diz çöküp dua etti, Tanrısı'na övgüler sundu."*⁵⁵³

Eski Ahitteki benzer bir durum Sinoptik İncillerde görülmektedir. Hz. İsa, yakalanacağını sezdiği son gün, günün üç ayrı vaktinde Havarilerinden uzak bir yerde dua etmiştir.

"Sonra. İsa öğrencileriyle birlikte Getsemani denen yere geldi. Öğrencilerine, "Ben şuraya gidip dua edeceğim, siz burada oturun" dedi. Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına aldı. Kederlenmeye, ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı. Onlara, "Ölesiye kederliyim" dedi. "Burada kalın, benimle birlikte uyanık durun." Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. "Baba" dedi, "Mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun." Öğrencilerin yanına döndüğünde onları uyumuş buldu. Petrus'a, "Demek ki benimle birlikte bir saat uyanık kalamadınız!" dedi. "Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız. Ruh isteklidir, ama beden güçsüzdür." İsa ikinci kez uzaklaşıp dua etti. "Baba" dedi, "Eğer ben içmeden bu kâsenin uzaklaştırılması mümkün değilse, senin istediğin olsun." Geri geldiğinde öğrencilerini yine uyumuş buldu. Onların göz kapaklarına ağırlık çökmüştü. Onları bırakıp tekrar uzaklaştı, yine aynı sözlerle üçüncü kez dua etti. Sonra öğrencilerin yanına dönerek, "Hâlâ uyuyor, dinleniyor musunuz?" dedi. "İşte saat yaklaştı, İnsanoğlu günahkârların eline veriliyor. Kalkın, gidelim. İşte bana ihanet eden geldi!"⁵⁵⁴

⁵⁵² Uğur, s. 145

⁵⁵³ Daniel 6:10

⁵⁵⁴ Matta 26: 36-46

Hız. İsa havarilerin yanından üç kere ayrılıyor ve duasını yüz üstü kapanarak yapıyor.

“Petrus ’u, Yakup ’u ve Yuhanna ’yı yanına aldı. Hüzünlenmeye ve ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı. Onlara, “Ölesiye kederliyim” dedi. “Burada kalın, uyanık durun.” Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. “Mümkünse o saati yaşamayayım” dedi. “Abba, Baba, senin için her şey mümkün, bu kâseyi benden uzaklaştır. Ama benim değil, senin istediğın olsun.”⁵⁵⁵

Ayrıca Eski Ahit’te duanın içeriğini vurgulamak üzere bazı ritüeller gelişmiştir. Meselâ, (normal pozisyon olarak) ayakta durmak, diz çökmek, yere kapanmak (secde etmek), başını eğmek (rükû etmek), elleri göğse doğru açmak (dua etmek), başı (yüzü) dizlerinin arasına koymak, oturmak gibi.⁵⁵⁶ Diz çökmek, ayağa kalkmak ve yere kapanmak gibi ifadelerin secdeli duanın belli bölümlerini anlatan ifadeler olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu ifadelere örnek olarak aşağıdaki metinler kanıt gösterilebilir:

“Süleyman, Rab ’be duasını ve yalvarışını bitirince, elleri göklere açık, dizleri üzerine çökmüş olduğu Rab ’bin sunağının önünden kalktı. Ayakta durup bütün İsrail topluluğunu yüksek sesle şöyle kutsadı.”⁵⁵⁷

“ Ahav yiyip içmek üzere oradan ayrılınca, İlyas Karmel Dağı ’nın tepesine çıktı. Yere kapanarak başını dizlerinin arasına koydu.”⁵⁵⁸

Hem Eski Ahit’teki hem Sinoptik İncillerdeki verilerden yola çıkarak Hız. İsa’nın en az üç vakitli olmak üzere secdeli duada bulunduğu tespitinde bulunabiliriz kanaatindeyiz. Hız. İbrahim’den bu yana uygulanmakta olan secdeli duanın Hız. İsa

⁵⁵⁵ Markos 14:33-35

⁵⁵⁶ Uğur, s.146

⁵⁵⁷ 1. Krallar 8:54

⁵⁵⁸ 1. Krallar 18/42

tarafından devam ettirilmediğini söylemek tarihsel ve dinsel verilere aykırı görünmektedir.

Sinoptik İncillerde Hz. İsa Yahudilerin yaptığı duaya şeklen ve içerik olarak eleştiriler getirmektedir. Şekli olarak boş tekrarlar yapılmasını eleştirirken, içerik olarak duanın gösteriş aracı haline gelmesini, dua ritüeli sayesinde din adamlarının kendilerine dinsel paye vermesini eleştirmiştir. Hz. İsa duanın yalnız başına, sessizce ve içtenlikle yapılmasını öğütlemiş, boş sözleri tekrarlamanın putperest bir uygulama olduğu noktasında uyarmıştır.

“Dua ettiğiniz zaman ikiyüzlüler gibi olmayın. Onlar, herkes kendilerini görsün diye havralarda ve caddelerin köşe başlarında dikilip dua etmekten zevk alırlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Ama siz dua edeceğiniz zaman iç odanıza çekilip kapıyı örtün ve gizlide olan Babanız’a dua edin. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir. Dua ettiğinizde, putperestler gibi boş sözler tekrarlayıp durmayın. Onlar söz kalabalığıyla seslerini duyurabileceklerini sanırlar. Siz onlara benzemeyin! Çünkü Babanız nelere gereksinmeniz olduğunu siz daha O’ndan dilemeden önce bilir.”⁵⁵⁹

Dua ile ilgili uyarılarda bulunmasının yanı sıra Hz. İsa duanın nasıl olacağına dair de örnekler göstermiştir. Bu örnekler bize Sinoptik İnciller’e göre duanın kime yapılması kimden yardım dilenmesi ve korkulması, kimden medet umulacağı hakkında bilgi vermektedir.

Aşağıdaki metinde Hz. İsa’nın gün doğmadan dua ettiği ifadesi, bize sabah namazına işaret edebileceğini düşündürmektedir.

⁵⁵⁹ Matta 6:5-8

• (Sabah namazı) Hz. İsa gün doğmadan dua ediyor:

*“Sabah çok erkenden, ortalık henüz ağarmadan İsa kalktı, evden çıkıp ıssız bir yere gitti, orada dua etmeye başladı”.*⁵⁶⁰

Markos’daki ifadelerle göre duanın uyanık yani bilinçli yapılması gerektiğinin vurgulandığını görüyoruz.

• (Uyanık dua): Hz. İsa uyanık ve dikkatli dua edin telkininde bulunuyor:

*“Dikkat edin, uyanık kalın, dua edin. Çünkü o anın ne zaman geleceğini bilemezsiniz”*⁵⁶¹

*“Her an uyanık kalın, gerçekleşmek üzere olan bütün bu olaylardan kurtulabilmek ve İnsanoğlu’nun önünde durabilmek için dua edin”*⁵⁶²

• Hz. İsa’nın duasının içeriği:

*“Baba, adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin. Her gün bize gündelik ekmeğimizi ver. Günahlarımızı bağışla. Çünkü biz de bize karşı suç işleyen herkesi bağışlıyoruz. Ayartılmamıza izin verme.”*⁵⁶³

“Göklerdeki Babamız, Adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin. Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de Senin istediğin olsun. Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver. Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, Sen de bizim suçlarımızı bağışla. Ayartılmamıza izin verme. Bizi kötü olandan kurtar. Çünkü egemenlik, güç ve yücelik Sonsuzlara dek senindir! Âmin”

⁵⁶⁴

⁵⁶⁰ Markos 1:35

⁵⁶¹ Markos 13:33

⁵⁶² Luka 21:36

⁵⁶³ Luka 11:2

⁵⁶⁴ Matta 6:9-13

Yukarıdaki metinlerden de görüldüğü gibi Hz. İsa yakarırken Yüce Tanrı'ya hitap etmeye ne kendisini ne annesi Hz. Meryem'i ne de bir başkasını aracı kılmadan Tanrı'ya duaya çağırıyor. Rızkını istediği, günahlarını bağışlamasını dilediği, ayartılmamak ve kötü olandan kurtarmak için yalvardığı tek bir Tanrı var. Kendisi duası ile yaratıcıya karşı acziyetini, mahrumiyetini ortaya koymasının yanı sıra kendinden sonrakilerin Hz. İsa'ya tapınmasına, O'na dua etmesi inancına aykırı bir durum ortaya koymaktadır.

b. Hıristiyanlıkta Secdeli Dua

Tüm ilahi dinlerde olduğu gibi dua Hıristiyan din esaslarından biridir. Hıristiyanlıkta dua çok önemlidir ve doğrudan Tanrı'ya dua edildiği gibi çoğunlukla Hz. İsa'ya, Hz. Meryem'e ve azizlere dua edilir. Günümüz Hıristiyanlarının din adamları eşliğinde yaptıkları günlük, haftalık ve yıllık duaları vardır. Her dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da dua edilmesi için özel zamanlar ve mekanlar var olagelmiştir. Bu mekanlar kiliseler, kalıntı mezarlar ve kutsal yerlerdir.

Hıristiyanlıkta duanın iki ana ögesinden biri hemen bütün dinlerde olduğu gibi samimiyet, kamil bir inançtır. Ancak duanın en önemli ve ilk ögesi duaya Hz. İsa Mesih'in adıyla başlanmasıdır. Hıristiyanlar Yuhanna 16:23-24'te geçen” Baba'dan *her ne dileyecek olursanız, benim ismimle onu size verecektir. Şimdiye kadar benim ismimle bir şey dilemediniz, dileyin ve alırsınız ki sevinciniz tam olsun*” ifadelerini kanıt olarak getirmektedirler. Duanın Mesih'le başlamasının sebebinin insanın günahlı, Hıristiyanlara göre Mesih'in günahsız olmasına dayandırmaktadırlar ve günahlı insanoğlu günahsız Tanrı oğlu aracılığıyla Tanrı'ya ulaşabildiği kanaatindedirler.⁵⁶⁵

Hıristiyan inancına göre dua Hz. İsa Mesih kanalıyla kişiyi Allah'a yaklaştırır.⁵⁶⁶ Sadece Hz. İsa değil Kutsal Ruh ve azizler de Allah'a yaklaştıran, şefaath eden kutsal kişiliklerdir. Bütün Hıristiyan mezheplerine göre melekler kilise için şefaath

⁵⁶⁵ Nihat Durak, **Süryani Ortodoks Kilisesi'nde İbadet**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011 s.19

⁵⁶⁶ Durak, s.45

ve dua eder. Vefat eden aziz kişiler de ruhi bakımdan meleklerle benzerdir ve bundan dolayı kilise için şefaate ve dua edeceklerine inanılır.⁵⁶⁷ Protestan kilisesi şefaate itiraz ederken Ortodoks ve Katolik kiliseler azizlerin Tanrı'ya dua ettiğine ve hem dünyadaki hem ahiretteki sıkıntılarının azizler aracılığıyla kaldırılacağına inanmaktadırlar.⁵⁶⁸

Katoliklerde dua bir rutin halinde pazar günleri ifa edilir, her yetişkin Katolığın pazar günü kiliseye gitmesi ve orada yapılan ayin ve duaya iştirak etmesi bir zorunluluktur. Bunun dışında Katolik kiliselerde günde iki vakit olmak üzere sabah ve akşam dua ve ibadet vardır.

Günümüz ana Hıristiyan mezheplerinde secdeli dua uygulamasına rastlamamakla beraber Süryani Kilisesi örnek gösterilerek denilebilir ki secdeli duanın asli hali hala bazı kiliseler aracılığıyla devam ettirilmektedir. Süryaniler namaz kılariken yaptıkları hareketler ve belli vakitlerde düzenli olarak namaz kılmalarıyla Hıristiyan gruplar arasında en dikkat çekici olanıdır. “Süryani Namazı” ile ilgili Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük’ün yazdığı “Dinler Tarihi” eserinde şu bilgiler verilmektedir.

“Namazda kible Doğu'dur. Pazar ve bayram günleri dışındaki günlerde ibadetler secdeli ve rek'atlıdır. Pazar ve bayramlarda ruhanilerin başkanlığında büyük ayinler yapılır. Yedi namazın vakitleri şunlardır Sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, yatsı, gece yarısı. Bu namazların dördü farz, üçü sünnet sayılmıştır. Kuşluk, ikindi, yatsı sünnettir. Sabah, öğle, akşam namazları kilisede topluca kılınır”⁵⁶⁹

Elimizdeki yazılı eserlerden biri Süryani Kadim Kilisesi'nin şahsi “Namaz Kitabı”dır. 1958 yılında basılmış olan kitapçığın ön sözünde şu ifadelere yer verilmektedir.

“Ulu Tanrı'nın biz kullarına ihsan buyurduğu sonsuz lütuf ve nimetlerine karşı şükür ve senalarımızın takdim kabulü ancak dua ve namaz ile

⁵⁶⁷ Kemal Polat, **Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler**, Salkımsöğüt, Erzurum, 2008. s.183

⁵⁶⁸ Polat, s. 187

⁵⁶⁹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, s 277

mümkün olduğundan bu mühim vazifenin müminler tarafından her gün ifası gerekir. İşte hepimize farz olan bu vazifenin yerine getirilmesi maksadıyla 1933-1944-1952 senelerinde yeni Türk harfleriyle bastırılmış olduğumuz bu dua ve namaz kitabını yeniden tetkik ederek neşir ediyorum.”⁵⁷⁰

Önsözden de anlaşılacağı gibi Süryani Ortodokslarına göre belli vakitlerde ve sürekli ifa edilmesi gereken bir dua şekli vardır ve açıkça da adına namaz denilmiştir. Ayrıca önsözdeki dua ve namaz ifadelerinin ayrıca kullanılması Süryani Kiliselerinin, günümüz Hıristiyanlarının sadece dua ederek yerine getirdikleri ibadetin dışında “namaz” şeklinde bir ibadete sahip olarak diğer Hıristiyan gruplardan ayrıldıkları göstermektedir.

Kitapçığın başlıkları da şu şekildedir: Umumi ve farz olan namaz nasıl kılınır, Takdis namazı, Rabhani namazı, Namaz Vakitleri, Akşam Namazı, Akşam Namazının sonu, Yatsı namazı, Yarı Gecenin Namazı ve bunların dışında dua anlamında algılanabilecek muhtelif namazlar başlığı altında bulunan Ölüler için Dua, Sabah Namazı, Cuma Gününe Mahsus Dua, İtiraftan Evvel Edilen Namaz, İtiraftan sonraki Namaz, Kuddas almaktan önceki Namaz. Kitapçığa göre 7 vakit namazdan bahsedilmektedir. Ayrıca namazın nasıl kılınacağına dair kısa açıklamalarda kıyam, rüku, secde şeklen açıkla ifade edilmektedir.

Süryanilerin Hıristiyan bir grup olmasına rağmen Müslümanlarınkine çok benzer şekilde secdeli duada bulunmasına şaşırılmaması gerekir. Çünkü Yahudilerin duaları da Müslümanların namazına çokça benzemektedir. Şöyle ki Yahudiler ayakları bitişirmek, diz çökmek, baş eğmek, elleri göğe açmak ve Kudüs'e yönelmek suretiyle dua ederler. Bilhassa II. Tapınak'ın yıkılışından sonra (MS.70) Yahudilerde toplu dua daha da yaygınlaşmıştır. Günümüzde Yahudiler günde üç defa (sabah(şaharit), öğle(minha), akşam(maariv)) dua ederler.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ H. Dolapönü, **Süryani Kadim Kilisesinin Şahsi Namaz Kitabıdır**, Hikmet Basımevi, Mardin,1958 s.1-8

⁵⁷¹ Cilacı, “Dua”, s.550

Görüldüğü gibi ortak bir kaynaktan beslenen ilahi dinler tarihsel süreçte hem metin hem uygulama ve inanç temelleri açısından birçok deformasyona uğramış olsalar da hala asli durumuna uygun değerler ve uygulamalara rastlamaktayız. Aynı yaratıcı tarafından aynı mesaja muhatap olan semavi dinlerin ortak noktalarından ziyade farklılaşmasına şaşmak gerektiği kanaatindeyiz.

4. Haccın İşlevsizleştirilip Türbelere İndirgenmesi

İnsanlık tarihi boyunca bazı mekanlara o dinin inananları tarafından kutsal bir özellik atfedilmiş ve o yerleri ziyaret etmek inananları için manevi anlamda bir rahatlama, huzur bulma vesilesi olmuştur. Ayrıca o kutsal yeri ziyaret etme yoluyla günahlarının bağışlanacağını, ebedi hayat kazanacağını, bedensel iyileşmeler yaşayacakları hatta bazı mucizelere şahitlik edecekleri beklentisi vardır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin aslında mekân olma açısından diğer yerlerden farkı yoktur. Ancak burada ulûhiyyetin tecellisi, inançla ilgili bir olayın vukuu veya buranın dinî bir şahsiyetle bağlantısı mekânı diğer yerlerden farklı kılmakta, kutsallaştırmaktadır.⁵⁷²

a. Sinoptik İncillerde Hac

Geleneksel hac İbranice'de "aliyyah leregel = yürüyerek çıkmak, gitmek" diye adlandırılmaktadır.⁵⁷³ Sinoptik İncillerde haccın önemi ve anlamı ile ilgili açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Ancak, Hz. İsa'nın bir öğrencisine söylediği "benim ardımca gel"⁵⁷⁴ cümlesi haccın gerekliliğini ifade eden bir delil olarak gösterilmektedir. Lakin metinler incelendiğinde Hz. İsa'nın kutsal bir mekana, özel bir zamanda çağırdığına dair bir işaret bulunmamakla birlikte "ardımca gel" sözünün "*benimle gel, bana iman et, bana destek ol, bu yolda aynı inançla mücadele edelim*" şeklinde anlaşılabilirliği kanısındayız.

⁵⁷² Harman, "Hac" TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, XIV/382

⁵⁷³ Harman, "Hac", s.383

⁵⁷⁴ Matta, 8:22; Markos, 2:14; Luka, 5:27;

Eski Ahit'te bayram anlamına gelen "Hag" münasebetiyle Kudüs'te büyük mabeti ziyaret etmek Yahudiler'in dini vecibelerinden biri idi. Yahudiler senede 3 kere mabede gider, imkanlarına göre kurban kesip yoksullara dağıtıp bayramı kutlardı.⁵⁷⁵

Tevrat, bütün yahudi erkeklerini yılda üç defa Kudüs'te Yahve'nin huzurunda bulunmaya mecbur ediyordu (Çıkış, 23/14, 17; 34/23); bunlar Fıfış (Paskalya =mayasız ekmek). Şavuot (Pentekost = haftalar) ve Sukkot (çardaklar) bayramlarıydı (Tesniye, 16/16-17; II. Tarihler, 8113). Bu üç eski hasat bayramı İbrance'de "hag" adıyla anılır.⁵⁷⁶ Zaten Sinoptik İncillerden de görüyoruz ki bu ibadet Hz. İsa zamanında da yapıla gelmektedir.

Hz. İsa'nın bir Yahudi olarak doğduğu ve bir Yahudi olarak yaşadığı gerçeğinden yola çıkarak denebilir ki diğer Yahudiler gibi Hz. İsa da Kudüs'ü ziyaret etmiş olmalıdır. Nitekim Luka İnciline göre Hz. İsa on iki yaşında iken ebeveyniyle birlikte Kudüs'e mabedi ziyarete gitmiştir.⁵⁷⁷ Sinoptik İnciller, Hz. İsa'nın Fıfış bayramında hac için Kudüs'e gittiğini belirtmektedir.⁵⁷⁸ Yuhanna İncili'ndeki ifadelerden bir Yahudi olan Hz. İsa'nın hac merasimlerine düzenli olarak katıldığı sonucu çıkarılabilir.⁵⁷⁹

Ancak hac ve mabetlerdeki ibadetin yozlaştığı, gösteriş, sömürü ve itibar kazanma aracı haline geldiği gören Hz. İsa, mabetteki din adamlarına ve mabedi gelir kapısı haline getirenlere karşı açık bir tavır içindedir, dua edilecek mekanların soygun ve sömürü tezgahı haline dönüştürülmesine itiraz etmiş, hac ibadetindeki bozulmalara karşı da sarsıcı şekilde uyarıcı ve tepkili bir tavır içine girmiştir denilebilir.

"İsa, tapınağın avlusuna girerek oradaki bütün alıcı ve satıcıları dışarı kovdu. Para bozanların masalarını, güvercin satanların sehalarını

⁵⁷⁵ Cilacı, **İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban**. s.47.

⁵⁷⁶ Harman, "Hac", s.383

⁵⁷⁷ Luka 2:27

⁵⁷⁸ Matta, 21:1 -11, 15-17; Markos, 1 1:1- 10; Luka, 19:28-40

⁵⁷⁹ Yuhanna 2:13; 6:4; 7/2; 10:22; 11:55

devirdi. Onlara şöyle dedi: “‘Evime dua evi denecek’ diye yazılmıştır. Ama siz onu haydut inine çevirdiniz!”⁵⁸⁰

Hız. İsa'nın itiraz ettiği uygulamaların hem Yahudi hem Hıristiyan haccında devam ettiğini görmekteyiz. Günümüz Yahudi ve Hıristiyan haccını Ömer Faruk Harman Diyanet İslam Ansiklopedisinde şu şekilde açıklamıştır:

“Günümüzde Yahudiler belli günlerde bu tür yerleri ziyaret eder, bu ziyaretlerin şans getireceğine, talihsizliklere iyi geleceğine inanırlar. Hac mahallerinde dua edilir, adaklar adanır, bazen de istekler kâğıda yazılıp bırakılır. Ağlama duvarı veya Süleyman Mabedi'nin batı duvarı dışındaki ziyaret merkezlerinde azizlere yalvarılıp şefaatchi olmaları istenir... Hıristiyanlara göre azizlerin öldükten sonra cesetleriyle temas eden elbiseleri de kutsal sayılmaktadır. Azizlerin cesetlerinden veya elbiselerinden kalan parçaların (relic) bulunduğu mezarlar veya kiliseler de Hıristiyanlarca tedavi, rehberlik veya affolunma merkezleri sayılarak hac maksadıyla ziyaret edilmektedir”⁵⁸¹

Kudüs'e yapılan haccın yanı sıra türbeleri, hatta manastırlarda yaşayan rahipleri ziyaret de bir tür hac olarak değerlendirilmektedir. Görüldüğu gibi sadece Tanrı'ya yakınlaşmak, onun rızasını kazanmak, için yapılması gereken hac ibadeti artık türbe ziyaretlerine indirgenmiş durumdadır. Hız. İsa'nın yaptığı itiraz günümüz Yahudi ve Hıristiyan haccı için hala geçerlidir kanaatindeyiz.

⁵⁸⁰ Matta 21:12 Luka 19:45

⁵⁸¹ Harman, “**Hac**” s.384

b. Hıristiyanlıkta Hac

Eski İsrail ve ilk dönem Hıristiyanlar için haccın anlamı aynıdır. Ancak Hz. İsa'nın Kudüs'e yaptığı son ziyaret ile hac görevini yerine getirmiş, bu ziyaret ile de Tanrı'nın şehrinde son eskatolojik haccını gerçekleştirmiştir⁵⁸² Böylece Hıristiyanlar için hac artık topluca yapılan bir ritüel, bir ibadet olmaktan çıkmış, dindarlığın bireysel ihtiyaçlarını yerine getirmek için yapılan bir gezi haline dönüşmüştür.

Günümüzde Hıristiyan ilahiyatçılarının “mânevî yolculuk” diye tanımladıkları “hac”, Hıristiyanlar için Hz. İsa'nın bizâtihi kendisini takip etmekten ibarettir.⁵⁸³ Bu kanaate Hz. İsa'nın, “*Ben Yol'um, Hakikat'im, Hayat'ım. Benim aracılığım olmadan hiç kimse Baba'ya gelemez*”⁵⁸⁴ sözünden yola çıkarak varmaktadırlar.⁵⁸⁵

Oysa ilk Hıristiyanlar, Yahudiler gibi Kudüs'teki mabedi ziyaret ediyorlardı.⁵⁸⁶ Konstantin döneminde Kudüs'e yapılan kutsal mekanların sayısı arttı. Konstantin'in Kudüs'ün çeşitli yerlerinde yaptırdığı kiliseler, birçok Hıristiyanı Hz. İsa'nın doğup yaşadığı ve çarmıha gerildiği yerleri görmeye teşvik etti. Bu yerler sadece bir tür anma şeklinde kalmamış Hz. İsa'ya ait mukaddes eşyalar, üzerinde can verdiği çarmıh, çarmıh çivileri vb. eşyalarla aşırı derecede kutsiyet atfedilen merkezler haline getirilmiştir.⁵⁸⁷ Kudüs'e yapılan haccın yanı sıra türbeleri, hatta manastırlarda yaşayan rahipleri ziyaret de bir tür hac olarak mütalaa ediliyordu. Diğer bir hac şekli de azizlerin ve şehitlerin mezarları üzerine yapılmış kiliseleri ziyaret etmektir.⁵⁸⁸ Bunların dışında havari mezarları da hac yerleri olarak ziyaret edilmektedir.

Haccın türbe ziyaretine dönüşmesi sürecine baktığımızda, şefaath yetkileri olan azizlerin geride bıraktıkları kalıntı ve eşyaların gömüldüğünü, bu eşyalara kutsiyet atfedildiğini ve ölüm yıl dönümlerinde özel törenler, seremoniler yapıldığını ve sonuç

⁵⁸² Harman, “Hac”, s.384

⁵⁸³ Erbaş, “Yahudilik, Hıristiyanlık ve Benzeri Kadim Geleneklerde Hac -İslâmiyet'in Haccıyla Karşılaştırılmalı-, Bütün Yönleriyle Hac” Tartışmalı İlmî Toplantı 23-24 Kasım 2012, İstanbul, 2015, s. 47

⁵⁸⁴ Yuhanna, 14:16.

⁵⁸⁵ Erbaş, “İslam Dışı Dinlerde Hac”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sayı: 5, s. 110

⁵⁸⁶ Resullerin İşleri, 2/46; 3/1

⁵⁸⁷ Cilacı, “İslam Dışı Dinlerde Hac”, s. 55

⁵⁸⁸ Harman, “Hac” s.384

olarak mezarlarının türbeleştirildiğini görmekteyiz. Zamanla azizlerin kalıntılarının saklandığı, korunduğu türbeler tedavi, rehberlik veya affolunma merkezleri sayılarak hac merkezi haline geldi ve gelen insanların ibadeti için buralara kiliseler inşa edildi.⁵⁸⁹ Roma'daki Aziz Peter Bazilikası buna örnek olarak verilebilir. Hac merkezi haline dönüştürülen türbelerde bulunan Aziz kalıntılarının mucizeler gerçekleştirdiğine inanılmakta ve buralara giden Hıristiyanlar kutsanacaklarına inanarak azizi temsil eden heykel, türbe ve diğer objelere dokunmaktadırlar. Çünkü bu objeler vasıtasıyla hastalıklarının yok olacağına, kötü ruhların içlerinden çıkacağına inanmaktadırlar.⁵⁹⁰ Bir azizin kült olabilmesi için geride bıraktığı nesnelere mucizeler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bir yerde bir aziz mezarı varsa hemen orada bazı mucizeler meydana geldiği iddia edildi ve bunun sonucunda aziz kültü insanların hafızalarında derin izler bırakarak sorgulanamaz bir inanç unsuru haline geldi. Günümüzde aziz kalıntıları ve mezarları büyük bir gelir kaynağıdır. Buraları ziyaret eden insanların aldığı küçük aziz heykelleri, poster, kolye, takı, madalyalar ve kalıntılara girmek için verilen ücretler kiliseler için büyük bir gelir kaynağı olmuş durumdadır.⁵⁹¹ Görüldüğü gibi Hıristiyan haccı putperest unsurları ihtiva eder hale getirilmiştir.

Katolik ve Ortodoksların şefaati inancı olmasına karşın Petrus kilisesi azizlerin şefaati reddeder.⁵⁹²

Hac yerlerinin halk nezdinden kutsal bir kimliği olması yanında o bölgeye gitmekle kutsal bir görev ifa edildiğine inanılır ve hatta Roma'da bulunan St. Pietro Kilisesi örneğinde olduğu gibi burayı ziyaret edenlerin tüm günahlarından arındıkları inancı da vardır. Nitekim Papa VII.Boniface bir genelgesinde şunları ifade etmiştir: *“Güvenilir eski bir geleneğe göre buraya (St. Pietro Kilisesi) gelenlerin günahları bağışlanmaktadır. Biz de bu af ve bağışlanmaları tasdik ediyor, saygı ve tövbe ile gelen*

⁵⁸⁹ Kemal Polat, **Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2008, s.189

⁵⁹⁰ Polat, s. 191

⁵⁹¹ Polat, s. 193

⁵⁹² Cilacı, **İlahi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban**, s. 53

bütün inananlara içinde bulunduğumuz ve gelecekteki yüzyıllarda bütün günahlarının affını vaat ediyoruz.”⁵⁹³

Sonuç olarak geleneksel Hıristiyanlıkta hac merkezleri hem o zamana kadar hem de bundan sonrasındaki günahların bağışlanmasının teminatının verildiği dini merkezler haline gelmiştir. Bu merkezlerden en fazla kutsiyet atfedilen Hz. İsa'nın yaşadığı yer olan Kudüs'tür. Kutsallık sıralamasına ikinci sırada olan Hz. Meryem, bütün insanlığın annesi olarak görülür Hz. Meryem'in ihtiyaç halinde, zor ve çaresiz kaldığı zamanlarda insanlara görüldüğüne, bazen onlara kilise yapmak gibi talimatlar verdiğine inanılır.

Katolikler için Kudüs'ten sonraki en önemli hac merkezi Roma'dır. Yukarıda sayılan hac merkezleri dışında Roma'da Aziz Petrus Kilisesi, papaların bu kilisenin altındaki mezarları, Aziz Pavlus Kilisesi, Santa Maria Maggiore, Asisi'de Aziz Fransua, Padova'da Aziz Antuan'ın kilisesi ve türbesi önemli hac merkezleri olarak sayılabilir.⁵⁹⁴ Hıristiyan inanırlara göre bu mezarlardaki kutsal kişiler, azizler ruhları ile oradadır ve hala yaşayanlara iyilik ve kötülük yapma ve mucizeler gösterme gücüne sahiptirler. Hatta öyle ki azizlerin mezarlarının yanına gömülme ve bu şekilde azizlerin kendilerini koruyacağı inancına sahiptirler. Bu mezarların Tanrı'nın iyileştirme, affetme, sıkıntılardan kurtarması fiillerinin gerçekleştiği yerler olarak görmektedirler.⁵⁹⁵

Günümüzde Avrupa'da hac maksadıyla en çok ziyaret edilen yer Güney Fransa'daki Lourdes'dur ve tıbbın tedavi edemediği hastalıkları nehrin kenarında yapılmış özel banyoları ile iyileştirdiğine inanılan bu yeri yılda yaklaşık 5 milyon kişi ziyaret etmektedir. İkinci sırayı, yılda 4 milyon kişiyle Portekiz'deki Fatima almaktadır. Yeni dünyanın en meşhur hac mekanı ise yılda 14 milyon ziyaretçisiyle Nuestra Señora de Guadalupe'dir ve efsaneye göre Hz. Meryem Ana bu bölgede bir köylüye görünmüştür.⁵⁹⁶ Ülkemizdeki kutsal mekanlardan biri Hz. Meryem'in Yuhanna ile birlikte Efes'e gelerek burada yaşadığına inanılan Efes'tir. Efes'te bulunan ve Hz.

⁵⁹³ Erbaş, **Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi**, İnsan yayınları, İstanbul 2004, s.24

⁵⁹⁴ Polat, s. 200

⁵⁹⁵ Polat, s.204

⁵⁹⁶ Harman, “hac “ s.385

Meryem'e ait olduğuna inanılan günümüzde bir hac mekânıdır. Buraya gelen Hıristiyanlar buradaki kutsal sudan içer ve dua ederler.

SONUÇ

Kur'an incelendiğinde, gönderilen bütün peygamberlerin İslam peygamberi olarak nitelendiği görülebilir. İslam'a göre, tüm bu peygamberlerin temel geliş amacı; nesnelere veya canlılara ilahi nitelik, tanrısal güç yakıştırma eğiliminde olan insana; tek üstün gücün, diğer bir ifade ile tek ilahın Allah olduğunu hatırlatmaktır. Getirilen şeriatlarda birtakım farklılıklar olsa dahi, bütün peygamberler özde aynı temel ilkenin savunucuları ve öncüleri olmuşlardır. Her peygamber hitap ettiği insanları yalnız Allah'ı ilah ya da üstün güç olarak kabul etmeye, O'na hiçbir konuda hiçbir şeyi ya da kimseyi denk tutmamaya ve yalnızca O'na kulluk etmeye davet etmiştir. Bu, Allah'ın gönderdiği tüm dinlerin temel ilkesi olan Tevhid 'in de özetidir.

Diğer peygamberler gibi Hz. İsa da halkını tek ilaha kulluk etmeye ve O'nun gönderdiği şeriatı ayakta tutmaya çağırmıştır. Ancak Hz. İsa sonrası Pavlus, İsa'ya ve annesi Hz. Meryem'e üstün güç atfetmiş, onları ilahlaştırmış, Hz. İsa adına Allah'ın Tevrat'ta indirdiği yasayı geçersiz kılmış, "Hıristiyanlık" adında yeni bir din kurmuştur. Oysa Kur'an'da, Hıristiyanlara karşı yapılan en temel eleştiri "Allah'ın dışındakileri rableştirmek ya da ilahlaştırmak" olarak nitelenen şirk kavramıyla ifade edilmektedir. Nisa suresi 48. ayet, Allah'a şirk koşmanın bağışlanmayacak bir eylem olduğunu bildirmektedir.

Hıristiyanlar Al-i İmran suresinde ortak kelimeye, tevhide; yalnız Allah'a kulluk etmeye, O'na hiçbir şeyi şirk koşmamaya ve Allah'ın yanı sıra birbirlerini ilah edinmemeye davet edilmektedirler. Bu ortak çağrının içinde esasında bir eleştiri de bulunmaktadır. Allah'tan başkalarına kulluk edildiği, insanların birbirini ilah edindiği eleştirisi dile getirilmiştir.

Nitekim Tevbe suresinin 30 ve 31. ayetlerinde de Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı Allah'ın oğlu olarak gördüğü ve rahiplerini Allah'ın yanı sıra rab edindikleri oysa sadece Allah'a kulluk etmeleri ile sorumlu tutuldukları belirtilmektedir. Günümüzde hem Papa Katoliklerin sorgulanmaz ve sözleri tanrısal nitelikte olan bir konumdadır. Aynı şekilde Konsil kararları da birer dogmadır ve tartışılmazlar.

Tüm eleştirilen hususlara rağmen Kur'an, Hıristiyanlara karşı tamamen olumsuz bir tavır takınmamaktadır; geceleri kalkıp Allah'ın ayetlerini okuyan, secdeye kapanan "iyi" insanların olduğu, Müslümanlara sevgi bakımından en yakın dini grup oldukları, içlerinde büyüklük taslamayan keşiş ve rahiplerin bulunduğu belirtilmektedir.

Ayrıca Kur'an'ın kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olduğu, Kuran ve kendinden önceki kitapların ortak yönlerinin olduğunun bildirilmesi dikkat çekici bir durumdur. Kitap Ehli kendi yanlarında bulunan kitapları uygulayarak ayakta tutmaya ve kendisine iman etmeye çağırılmaktadır. Kur'an'da Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdik ettiği, kendisine kitabın, hikmetin, Tevrat ve İncil'in öğretildiği bildirilmektedir. Peygamberimiz zamanında kendisinden bahsedilen İncil'in, sadece bir müjde ve mesajı değil aynı zamanda o müjde ve mesajı ihtiva eden kutsal kitabı da ifade ettiği görülmektedir.

Kur'an daveti evrensel yani zamana ve mekâna bağlı olmayan, kıyamete kadar gelecek insanlar için bir hidayet, itaat edilmesi gereken otorite olmasından hareketle, daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi, Hıristiyan vs. cemaatlerin de kendilerine İslam, Peygamber döneminde olduğu gibi hakkıyla ve çarpıtılmadan tebliğ edildiği takdirde Kur'ani gerçeklere iman ve itaat etmeleri gerekmektedir.

Çalışmamızda görülmektedir ki günümüz Hıristiyan inanç esasları ve uygulamaları İncil merkezli olmaktan uzaktır, elimizde bulunan Sinoptik İncillerin içerisinde Tevhit mesajı korunmuş olduğu, Teslis unsurlarının –zoraki yorumlamalar dışında- bulunmadığı, Hz. İsa'nın ilahlığı, Tanrı'nın oğlu olduğu veya Tanrı'nın bizatihi kendisi olduğu; Hz. Meryem'in günahsız, Tanrı annesi olduğu, şefaat edeceği; kilisenin ve Hıristiyan din adamlarının ya da konsillerin sorgulanamaz dini otoriteler olduğuna

dair bir bilginin olmadığını görmekteyiz. Aynı zamanda Hz. İsa'nın haramlar ve yasaklar noktasında Yahudi inancını sürdürdüğü hem temel inanç öğretisi anlamında hem de uygulama, ibadet, yasaklar ve haramlar anlamında Eski Ahit'i uyguladığı, halkını da Yasa'yı ayakta tutmaya çağırdığını ortaya koymaya çalıştık. Nitekim Hz. İsa namaz kılmış, oruç tutmuş, hac ibadetini yapmış, içki içmemiş, domuz eti yememiş, günahların itirafı ve Tanrı'dan yardım istemek bağlamında gusül (vaftiz) uygulamasını yapmıştır.

Hıristiyanların, Meryem oğlu Mesih'e yaptıkları Tanrı oğlu yakıştırması ise teslis inancıyla ilişkilendirilmektedir. Katolik, Ortodoks ve Protestan gibi ana akım Hıristiyan gruplar, İsa'yı hem Tanrının oğlu hem bizzat Tanrı olarak kabul etmektedirler. O'nun inkarnasyon yoluyla dünyaya geldiğine ve Tanrı ile aynı cevhere sahip olduğuna inanmaktadırlar. Onların bu ve benzeri inançları çeşitli ayetlerde eleştirilmekte, Hz. İsa'nın mesajının bu olmadığı, onun sadece Allah'a kulluk etmeye çağırdığı söylenmektedir. Nitekim Sinoptik İncilleri incelediğimizde Hz. İsa öğretisinin odak noktasının Tanrı olduğunu görmekteyiz. Oysaki Hıristiyan geleneğinde dinin odak noktası Hz. İsa ve annesi Meryem'in ilahlığıdır. Teolojik olarak bu inancı kanıtlamak için Hz. İsa hakkında kullanılan "Mesih, Tanrı Oğlu, Rab, Logos" gibi unvanlar Sinoptik İncillerde mecazi ve metaforik olarak ortaya konmuştur. Örneğin Tanrı Oğlu ifadesi "Tanrı'nın seçilmiş inanan iyi kulu" anlamında ve "insanoğlu" kavramına eş anlamda kullanılmıştır. Hz. İsa Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde kendisi için "Tanrı oğlu" ifadesi kullanmamış; kendisini "insanoğlu" olarak nitelemiştir.

Eski Ahit'te başka peygamberler için de Tanrı oğlu ifadesinin kullanıldığını ancak onlara Hıristiyanların ilahlık atfetmediklerini görmekteyiz. Bu, Yahudilerin manevi önderleri için kullanılan bir ifade olduğu gibi İsrailoğulları için de kullanılırdı. Ayrıca "Tanrı oğlu" ifadesinin Helenistik kültürde krallar için kullanılan bir sıfat olduğu da bilinmektedir.

Hz. İsa hakkında kullanılan "Rab" kelimesi Tanrı olarak tercüme edilmiştir. Yeni Ahit'i Türkçe okuyanlar Hz. İsa' ya birçok yerde "Rab" diye hitap ettiklerini görürler. Oysa Yeni Ahit'in orijinal dili Yunancadır ve Rab kelimesi Yunancadaki

“Kyrios” sözcüğünün tercümesi olarak sunulmaktadır. “Kyrios” ünvanı orijinal bağlamında “efendi” anlamına gelmektedir. Yeni Ahit yazarları bu kelimeyi “efendi”, “üstad”, “sahip” anlamlarında kullanmalarının yanı sıra İsrail’in Tanrı’sını tanıtmak amacıyla da kullanmaktadırlar. Ancak Hz İsa ile ilgili metinlerde “Kyrios” sözcüğünü “Rab” diye çevirmektedirler. Oysa Sinoptik İncillerin genel görüntüsü, İsa’nın kendisi ve Tanrı için kullandığı ifadelerde de görüleceği gibi Sinoptik İncillerde geçen “Rab” ifadesi tanrısal anlamda değildir.

Tanrılıkla ilişkilendirilen bir diğer kavram terim olarak "yağ sürülmüş, yani yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dini bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dini bir görevle vazifelendirilmiş” anlamındaki “Mesih” tir. Hz. İsa’nın tebliğ ettiği toplum olan Yahudiler, yaşadıkları sürgünler ve baskılar nedeniyle öncelikle kendilerini esaretten kurtaracak bir kral Mesih beklentisi içindeydiler. Bütün peygamberler gibi Hz. İsa da ilahi vahiy yoluyla kurtuluş vaat etmişti. Nitekim Kur’an’da Hz. İsa Mesih olarak da anılır. Ancak Pavlus sonrası Mesih kavramı ilahlılıkla eş anlamda kullanılmaya başlanmış, kurtuluşun ancak İsa Mesih’i Tanrı oğlu olan Tanrı olarak görmekle mümkün olduğu inancı Hıristiyanlığın inanç esası haline getirilmiştir.

Hız. İsa’nın tanrılaştırılmasında çok önemli bir diğer kavram “Logos” dur. Logos kavramını ilk olarak kullanan filozof bir Yahudi olan Philo’dur. Philo Logos’u ‘Tanrının ilk doğan Oğlu’ şeklinde ifade eder. Philo’nun Logos tasviri, Hz. İsa’nın tanrının bir parçası olarak bedenlenmesi ve Hz. İsa’nın tanrısal sıfatları taşıması anlamında Hıristiyan ilahiyatının temelini oluşturmuştur. Hıristiyan inancına göre Hz. İsa, Logos şeklinde inkarne olmuştur. “logos” kavramı Sinoptik İncillerde bulunmaz ancak Yuhanna İncilinin ilk sözleri logosla ilgilidir. Yuhanna’nın Philo’dan etkilenerek Hz. İsa’nın Logos şeklinde inkarne olduğu sonucuna vardığını söylemek mümkün görülmektedir. Philo olmasaydı Yuhanna İncili başta olmak üzere Hz. İsa’nın ilahlılığına ve teslise atıf yapılan Yeni Ahit metinlerinin kilise babaları tarafından bugünkü şekliyle yorumlanması çok uzak bir olasılık olarak görülmektedir.

Pavlus Hıristiyanlığının temeli olan, logos kavramının da bir uzantısı olan Teslis inancı, İslam geleneğinde Hıristiyanlığın üç unsurlu (Baba-Oğul-Kutsal Ruh) ilâhlık

anlayışını ifade eder. Hz. İsa'dan 300-400 yıl sonra Hıristiyan din adamlarınca toplanan Konsillerde alınan karara göre; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh Hz. İsa'nın vücudunda toplanmış üç tanrılık kişidir, tümü ezeli ve ebedidir, birbirlerine üstünlükleri yoktur. Böylece Hz. İsa Tanrı olarak görülmekte, Kutsal Ruh'un da Kilise tarafından temsil edildiği iddia edilerek din adamları sınıfına da dolaylı olarak tanrılık atfedilmektedir. Nitekim Katolik Mezhebine göre Papa yanılmaz, sorgulanamazdır.

Hıristiyanlığın üç ana mezhebi olan Katolikliğe, Ortodoksluğa ve Protestanlığa göre teslise inanmayan biri Hıristiyan olarak kabul edilmez. Bu açıdan teslis Hıristiyanları birleştiren bir unsur olmakla birlikte, kendisini diğer tek tanrılı dinlerden ayıştırmaktadır.

Hıristiyanlığın kalbine yerleştirilen Teslis kavramının Sinoptik İnciler dâhil diğer tüm Yeni Ahit metninde hiç geçmemesi; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh kavramların bir arada tek bir yerde, Matta İncilinde geçmesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Ayrıca, bu üç kavramın mahiyeti, Tanrısallığı, eşitliği hakkında Sinoptik İncillerde bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim bu ifadelerin İncillerin genel metnine uyumlu olmadığı ve muhtemelen Hz. İsa sonrası teslis inancının ortaya çıktığı bir dönemde İncil metnine dahil edildiği yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Hıristiyan tefsirci ve teologların da kabul ettiği gibi aslında Yeni Ahit'in teslisle ilgili açık bir öğretiyi içermemesinden dolayı teslis inancı Yeni Ahit merkezli değildir. Ancak bunun yanında teslis inancı 1. Vatikan Konsili kararına göre, aksi ispat edilemez ve akılla çelişkili olsa dahi iman edilmesi gereken bir dogmadır.

Sinoptik İnciller dikkate alındığında, teslise yönelik bir delil bulmak oldukça zor olmakla birlikte Tek Tanrı vurgusunun çok açık ifade edildiğini görebiliriz. Bu gerçek Markos 12:28-32'de açıkça ifade edilmiştir.

"...bir din bilgini yaklaşıp O'na, "Buyrukların en önemlisi hangisidir?" diye sordu. İsa şöyle karşılık verdi: "En önemlisi şudur: 'Dinle, ey İsrail! Tanrımız Rab tek Rab'dir. Tanrının Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin Bunlardan daha büyük buyruk

yoktur. Din bilgini İsa'ya, "İyi söyledin, öğretmenim" dedi. "Tanrı tektir ve O'ndan başkası yoktur" demekle doğruyu söyledin. ..."

Teslis, kavram olarak olmasa bile teolojik olarak Pavlus ve kilise babaları tarafından Hıristiyanlığın teolojisine girmiştir. Ancak resmi bir dogma haline gelmesi, iman konusu olması Hz. İsa'nın ölümünden oldukça sonra, MS.325 yılındaki İznik Konsili'nde meydana gelmiş, teslis Hıristiyan amentüsü olarak kabul edilmiştir. Teslisin Hz. İsa'dan üç asır sonra iman esaslarının arasına girmesi göstermektedir ki; Hz. İsa'nın öğretisi ve dini söylemi değiştirilmiş, Hz. İsa öldükten 300 yıl sonra Hz. İsa'nın getirdiği dinin esasları belirlenmiş ve O'nun adına bir Hıristiyanlık üretilmiştir. Teslise yönelik itirazlar başta Müslümanlar olmak üzere farklı Hıristiyan gruplarınca da dile getirilmiş, Hıristiyan dünyasında inançsal ve fikrî ayrılıklara sebep olmuştur. Teslis karşıtı akımlar, temelde teslis anlayışının Kitab-ı Mukaddes'ten kaynaklanmadığı, sonraki dönemde kilise tarafından tesis edildiğine dayanmaktadırlar. Teslis karşıtı akımlara hem erken sayılabilecek bir dönemde hem reformasyon döneminde hem de günümüzde karşılaşmak mümkündür. Ebionitler, Ariuşçular, Uniteryanlar, Teosentrik Kristoloji savunucuları bunlardan bazılarıdır. Bu grupların tümü teslise karşıdır, Hz. İsa'yı Tanrı olarak görmezler.

Teslisin bir unsuru olan Kutsal Ruh kavramı Hıristiyan inancında oldukça büyük öneme sahiptir. Hıristiyan inancına göre Kutsal Ruh, tesliste bir unsurdur ve Tanrı'dır. Hıristiyanlar Kutsal Ruh'un, iman, mucize gücü, ebedi yaşam ve benzeri nitelikler kazandıran ilahi bir cevher olduğuna inanır. Konsillerde Kutsal Ruh'un iradesi egemendir. Bu inancın sonucu olarak Konsil kararları tartışılmaz ve Kutsal Ruh aracılığıyla insanüstü özelliklere sahip özel, seçilmiş, kutsal kişiliklerin var olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hıristiyan inancına göre herhangi bir kadın ya da erkek Kutsal Ruhun kendisini esinlediğini ve böylece Tanrı'nın gücünün kendisine geçtiğini söyleyebilir. Böylece Kutsal ruhun tecelli ettiğini iddia eden herhangi bir kişiye, bilgisinin kaynağı, doğruluğu sorulamıyor ve itaat zorunlu hale geliyor. Kutsal Ruh kavramı Hıristiyanlığın mistik yönünü ayakta tutan, kilisenin ve din adamlarının sorgulanamazlıkları için kullanılan bir zırh niteliğindedir. Görüldüğü gibi yasanın

ortaya kalkması sonucu oluşan boşluk mistik hezeyanlarla kişilere ilahi özellikler atfedilerek kapatılmaya çalışılmakta, Tanrı'ya kulluğa değil insanın insana kulluğuna sebep olmaktadır.

Hiz. İsa'dan sonra Hıristiyanlığın çok önemli bir öznesi olan, şefaaf yetkisi olduğu düşünölen, kendisine dua ve ibadet edilen ve esasında tanrılaştırılan çok önemli şahsiyet Hiz. Meryem'dir. Sinoptik İncillerde Hiz. Meryem, genellikle arka planda kalmaktadır. Sinoptik İncillerde Hiz. Meryem'in insanüstü addedilmesine sebep olabilecek herhangi bir delil bulunmamaktadır. Zaten Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Hiz. Meryem'e dua edildiğine, ondan yardım istendiğine, şefaaf yetkisi olduğuna, günahların affına aracı olduğuna dair güvenilir bir delile rastlanmamaktadır. Yine, Kanonik kaynaklarda Hiz. Meryem'e, daha sonra kullanılan lakapların hiçbirleriyle hitap edilmemiştir. Bu anlamda Meryem kültünün Hıristiyanlığın sonraki devirlerinde teşekköl ettiğini söyleyebiliriz.

Hiz. İsa'nın annesini ulu, yüce, olağan üstü bir saygıyı hak eden, Tanrı'yla insanlar arasında aracılık edecek olan bir üstün kişilik olarak görmediği ve göstermediği açıktır.

Hiz. İsa sonrası Hıristiyan dünyasında Hiz. Meryem, dua ve vizyonlar, ikonlar, tapınma ve yortuların konusu olmuştur. Kiliselerde Hiz. Meryem'in resim, heykel ve ikonlarının sergilenmesi, ona aşırı tazim, hürmet ve huşu ile eğilerek dua edilmesi ve ondan ancak Allah'tan istenebileceklerin istenmesi, onun açıkça tanrılaştırıldığını göstermektedir. Protestanların en çok itiraz ettikleri husus Hiz. Meryem'in günahsızlığı, asli suçtan uzak olması ve ölümünden sonra göğe yükselmesi gibi dogmalardı. Bu dogmaların oluşturduğu yapıya "Mariolatry" (Meryem kültü) adını vermişlerdir.

Hem Hiz. İsa'nın hem de Hiz. Meryem'in mucizeleri sebebiyle Tanrı olarak görölmeleri söz konusudur. Hiz. Meryem'in babasız bir çocuk dünyaya getirmesi Hiz. Meryem'in insanüstü bir statüde olduğuna bir delil olarak görölmektedir. Hem Hiz. İsa'yı hem Hiz. Meryem'i kutsal, insanüstü, ilahi kabul eden Hıristiyan kilisenin Eski

Ahit'te adı geçen ve mucizeleri olan hiçbir kişi ya da peygamberi tanrısal, kutsal olarak görmediği de ortadadır.

Hıristiyan kiliseler Hz. İsa ve Hz Meryem'i ilahileştirerek esasında insanın tanrılığının sorgulanamazlığının, dinin mistik öğelere hapsolünmasının, sorgulanmayan dogmalar bütünü haline gelmesinin önünü açmışlardır. Başka bir ifadeyle Pavlus aracılığıyla Pagan Roma din ve geleneği günümüze değin yaşatılmaktadır. Pagan dünyanın mistikliği, insan-tanrı figürü ve şeriata karşı mesafeli duruşu günümüz Hıristiyanlık anlayışına da çok yakındır. Pavlus'un getirdiği Hıristiyanlık anlayışı aklanmanın, kurtuluşa ermenin yolunun, tanrısal hukukun gereklerini yapmaktan değil, Hz. İsa Mesih'i sevmek ve ona iman etmekle mümkün olduğu inanç temeline dayanmaktadır. Yasayı ayakta tutmayı emreden Hz. İsa'nın söylem ve uygulamalarına taban tabana zıt bu görüş Hıristiyan dünya tarafından kabul görmüş ve geçerliliğini halen korumaktadır.

Tezimizde Hz. İsa sonrası değişen inanç esaslarının yanında, dönüşen ve değişen uygulamaların da olduğunu göstermeye çalıştık ve yiyecek-içecek ve ibadetler konusundaki bazı uygulamalarını inceledik. Araştırmamızın sonucunda görüldü ki Hz. İsa içki içmemiş, domuz eti yememiş, bu haramların helal olduğuna dair hiçbir söz söylememiş; düzenli olarak secdeli duada bulunmuş, oruç tutmuş, hac ibadetini yerine getirmiş ve çocuk vaftizini uygulamamış, bilinçli bireylerin günahlarının affı ve yeni bir dine giriş anlamında vaftiz uygulamasını yapmıştır.

Aykırı uygulamalardan en dikkat çekenini içki uygulamasıdır. Yasanın uygulayıcısı olan ve Yasayı ayakta tutma öğüdü veren Hz. İsa'nın da Eski Ahit'e uygun olarak içki içmediği Hıristiyan din adamlarının büyük çoğunluğunun ortak görüş bildirdiği bir konudur.

Eski Ahit'te yasaklanan, Sinoptik İncillerde bu yasağı destekleyen deliller bulunan bir maddenin bırakın normal yaşamda kullanılmasını, Hıristiyanlığın en önemli ayini olan Evharistiya ayininde temel unsur olarak kullanılması ayrıca şaşırtıcıdır. Bütün insanların işlediği ve işleyeceği tüm günahlarına kefaretsiz olsun diye, Hz. İsa'nın

kendisini kurban olarak babasına sunduğu çarmıhtaki ölümü adına günümüz kiliselerinde her pazar günü düzenlenen Evharistiya ayiniyle, bu ayine katılanların; gizemli bir şekilde, Hz. İsa ile yüz yüze gelerek karşılaştıklarına, Hz. İsa'ya katıldıklarına ve onunla bir olduklarına, yedikleri ekmek ile Hz. İsa'nın bedenine ve içilen şarapla (suyla) da Hz. İsa'nın kanına ortak olduklarına inanmaktadırlar. Ancak tarihsel olarak bakıldığında Evharistiya ayininin Hıristiyanlıktan asırlarca öncesinde bile Yunan-Roma dünyasında Pagan tapınaklarında uygulandığı, tanrıyla birlik sırrının paganizme Doğu kökenli dinlerden girdiği ve giderek tanrı-insan tapınmasının temel ibadeti haline geldiği Katoliklerin kendi bilgi kaynaklarında da bulunmaktadır. Sinoptik İncillerde Hz. İsa'nın vaaz ettiği kurtuluş reçetesi yaşamın içinden, bireysel ve toplumsal sorumlulukları yerine getirmeyi, Tanrı'ya kulluğu, sadece O'nu yüceltmeyi emrederken Hıristiyanlığın geldiği noktada kurtuluş ekmek ve şarap ayininde şaraba batırılmış ekmeği yemek şekline dönüşmüştür.

Aynen içki gibi domuz eti yemek konusu da Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten haram olduğunu anladığımız konulardandır. Domuz eti Eski Ahit'te çok net bir şekilde yasaklanırken Yeni Ahit'te doğrudan en net ifadelerin bulunduğu metin Elçilerin İşleri'ndedir. Eski Ahit'te domuz murdar olarak tanımlanır ve Elçilerin İşleri'nde Petrus murdar şeyi yemediğini ifade eder, 2. Korintililer'de "murdara dokunmayın" şeklindeki bir yasaklama göze çarpar.

Bunun dışında Sinoptik İncillerde direkt olarak domuzun yenmemesine dair bir söz bulunmamakta ancak domuz aşağılanmakta, kötü ruhların domuzların içine gönderilmesi gibi ifadeler bulunmaktadır. Bir Yahudi olarak yaşayan Hz. İsa'nın domuz eti yediğine veya haram olan domuz eti yasağını kaldırdığına dair elimizde bir kanıt yoktur. Aksine Eski Ahit'in yasak ve haramlarına çağırın, bu konuda serzenişte bulunan ve kendisi de bizzat yasayı uygulayan bir peygamber olarak Hz. İsa karşımıza çıkmaktadır. Unutulmamalıdır ki Hz. İsa Şeriattan tek bir harfin bile değişmeyeceğini, yürürlükten kalkamayacağını vaaz etmişti.

Ancak Pavlus Hıristiyanlığına göre aslında murdar, haram, yasak olan hiçbir yiyecek yoktur. Dolayısıyla bir şeyin haram, yasak olmasıyla ilgili kitabi bir ölçü

yoktur, konu kişisel tercihlere bırakılmıştır. Ayrıca günümüz Hıristiyanları Hz. İsa'dan önce domuz etinin haram olduğunu, Hz. İsa'dan önceki hiçbir peygamberin domuz eti yemediğini ve yine Hz. İsa'nın İncil'de anlatılan yaşamında domuz eti yediğine dair bir kanıt gösteremeyeceklerini bilirler. Buna rağmen domuz etini haram kapsamında değerlendirmezler.

Pavlus yasayı geçersiz kılarak Hıristiyanlığı adeta kuralsız bir din şekline koyduğu gibi ibadetler noktasında da Musa yasasının dejenerasyonu devam ettirilmiştir. Hemen hemen tüm dinlerde uygulanan secdeli dua, oruç ve hac asıl hallerinden oldukça uzaklaştırılmıştır. Vaftiz uygulaması da aynı şekilde değiştirilmiş, adeta içi boşaltılmış, mistik unsurlar da katılarak kiliseye bağlılık seremonisine dönüştürülmüştür.

İlahi dinlerin aynı kaynaktan beslendiği tezinden yola çıkarak denilebilir ki; tüm semavi dinlerde ortak inanç ve ibadet konuları mevcuttur. Üç büyük dinin atası kabul edilen Hz. İbrahim'le ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen ifadeler secdeli dua ibadetinin çok eski zamanlara dayandığını göstermektedir. "Hz. İbrahim'in: "Rabbim beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!" (İbrahim 12:40)

Bu da bize, secdeli duanın hak dinin ayrılmaz bir parçası olduğunu, tarihin değişik dönemlerinde gönderilen bütün ilahi mesajlarda yer aldığı göstermektedir.

Hem kitapların ortak inanç ve uygulamalar noktasında ortak vurgulara sahip olduğu gerçeği, hem Hz. İsa'nın yeni bir din ortaya koymaktan öte Eski Ahit'i tasdik etmesi bizleri Hz. İsa'nın, ibadetlerini de Eski Ahit'e göre yaptığı sonucuna götürmektedir.

Nitekim Eski Ahit'te yargıda bulunmak, hükmetmek, aracılık etmek, şefaath etmek, dilekte bulunmak, uyarmak, günah çıkarmak, derin derin düşünmek, hatırlamak, şükretmek, ibadet etmek, aracı olmak gibi anlamlara gelen "palel" fiili ile yakarı, isteyip dilemek, yalvarmak, dua etmek, af dilemek anlamlarına gelen "salat" kelimesinin benzer şekilde kullanıldığı gözlenmektedir. Eski Ahitte günün değişik bölümlerinde yapılan dualardan söz edildiği görülmektedir.

Mabed'in M.S. 70 tarihinde yıkılışından sonra başlayan Mişna ve Talmud dönemlerinde dualar belli zamanlara tahsis edilmiştir. Dua günde üç vakte ayrılmıştır. Bunlar; sabah (Şahrit), öğleden sonra (Minha) ve akşam (Arvit veya Ma'ariv) vakitleridir. Nitekim Sinoptik İncillerde Hz. İsa, havarilerin yanından üç kere ayrılıyor ve duasını yüz üstü kapanarak yapıyor.

Hem Eski Ahit'teki hem Sinoptik İncillerdeki verilerden yola çıkarak Hz. İsa'nın en az üç vakitli olmak üzere secdeli duada bulunduğu tespitinde bulunabiliriz kanaatindeyiz. Hz. İbrahim'den bu yana uygulanmakta olan secdeli duanın Hz. İsa tarafından devam ettirilmediğini söylemek tarihsel ve dinsel verilere aykırı görünmektedir.

Sinoptik İncillerde duanın kime yapılması, kimden yardım dilenmesi ve korkulması, kimden medet umulacağı hakkında bilgi verilmektedir. Tüm ilahi dinlerde olduğu gibi dua Hıristiyan din esaslarından biridir, dua çok önemlidir ve doğrudan Tanrı'ya dua edildiği gibi çoğunlukla Hz. İsa'ya, Hz. Meryem'e ve azizlere dua edilir Hıristiyan inancına göre dua İsa Mesih kanalıyla kişiyi Allah'a yaklaştırır.

Günümüz ana Hıristiyan mezheplerinde secdeli dua uygulamasına rastlamamakla beraber Süryani Kilisesi örnek gösterilerek denilebilir ki secdeli duanın asli hali hala bazı kiliseler aracılığıyla devam ettirilmektedir. Süryaniler namaz kılarken yaptıkları hareketler ve belli vakitlerde düzenli olarak namaz kılmalarıyla Hıristiyan gruplar arasında en dikkat çekici olanıdır.

Secdeli duanın putperest unsurlar ihtiva eden dua ritüeline indirgenmesine benzer şekilde vaftizi uygulaması da Hz. İsa öğretisine aykırı şekilde bozulmuştur. Çok eski zamanlardan beri günahattan arınma, yeni bir dine adım atma durumlarında yıkanma ritüelinin kullanıldığını görmekteyiz. Günahlardan, manevi kirlerden arınmak için tövbe etmenin dışında suyla arınma hemen tüm dinlerde uygulanmaktadır. İslamiyet'te abdest ve gusül alma da bu duruma örnek olacak niteliktedir.

Hıristiyanlıkta, dine girmek, "asli gūnahtan" kirli geçmişten temizlenmek ve kutsal hayat tarzına kavuşmak amacıyla ve belli usullere riayet etmek suretiyle su ile vaftiz yapılır.

Sinoptik İncillerde vaftizle ilgili metinlerin neredeyse tamamı Yahya ile ilgilidir. Markos İnciline gōre Yahya insanları tōvbeye, gūnahların itirafına çağırıyor ve gūnahlarını itiraf edenleri vaftiz ediyordu. Bir nevi gūnahlarından arınmada kararlı oluşun ve arınmanın sembolü olarak suyla yıkanmalarını sağlıyordu. Markos İncili'nde Hz. Yahya, Hz. İsa'yı vaftiz etmiştir. Hz. İsa'nın Yahya tarafından vaftiz olması İsa'nın insani yōnüne dair bir delil niteliğindedir. Bu vaftizin, Hz. Yahya ile gittiği yolun aynılığının, Hz. Yahya'ya destek oluşunun, kendisinin de diğer insanlar gibi gūnah yapabileceğinin, alçak gōnüllüğünün gōstergesi olabileceği kanaatindeyiz. Metnin sonunda geçen "Kutsal Ruh'un Hz. İsa'nın üzerine konmasının da Yahya'nın sūrdürmekte olduğu Peygamberlik misyonunun Hz. İsa ile devam ettirileceğinin, Hz. İsa'nın peygamber olarak gōrevlendirildięinin, sembolik bir şekilde anlatıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu noktada önemli bir sorun da ortaya çıkmaktadır. Yahya gūnahkārları vaftiz ettięine gōre Hz. İsa da vaftiz olduęuna gōre Hz. İsa gūnahsızken mi vaftiz oldu, eęer gūnahsız idi ise neden vaftiz oldu, eęer gūnahlarından arınmak amacıyla vaftiz oldu ise Hıristiyan teolojisindeki Hz. İsa'nın gūnahsız doęduęu ve hiç gūnah iřlemedięi tezi ürütölmüř olmaktadır. Hıristiyan teologların bu soruya verdikleri "bařkalarının gūnahları için vaftiz oldu" cevabı açıklayıcılıktan uzaktır kanaatindeyiz.

Yine Sinoptik İnciller bağlamında vaftizin hangi şartla uygulandığına baktığımızda iman etmenin bir ön řart olduğu açıkça belirtilmiştir. İman etmek bir dinin temel ilkelerini anlamak ve kabul etmektir, nitekim metinde iman etmeyenlerin kūfür ettiği vurgulanmaktadır. İmanın olmadığı bir vaftiz kabul edilemeyeceğine gōre bir dini kabul etme, dahası dinin içeriği olan esasları anlama yetisine kavuşmayan yeni doğmuş çocukların vaftizinin Sinoptik İncillere dayandırılmayacağını ve hatta aykırı olduğunu sōyleyebiliriz. Zaten Sinoptik İncillerin hiçbir yerinde bebek vaftizinden bahsetmez, aksine "din" algısının idrakine varabilen inanmış yetişkinlerden bahsedilmektedir.

İncelenen uygulamalardan biri de Maniheizmden Budizme, Hinduizme kadar ilahi olmayan dinlerde de var olup günümüze değin inananları tarafından uygulanmakta olan oruçtur. Hıristiyanlıkta oruçla ilgili bilginin kaynağını Kutsal Kitap oluşturmaktadır. İnciller oruçtan övgüyle bahsetmekte ve bu ibadete büyük önem vermektedir. Sinoptik İncillerde defalarca geçen bir kelimenin diğer İncillerde bulunmaması üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Sinoptik İncillerde çok açık bir şekilde Hz. İsa'nın oruç tuttuğunu görmekteyiz.

Oruç örneği Hz. İsa'nın ne için uğraştığı, neyi anlatmaya çalıştığının da bir örneğidir. Hz. İsa, dinin kalıplardan, kurallardan ibaret görülmesine ve aynı zamanda dinin çıkar edinme aracı olmasına, Tanrı'nın değil insanların hoşnutluğunu aramaya karşı bir duruş içindedir. İncillerden yola çıkarak Hz. İsa'nın oruç tuttuğunu ve bu konuda telkinlerde bulunmasından da anlaşılacağı üzere Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dinde oruç devam ettirilmesi gereken bir ibadettir. Ancak bunun yanında Hz. İsa'nın oruç için Yahudilerinkinden farklı bir uygulama ortaya koymadığını da görmekteyiz. O, daha çok oruç tutarken kişinin niyeti üzerinde durmuş ve kişinin ruhsal gelişimine katkıda bulunması noktasında uyarılarda bulunmuştur.

Oruç ibadeti Sinoptik İncillerde görülmektedir ki Hz. İsa zamanında da Yahudiler tarafından yapılmaktadır. Tevrat, bütün Yahudi erkeklerini yılda üç defa Kudüs'te Yahve'nin huzurunda bulunmaya mecbur ediyordu bunlar Fısıh (Paskalya =mayasız ekmek), Şavuot (Pentekost = haftalar) ve Sukkot (çardaklar) bayramlarıdır. Bu bayramlar "hag" adıyla anılır.

Hıristiyan mezheplerinin oruç uygulamaları yerel kültürlerin etkisi ile farklılaşmış bulunmaktadır. Günümüz Hıristiyan dünyasında, Evharistiya töreninden önce alkollü içki içmemek şeklinde eda edilen “Şükran orucu” ve “Eklesiyastik” (Kiliseye mensubiyet) oruçları uygulanmaktadır. Hıristiyanların çoğunluğu tarafından belli günlerde belli yiyecekleri yememeye indirgenerek bir çeşit perhiz niteliğinde uygulanan oruç ibadetinin günümüzde Hıristiyan mezheplerinde ortadan kaldırılmaya yüz tutmuş olmasına karşın Süryaniler gibi bazı kiliselerde belirli zamanlarda ve düzenli olarak bir uygulamakta olduğunu da görmekteyiz.

Hız. İsa sonrası farklılaşan bir uygulama da hac ibadetidir. Hız. İsa'nın bizzat kendisi de on iki yaşında iken ebeveyniyle birlikte Kudüs'e mabedi ziyarete gitmiştir. Ancak hac ve mabetlerdeki ibadetin yozlaştığı, gösteriş, sömürü ve itibar kazanma aracı haline geldiği gören Hız. İsa, mabetteki din adamlarına ve mabedi gelir kapısı haline getirenlere karşı açık bir tavır içindedir, dua edilecek mekanların soygun ve sömürü tezgahı haline dönüştürülmesine itiraz etmiş, hac ibadetindeki bozulmalara karşı da sarsıcı şekilde uyarıcı ve tepkili bir tavır içine girmiştir denilebilir.

Hız. İsa sonrası ise hac ibadetinin putperest uygulamaları içerdiğini görmekteyiz. Nitekim Konstantin döneminde, Kudüs'ün çeşitli yerlerinde yaptırdığı kiliselerle, Hız. İsa'ya ait mukaddes eşyalar, üzerinde can verdiği çarmıh, çarmıh çivileri vb. eşyalarla aşırı derecede kutsiyet atfedilen merkezler haline getirilmiştir. Kudüs'e yapılan haccın yanı sıra türbeleri, hatta manastırlarda yaşayan rahipleri ziyaret de bir tür hac olarak mütalaa ediliyordu. Diğer bir hac şekli de azizlerin ve şehitlerin mezarları üzerine yapılmış kiliseleri ziyaret etmek şeklindeydi. Özellikle Hız. Meryem'le ilişkilendirilen yerlerin fazlaca hac ziyaretçisine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Özellikle batıdaki bazı yerler önemli hac merkezi haline gelmiş durumdadır. Örneğin Kudüs'e bir hayli uzakta olmasına karşın Fransa'daki Lourdes çeşitli kereler Hız. Meryem'in görüldüğüne inanılan bir şehirdir ve yılda 5 milyon hacı tarafından ziyaret edilmektedir. İyileşmesi mümkün olmayan hastalıklara buradaki suyun şifa olduğu inancı hakimdir.

Hız. Meryem'in dışında azizlerin mezarlarının da hac merkezleri haline geldiği görülmektedir. Haccın türbe ziyaretine dönüşmesi sürecine baktığımızda, şefaat yetkileri olduğu düşünülen azizlerin geride bıraktıkları kalıntı ve eşyaların gömüldüğünü, bu eşyalara kutsiyet atfedildiğini ve ölüm yıl dönümlerinde özel törenler, seremoniler yapıldığını ve sonuç olarak mezarlarının türbeleştirildiğini görmekteyiz. Aziz kalıntılarının mucizeler gerçekleştirdiğine inanılmakta ve buralara giden Hıristiyanlar kutsanacaklarına inanarak azizi temsil eden heykel, türbe ve diğer objelere dokunmaktadır. Zamanla azizlerin kalıntılarının saklandığı, korunduğu türbeler tedavi, rehberlik veya affolunma merkezleri sayılarak hac merkezi haline getirilmiş gelen insanların ibadeti için buralara kiliseler inşa edilmiştir. Aynı zamanda bu objeler

satılmakta ve kiliseler için büyük bir gelir kaynağı olmuştur. Bazı hac yerini ziyaret edenlerin tüm günahlarının da af olduğu inancı mevcuttur. Görüldüğü gibi Hıristiyan haccı putperest unsurları ihtiva eder hale getirilmiş, özünden koparılmıştır.

Bütün peygamberler hak ve adalet merkezli bir ruhla ve inançla halklarına seslenmelerine, bu uğurda ölümü göze almalarına rağmen çok az bir kısmı gerçek anlamda hem yaşarken hem de öldükten sonra anlaşılabilmiştir. Ne yazık ki büyük çoğunluğu yaşarken zor bir hayat sürmüş, ölükten sonra da getirdikleri mesajın yerini batıl düşünce ve uygulamalar almış bazen de şahısları adına tanrısal nitelikler yakıştırılmıştır. Bu peygamberlerden biri de Hz. İsa'dır. Kısa yaşamında sınırlı sayıda insana, zor şartlar altında mesajını tebliğ etmiş ancak en büyük ihaneti ölümünün ardından kendisini takip ettiğini iddia edenlerden görmüştür. Kendisinin ilahlığı iddia edilerek Allah'la ilgili iftiralar atılmış, mücadelesini verdiği ilkeler yerine putperest uygulamalar ihdas edilmiş, tek bir harfinin değişmeyeceğini söylediği Tanrısal Yasanın yerine insan merkezli inanç ve uygulamalar ortaya atılmıştır. Biz bu tezimizde Hz İsa'nın verdiği mücadelenin özünü, dile getirdiği hakikatleri, bildirdiği ve ayakta tutmaya uğraştığı inanç esaslarını ve ibadet şekillerini ana akım Hıristiyan mezheplerinin tümünün kabul ettiği, tarihsel olarak en kadim ve benzerlik açısından en yakın olan Sinoptik İnciller çerçevesinde sunmaya çalıştık. Bu çalışmamız aracılığıyla hem Kitabı Mukaddes hem de kendi kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim içeriği ile ilgili çalışmaların artmasını temenni ediyor, sahada çalışacak emektarlar için ufak da olsa ışık olmasını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdülcebbar, Kadı. «Hıristiyanların Teslis Hakkındaki Görüşlerinin Çürütülmesi.» *Hikmet Yurdu*, Çev: Hulusi Arslan 2009: 317-344.
- Akalın, Kürşat Haldun. «Orta Çağın Hıristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi.» *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007: 271-305.
- Akdemir, Salih. «Hıristiyan Kaynaklara Göre ve Kuran-ı Kerim'e Göre Hz. İsa.» *Basılmamış Doktora TEzi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 1992.
- Alıcı, Mustafa. «Mustafa Alıcı, “Yahudilikte Otorite Kurumları Üzerine”.» *Dergipark*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/324982> (şubat 19, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Armstrong, Karen. *Tanrı'nın Tarihi: İbrahim'den Günümüze 4000 Yıllık Tanrı Arayışı*. Çev: Oktay Özel, Ankara: Ayrıç yayınevi, 1998.
- Asaf Ataseven, Mehmet Şener. «Domuz.» İstanbul: TDV yay., 1994.
- Aydın, Fuat. *Pavlus Hıristiyanlığına Giriş*. Ankara: Eskiye Yay., 2011.
- Aydın, Mahmut. «Birbirine Tezat İki Farklı İsa Portresi “Pascaya Öncesi Hz. İsa ve Pascalya Sonrası İsa”.» *Minel ve Nihal Dergisi*, 2007: 143-156.
- . *İsa Tanrı mı ? İnsan mı ? : Dinler Arası Diyalog Bağlamında İsa-Mesih'in Konumu Sorunu*. İstanbul: İz yay., 2002.
- . *Tarihsel İmanın Mesih' inden Tarihin İsa'sına*. Ankara: Ankara Okulu yay., 2002.
- Aydın, Mahmut. «Tarihsel İsa Araştırmaları ve Onların Bulguları Üzerine Bazı Mülahazalar.» *İslam Araştırma Dergisi*, 2001.
- . *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2016.
- Aydın, Mehmet. «" Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi bir Bakış"» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986: 123-148.
- Aydın, Mehmet. «“Hıristiyanlıkta Teslis Doktrini ve Hıristiyan İ'tizalleri”» *Mehmet Aydın, “Hıristiyanlıkta Teslis Doktr İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*, 1982: 141-156.
- . *Hıristiyan kaynaklarına göre Hıristiyanlık*. Ankara: TDV yayınları, 1995.
- Aykıt, Dursun Ali. *İskendriyeli Philo*. İstanbul: Kitabevi, 2011.

- Baş, Bilal. «Bir Hıristiyan Mezhebi olarak Aryüşçülük.» *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, 1999.
- Baş, Mustafa. «Kıpti Kaynaklarında İznik Konsiline Götüren Süreç ve Arius.» *Çukurova Üniversitesi Dergisi*, 2015: 89-101.
- Bayrakdar, Mehmet. *Bir Hıristiyan Dogması Teslis*. Ankara: Ankara Okulu yay., 2007.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem yayın, 2001.
- Bormans, P. «İncil'de Mesih İsa.» *Müslüman-Hıristiyan diyalogu: Tanrı ile insan arasındaki ilişki konulu sempozyum (İslam-Hıristiyan Diyalogu)*. İstanbul: Sak Ofset, 2005. 40-53.
- Bultman, Rudolf. *Existence and faith*. London: Colins, 1973.
- Craig, William Lane. *Enkarnasyonun İncicamı*. Ankara: AÜİFD, 2009.
- Çetin, Hülya. «Hz. İsa'nın Dağdaki Vaazına Hıristiyanlık Açısından Genel Bir Bakış.» *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırma Dergisi*, 2013: 57-74.
- Çitfçi, Turgut. «Dinlerde Alkol ve Domuz Etine Bakış.» *erdemyolu.com*. 23 Temmuz 2008. 1. dinlerde içilmezler: alkollü içki 2. dinlerdhttp://www.erdemyolu.com/haramlar/dinlerde-alkol-ve-domuz-etine-bakis.html (mart 3, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Demirci, Kürşat. *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*. İstanbul: Ay Işığ yay., 2005.
- . *Dinler tarihi meseleleri*. İstanbul: İnsan yay., 1997.
- . «Hıristiyanlık.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Doko, Enis. *Dahi ve Dindar: Isaac Newton : Din ve Bilim İlişkisinde Konuşma Sırası Newton'da*. İstanbul: İstanbul yay., 2011.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller*. İstanbul: Düşün Yay, 2018.
- . «İsa'nın Yeni Ahit'te "Tanrı Oğlu" Olarak Tanımlanması Meselesi.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018.
- Ehrman, Bart D. *İncil nasıl değiştirildi?*. İstanbul: Truva yay., 2007.
- el-Hilallı, Muhammed Takıyyüddin. «Hz.İsa'nın İnsan olduğuna ve ilahlıkla ilgisinin bulunmadığına dair İncilden kesin deliller.» *Diyanet İlmi Dergi* (Diy), 1977: 101-116.
- Erdal, Mesut. «Kur'an'a göre Ehl-i Kitab'ın Uhrevi Felah ve Kurtuluşu Meselesi.» *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002: 1-33.

Etimoloj Türkçe. 24 şubat 2019. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/rab> (şubat 24.02.2019, 2019 tarihinde erişilmiştir).

Feuerbach, Ludwig. *Hıristiyanlığın Özü*. İstanbul: Say yay., 2008.

Got Questions. "Kutsal Kitap alkol / şarap içme konusunda ne der? Bir Hıristiyan'ın alkol / <https://www.gotquestions.org/Turkce/alkollu-Hristiyan.html> (3 2, 2019 tarihinde erişilmiştir).

Günay Tümer, Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yay., 1993.

Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: İSAM, 2006.

Gündüz, Şinasi. «Hz. İsa'nın Mesajını Anlamak.» *Köprü*, 2006.

—. *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

—. «Pavlus'un Hıristiyan Geleneğindeki Merkeziliği/Belirleyiciliği.» *2000. Yılında Hıristiyanlık: Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*. Ankara, 2001.

—. «Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Geleneğin Yeri .» *Din ve Gelenek: Tartışmalı İlmi Toplantı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kültür ve Gösteri Merkezi, 22-24 Ekim 2011.

Gürkan, Salime Leyla. «Mucize.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2005.

Harman, Ömer Faruk. «"Ruhul Kudüs".» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2008.

—. «İncil.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 2000.

—. «İsa.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2000.

—. «İslam.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2001.

—. «Yahudi Hıristiyanlığı.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2013.

Has, Kenan. «Hz.İsa ve Tarihsel Yaşamın Bilgi Kaynakları.» *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Elazığ, 2000.

Hick, John. *The Myth Of God Incarnate*. London: SCMPress, 1977.

—. *A Christian theology of religions : The Rainbow of Faiths*. Westminster: John Knox Press, 1995.

Himmelstein, Shmuel. «"Rabbi and Rabbinat".» *The Oxford Dictionary Of The Jewish Religion*. New York: Oxford Press, 1997.

Johnson, S. E. «Christ.» *The Interpreter's Dictionary Of Bible*. New York: Abingdon Press, 1962.

Josh McDowell, Bart Larson,. *Mesih İsa'nın Tanrılığı*. İstanbul: Zirve yay., 2004.

Kaçar, Turhan. *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık : Doğu'da İsa doktrininin siyasi ve entelektüel tarihi*, . İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.

Kaçar, Turhan. «Ebionitler' den Arius' a Eski çağ Doğu Hıristiyanlığında İsa teolojisi tartışmaları.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003: 187-206.

Kanca, Hatice Koç. «Hıristiyan ve İslâmî Kaynaklardan Hareketle Yeni bir İslâmî Kristoloji Denemesi.» *Basılmamış doktora tezi*. İzmir: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, 2013.

Kaplan, İbrahim. «Harputlu İshak Efendi'ye Göre Teslis Doktrininin Çelişkileri.» *Hikmet Yurdu*, 2016: 175-192.

Kaya, Remzi. «“İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu”.» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Remzi Kaya, “İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*), 2004: 37-58.

Kılıç, Sami. *İlahi Dinlerde Yiyecek Ve İçecekler*. Ankara: Sarkaç yay., 2011.

M.Dunnet, Walter. *Kutsal Kitap Araştırması*. İstanbul, 2002.

—. *Kutsal Kitap Araştırması, Yeni Anlaşmaya Giriş, Matta- Vahiy*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2002.

MacDonald, William. *Açıklamalı Kutsal Kitap*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010.

—. *Kutsal Kitap Yorumu*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2000.

Madrigal, Carlos. *Üç Tanrı mı? Tek Tanrı mi?: Hıristiyanların Üçlü-Birlik inancının incelenmesi*. İstanbul: Bütün dünya Kitaplığı, 2002.

Michel, Thomas. *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Cihan Basımevi, 1992.

Mustafa Gürkan Çamsun, Daniel Gülay, Murat Artuç, Ronald Albinet. *Hıristiyanlık Tarihi*. İstanbul: Yeni Yaşam yay., 1977.

Olgun, Hakan. «Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchthon.» *Minel Ve Nihal*, 2004.

Özşahin, Lütfi. *Erken dönem Yahudi-Hıristiyan inancında tevhit ve teslis mücadelesi : ebionizm*. İstanbul: Subrosa Basım Yayın, 2006.

Paçacı, Mehmet. «Hz. İsa'nın ve Mesajı, Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri.» *IV. Kur'an Halkası Kur'an Sempozyumu*. Ankara: Fecr yay., 1998.

Parker, Pierson. «"Rabbi, Rabboni".» *The interpreter's dictionary of the Bible*. New York: Abingdon Pres, 1962.

- Razi, Fahreddin. *Hiristiyanlığın Reddine Yönelik Tartışmalar (Münazara fi'r-Redd ale'n-Nasara)*. İstanbul: İz yay., 2009.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitapevi, 2002.
- . *Diğer İnciller*. İstanbul: Fakülte Kitabevi yay., 2009.
- . *Mehdi Gelecek mi?* Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010.
- Sarmış, İbrahim. *Hz. İsa ve Mesih inancı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Satge, John de. *Mary and the Christian gospel*. London: SocialFor Promoting Chr., 1976.
- Sayar, Süleyman. «“Prof.Dr. Günay Tümer’e Göre “Hiristiyanlıkta ve İslâm’da Hz. Meryem”»» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998: 399-408.
- Sharpe, Eric J. *Dinler tarihinde 50 anahtar kavram (karşılaştırmalı bir çalışma)*. . Bursa: Arasta yay., 2000.
- Sönmez, Zekiye. *İslam’ın ortaya çıktığı dönemde Arap yarımadasında Hiristiyanlık*. Ankara: TDV yay., 2012.
- Şen, Abdulkadir. “*Dinler domuza nasıl bakar, hangi dinlerde haramdır?*”. 30 nisan 2009. <http://www.gidahareketi.org/Dinler-Domuza-Nasil-Bakar,-Hangi-Dinlerde-Haramdir-> (3 2, 2019 tarihinde erişilmiştir).
- Tarakçı, Muhammet. «Tevrat ve İncil’in Tahrîfi İle İlgili Kur’ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu.» *Usul: İslam Araştırmaları* (Usul: İslam Araştırmaları), 2004.
- Taşpınar, İsmail. *Din ve Fenomenoloji arasında Yahudilik ve Hiristiyanlık*. İstanbul: İFAV, 2007.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç. *Hz. Muhammed*. İstanbul: Karakutu, 2005.
- Turro, J.C. «”Rabbi”» *New Catholic Encyclopedia*. New York: J.C.Turro, ”Rabbi” New Catholic Encyclopedia, The Catholic University of America, 1967.
- Tümer, Günay. *Hiristiyanlıkta ve İslam’da Hazreti Meryem*. Ankara: TDV yay., 1995.
- Vafi, Abdulvahid. «“Hiristiyan İnanıcının Teslise Dönüşmesi ve Teslisin İlk Kaynakları”»» *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 1996: 383-393.
- W.Fulton. «Trinity.» *Encyclopedia of Religion and Ethics*. New York: T. T. Clark , 1980.
- Waardenburg, Jacques. «Mesih.» İstanbul: TDV yay., 2004.
- . «Protestanlık.» *TDV İslam ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 2007.
- . «Teslis.» *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 1998.

Warner, Marina. *Alone Of All Her Sex: The Myth and The Cult of The Virgin Mary*. London: Quartet Books Limited, 1978.

Weigall, Arthur. *Pavlus Hristiyanlığına Dair Bilimsel Bir Eleştiri Hristiyanlığımızdaki Putperest Unsurlar*. İstanbul: Ozan Yay., 2002.

Woodhead, Linda. *Hristiyanlık*. Ankara: Dost Kitabevi, 2006.

Yaşar, Demet. «Kur'an'ın Üstün Güç Tasavvuru Bağlamında Yahudilere ve Hristiyanlara Yönelttiği Eleştiriler.» Basılmamış Y.L.Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2013.

Yıldırım, Arif. «“Teslis Değil Tevhit, Üç Değil Tek İlâhî Din”.» *EKEV Akademi Dergisi*, 2005: 49-68.

